

Universita Karlova
Fakulta humanitních studií
Katedra elektronické kultury a sémiotiky

Diplomová práce

**Kontroverze obrazu ve veřejném prostoru
na příkladu Lennonovy zdi v Praze**

V perspektivě distribuce moci, destrukce a komunikace

Bc. Jitka Kotrlá

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Václav Hájek, Ph.D.

Praha 2019

„Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím pramenů a literatury řádně citovaných a uvedených v seznamu literatury. Práci jsem nevyužila k získání jiného nebo stejného titulu.“

„Souhlasím s tím, že tato diplomová práce může být zveřejněna v elektronické knihovně FHS UK a může být využita i jako studijní text.“

V Praze dne 10. května 2019

.....

podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala PhDr. Václavu Hájkovi, Ph.D. za odborné a přívětivé vedení práce, za jeho cenné poznatky, rady a připomínky, jež pro mne byly při zpracovávání této diplomové práce zásadní. Velmi děkuji též Mgr. Martinu Švantnerovi, Ph.D. za podnětné konzultace týkající se metodologie výzkumu.

Poděkování dále náleží Knihovně Václava Havla za propůjčení publikace *Lenonova zed' v Praze: Neformální shromáždění mládeže v letech 1980-1989*. Děkuji též Ivě Kotrlé a Štěpánce Mazel za korektury a zajímavé poznatky, paní Janě Kočí za poskytnutí času pro psaní této práce a Kryštofu Ničkovi za tematickou inspiraci. V neposlední řadě patří dík mému partnerovi, Ondřeji Kočímu, za trpělivou podporu.

*Po špičkách couvaje
vytácel jsem se z lásky
jako poslední cigarety hubený kouř
k nebi které zatím nezná
a uprostřed Velkopřevorského náměstí
rozplakal mi vlasy sníh.*

Václav Hrabě

Obsah

1	Úvod	3
2	Teoretické zakotvení	4
	Definice pojmů	5
	- Kontroverze	6
	- Obraz ve veřejném prostoru	7
	- Destrukce	10
	Předmět analýzy	12
	- Vymezení studovaných dat	12
	- Lennonova zeď	14
3	Metodologická východiska	16
	Kritická diskurzivní analýza	16
4	Analytická část	20
	Definice nápisů ve veřejném prostoru	22
	Historie Velkopřevorského náměstí	26
	Popis a výsledky zkoumání	29
	- Zeď promluvila	31
	- Šedý samizdat	42
	- Kult Lennona	52
	- Zachraňte Zeď	74
	- Hledání ztraceného významu	94
	- Ponechání napospas	108
5	Závěr	119
6	Použitá literatura	120
7	Přílohy	130

Anotace

Následující diplomová práce se zabývá destrukcí obrazu ve veřejném prostoru, konkrétně se zaměřuje na její vybrané fragmenty, jež mohou být posuzovány jako komunikační sdělení. Práce poskytuje synchronní a diachronní analýzu předmětu výzkumu i transformaci jeho statusů, čímž se soustředí na nabývání, proměnu a zánik symbolických významů objektu v rámci kulturně-historického celku. Vzorem destrukce obrazu ve veřejném prostoru je zvolena Lennonova zeď v Praze, jejíž neustálé vizuální i významové přetváření, se – na pozadí historického, mocenského a kulturního kontextu – odehrává dodnes.

Teoretické východisko spočívá v analýze proměny na základě pojetí „diskurzu“ a „diskursivní formace“ Michela Foucaulta, jakož i na zakotvení metodologie v KDA Normana Fairclougha a DHA Ruth Wodak.

Klíčová slova

Obraz ve veřejném prostoru, Lennonova zeď, navazování, diskurz, destrukce, komunikace, moc.

Annotation

The following diploma thesis deals with image destruction in the public space, specifically focuses on its selected fragments, which can be considered as communication messages. The work provides a synchronous and diachronic analysis of the subject of the research as well as the transformation of its statuses, thus concentrating on the acquisition, transformation and extinction of the symbolic meanings of the object within the cultural-historical complex. The pattern of destruction of the image in the public space is chosen as Lennon's Wall in Prague, whose constant visual and meaningful transformation is taking place today - against the backdrop of the historical, power and cultural context.

The theoretical basis is based on the analysis of change based on the concept of "discourse" and "discourse formation" by Michel Foucault, as well as on the anchoring of methodology in CDA Norman Fairclough and DHA Ruth Wodak.

Keywords

Visual Image in Public Space, Lennon's Wall, Linking, Discourse, Destruction, Communication, Power.

1 Úvod

Čtenářům této diplomové práce se snažím předložit otevřený prostor k navazující a aktualizující interpretaci textu – diskurzivního charakteru i vlastní deskripce; v níž se ze své pozice nedovoluji nic tvrdit – ilustruji metodu interpretace a proces obecného vnímání vymezené problematiky destrukce a vizuální komunikace na příkladu Lennonovy zdi v Praze.

Text zůstává otevřený jako výzva k odpovědi – navázání je základní podmínkou pro jakoukoliv distribuci moci, neboť čtenář/pisatel si musí význam i smysl podmanit sám. Navazování–podmaňování je v práci nahlíženo v koncepci, již rozehrál Jean-François Lyotard v knize *Rozepře*, kde navrhuje filosofii o metodě, kterou lze diskurzivně pracovat převážně s textem: skrze navazování – silnou prezenci. Navazující akcent všudypřítomné rozmanitosti světa bez subjektivních způsobů nahlížení, neboli – interpretující čtenář navazuje a zároveň je příjemce – odpovídá textu, utváří text, neustále aktualizuje.

Výzkum práce byl konstruován jako kontinuální proces navazování interpretace studovaných textů a výpovědí verbálních i vizuálních, s důrazem na konfrontaci a kontroverzi obsahu sdělení textu daných diskurzů s následnou diskurzivní praxí; v rámci pojetí kritické diskurzivní analýzy.

Navazování je akcentováno ve struktuře a textu práce; v kontextuálním navazování na studie, koncepty a pojmy vícero humanitních oborů; v pojetí neukončeného procesu navazování destrukce a tvorby; v navazování historického i rituálního času; ve významovém navazování vlastních interpretací a odpovědí zkoumanému textu v poznámkách pod čarou.

V neposlední řadě je skromnou výzvou textu předkládané diplomové práce rovněž navazování v dalších studiích, jež by se mohly týkat konkrétnějších analýz následující komplexně navržené problematiky.

2 Teoretické zakotvení výzkumu

Volba tématu práce – propojení destrukce a obrazu ve veřejném prostoru – vycházela z předpokladu, že umění, vyskytující se na veřejně přístupných místech, podněcuje uživatele těchto prostor ke svobodné komunikaci, která může přesahovat až na úroveň politické diskuze. Podobné východisko dokládá Lambert Zuidervaart ve své knize *Art In Public: Politics, Economics, and a Democratic Culture*, kde se v kapitole „*Political Dialectic*“, zabývá komunikačním přínosem a podnětem k politické dialektice v rámci občanského sektoru, jež s sebou přináší umění ve veřejném prostoru. Odůvodňuje, že díky schopnostem umění ve veřejném prostoru vyvolávat tyto komunikační a politické tendence je nutné, aby demokratické vlády, které by měly o takovou iniciativu občanů usilovat, vytvářely vhodné podmínky i aplikace subvencí pro tento druh umělecké produkce. Propojuje politickou dialektiku – produkovanou komunikační funkcí umění s imperativy státní moci (Zuidervaart, 2010). Text zmiňuje: „(...) *art in public has a central role to play in the articulation of issues and interests that require government attention. Because this articulation occurs in the mode of imaginative disclosure, it affords access to public issues and interests in ways that open rather than close conversation and debate.*“ (Zuidervaart, 2010: 84). V tomto smyslu staví do kontextu roli imaginativního odhalování vnímaného umění se schopností veřejné komunikace. Neboli postuluje, že: „(...) *aesthetic judgment prepares citizens for political judgment*“ (Zuidervaart, 2010: 84). Tímto způsobem argumentuje význam státní podpory umění ve veřejném prostoru, neboť ono přispívá k demokratické komunikaci, a tím i k *veřejné spravedlnosti* [v orig. „*public justice*“] (Zuidervaart, 2010: 84).

Koncepci Zuidervaarta o nutnosti subvencování umění ve veřejném prostoru demokratickými vládami, z důvodu jeho schopnosti vyvolávat dialog, potvrzuje i kurátor B. K. Rapaport, když píše v *New York Times*: „*Undistinguished work warrants critical drubbing; strong work is a catalyst for dialogue. Isn't it the presenting organization's role to stimulate that conversation? Doesn't diverse opinion fulfill the ambitions of a democracy?*“ (www.nytimes.com, 2016)

Na základě těchto premis se následující diplomová práce snaží, na teoretické úrovni, rozvíjet možnosti komunikace diskurzu – v rámci přímého působení i nepůsobení establishmentu – za limity verbalizovaných projevů, až k projevům přímých vizuálních a hmotných změn prezentovaných obrazem ve veřejném prostoru. Předpokladem vytváření

těchto viditelných změn, je potřeba specifického druhu svobodného vyjádření (politického) názoru, jež může být demonstrována aktem destrukce na objektech ve veřejném prostoru nebo prostřednictvím obrazu a písma ve veřejném prostoru. Vymezený předpoklad bude dále analyzován v následujících kapitolách.

Záměrem diplomové práce je analýza statusů konkrétního obrazu ve veřejném prostoru na pozadí historických a diskurzivních transformací. Pozornost bude věnována též důvodům vedoucím k destrukci, k vymezení vyvstávajících kontroverzí daného fenoménu; a nakonec dílčímu cíli – kategorizování problematiky do časových¹ a pojmových struktur.

Hypotézou diplomové práce je presumpce, že jisté aspekty destruktivní proměny obrazu ve veřejném prostoru mnohdy nebývají projevem bezcílného vandalismu, avšak představují druh komunikace plynoucí z potřeby vyjádření a sdílení individuálního názoru, politického protestu či demonstrování hegemonie establishmentu.

Důsledky zmíněných transformací přesahují samotnou hmotnou změnu obrazu či objektu až k úrovni chápání významu symbolů a reflexi společnosti či mocenských manipulací. Vzor uvedených extenzivních tendencí pojmu destrukce představuje, v této práci, Lennonova zeď v Praze.

Vymezení pojmů

Teoretická i empirická část této práce bude nadále operovat s klíčovými pojmy, jež je vhodné pro orientaci v tématu podrobněji popsat a uvést do korelace s vymezenou problematikou, aby bylo srozumitelně zprostředkováno uchopení záměru a směřování výzkumu. Jedná se o načrtnutí jednotlivých dualitních vztahů tvořících kontroverzi tohoto tématu; dále vymezení rozsahu aspektů, v rámci kterých bude zkoumán obraz ve veřejném prostoru a nakonec obecné porozumění aktu destrukce daného vizuálního objektu.

¹ – během výzkumu totiž vyplynulo, že celý fenomén Lennonovy zdi a její historie nebyl dosud vědecky ani jinak komplexně zdokumentován a zpracován. Kniha *Lennonova zeď v Praze: Neformální shromáždění mládeže v letech 1980-1989*, ač je velmi cenným a podrobně zpracovaným zdrojem, zachycuje komplexně jednu etapu a dekádu.

Kontroverze

Věřný prostor – otevřená sféra, potenciál pro každé individuum, zároveň formující kolegium veřejnosti – generuje pole komunikace, tedy i veřejné mínění, dialog a kontroverzi.

Obraz ve veřejném prostoru, již jako uznané umění nebo stíhaný vandalismus², vstupuje do kontroverze v mnoha rovinách; jak bude zřetelné i na předmětu této práce – Lennonově zdi.

Následující řádky rámcově vymezují otevřené i latentní kontroverze vyplývající z analýzy historie, diskurzů a destrukcí – souvisejících s vymezenou problematikou; podrobnější definování a uvedení do dobových a diskurzivních kontextů je blíže vypracováno v samotné empirické části této diplomové práce.³

Svoboda. *Vs.* Represe.

Tvorba. *Vs.* Destrukce.

Prostředí svobody; Nezávislé vyjádření. *Vs.* Regulace; Cenzura; Prosazování zájmu.
Palimpsest; Brikoláž (metafora pole neomezených možností). *Vs.* Organizace prostoru.

Komunita. *Vs.* Instituce.

Spontaneita. *Vs.* Instrumentalismus.

Chaos. *Vs.* Řád.

Netělesnost. *Vs.* Matérie

Demokracie. *Vs.* Totalita.

Idol. *Vs.* Ideologie.

Ovládaní. *Vs.* Hegemonie.

Veřejné. *Vs.* Soukromé.

Kolektiv. *Vs.* Individuum.

Oficiální umění. *Vs.* Stíhaný vandalismus.

Destrukce obrazu. *Vs.* Destrukce obrazem.

Komunikace skrze destrukci. *Vs.* Komunikace skrze tvorbu.

Tradice. *Vs.* Proměna.

² – dovoluji si zde problematiku obrazu ve veřejném prostoru takto duálně zjednodušit.

³ Nejedná se o chronologický či typologicky uspořádaný soupis, spíše jde o výčet vzájemně kontroverzních pojmů, jež krystalizovaly během výzkumu; vychází tedy z vlastní kompilace autorky diplomové práce.

Rizom. *Vs.* Stromovitá struktura.
Zed' jako bariéra. *Vs.* Zed' jako nástroj projevů svobody.
Postupné převrstvování. *Vs.* Jednorázové zabarvení.
Ideová ochrana ambasády. *Vs.* Prostorová hrozba ambasády.
Cyklický čas obnovování. (Rituál shromažďování). *Vs.* Lineární čas konstruování. (Operační plány).

Obraz ve veřejném prostoru

Umění ve veřejném prostoru obecně, jak již vyplývá z názvu, má co dočinění s tím, co není privátní; je tedy mimo jiné spojené s pojmy kolektivnost, demokracie a pluralita. Je k dispozici všem bez rozdílu a omezení.

Fenomenologie veřejného prostoru z architektonického hlediska sestává z kategorie "veřejné prostranství" a jí nadřazené kategorie "veřejný prostor", který lze definovat: *„...jako veřejně přístupný prostor, přičemž veřejná přístupnost se většinou kryje s formou veřejného vlastnictví, není to však podmínkou. (...) Pojem veřejné prostranství je zde chápán jako veřejně přístupné venkovní prostranství, venkovní prostranství v urbánním prostředí. Součástí veřejného prostoru města jsou potom kromě veřejných prostranství také například veřejně přístupné prostory uvnitř budov.“* (Melková, 2013: 73)

Kvantitativní definice veřejného prostoru z urbanistického hlediska zní: *„... veškeré volné prostranství mezi zastavěným prostorem, které je současně veřejně přístupné“* (Melková, 2013: 73). Kvalitativní urbánní definice dělí podmnožiny tohoto prostoru na aktivní a latentní, tedy na využívané a nevyužívané nezastavěné plochy města. (Melková, 2013: 73)

Právní definice veřejného prostoru – v rámci České republiky – v ust. § 34 zákona č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), ve znění přísl. předpisů, zní: *„Veřejným prostranstvím jsou všechna náměstí, ulice, tržiště, chodníky, veřejná zeleň, parky a další prostory přístupné každému bez omezení, tedy sloužící obecnému užívání, a to bez ohledu na vlastnictví k tomuto prostoru.“*

Pojem veřejný prostor neznamena pouze fyzické urbánní prostředí, ale též veřejnou sféru – otevřenou instituci a médium komunikace – veřejnou *universitas*⁴. Nabízí platformu všem přístupné komunikace, v rámci které se formuje veřejnost a veřejné mínění. Zajisté se řídí, stejně jako městský veřejný prostor, vymezenými pravidly účasti, sdílení a komunikace; v důsledku je však pojem “veřejný prostor“ multidimenzionální regulovaný otevřený prostor.

Demokratická povaha veřejného prostoru (možná až paradoxně) přetrvává do jisté míry i v totalitních režimech, které při nejmenším nemají možnost a snad ani zájem omezit produkci a dostupnost umění ve veřejném prostoru – ovšem podoba i tvůrce bývají establishmentem regulováni. Praxe dohledu nad uměleckou tvorbou ve veřejném prostoru je však zřejmá i v demokratických zřízeních, a to prostřednictvím selekce ve veřejných soutěžích nebo přiznáním či nepřiznáním veřejných subvencí na realizaci; popř. i prostřednictvím vymezených sankcí za nedovolenou tvorbu – u nepovolených graffiti a neohlášených či úřady neschválených intervencí ve veřejném prostoru apod.

Svobodné vyjádření, komunikace a tvorba nejsou téměř možné v žádné sféře veřejného prostoru pod jakoukoliv institucí autority a moci. Svobodný přístup k již realizovaným obrazům ve veřejném prostoru se však již reguluje komplikovaně⁵. Státním zřízením a jeho příslušným orgánům se nicméně obecně vyplatí kontrolovat produkci veřejného vizuálního vyjádření, neboť skrze něj může podpořit masové prosazování své ideologie a regulovat přístup k nežádoucímu druhu komunikace.

„With outdoor sculpture, the private act of looking converges with public habit. Public art is a communal activity; its reach can be powerful for communities and neighborhoods. Artists realize a democratic ideal in outdoor settings that are free to all viewers.“ (www.nytimes.com, 2016)

Díky výše uvedené komunitní povaze a otevřeným principům se obraz ve veřejném prostoru dostává také do veřejného zájmu a kolektivní diskuze. Již pouhou hmotnou či nehmotnou existencí podněcuje ke komunikaci. Ta může být vedena v konkrétním čase

⁴ Míněno z následujících významů lat. *universitas*: všeobecnost, veškerenstvo, celek, souhrn, společenství, kolegium.

⁵ I přes – v rámci veřejného prostoru – téměř neexistující permanentní hranice a omezení přístupu, však komunistický režim v osmdesátých letech kontinuálně vyvíjel regulace přístupu k Lennonovy zdi. Viz kap. *Kult Lennoona*.

mezi kolemjdoucími nebo může vstoupit i do občanského, kulturního či náboženského sektoru s institucionalizovanou podobou, popř. i do vládnoucího sektoru distribuujícího moc.

V komunikaci se vyskytuje buď jako její samotný předmět, o němž se jedná, nebo jako prostředník iniciující a předkládající s ním související téma výměny informací. V prvním případě může jít např. o vhodnost či nevhodnost umístění nebo podoby daného artefaktu, které může vést k jeho odstranění, přemístění nebo i vizuální proměně – a to buď příslušnou správní institucí, nebo uživateli veřejného prostoru⁶. V druhém případě může artefakt vyvolávat diskusi tematizující problematiku mimo sebe sama, jež se může týkat téměř čehokoliv, včetně konkrétních politických a společenských podmínek vyskytujících se na území, v němž se nachází. Diskuzi může vyvolávat buď ve verbalizované podobě (tj. mimo svoji hmotnou podobu) nebo se může stát součástí této diskuze jakožto forma, prostřednictvím které se hovoří a vyjadřuje názor. Stává se médiem – záměrně zde není takové využití díla přirovnáno k oběti, neboť právě vyjádření názoru (skrze změnu formy) může danému artefaktu či předmětu přisoudit významově extenzivní status. Příkladem takové spontánní tendence je právě Lennonova zeď, jež byla původně čistou nepopsanou zdí – *tabula rasa* – nenesoucí žádný jiný význam a nikdo ji ani za tabuli nebral. Postupně se nevědomě a mimo svůj původní záměr propůjčuje k projevům individuálních postojů.⁷

Obraz ve veřejném prostoru je, v této práci myšlen, jakožto vizuální spektakl umístěný v urbánním prostoru a pro pasivní pozorovatele přístupný bez omezení. Přičemž jeho podoba může být dílem umělců nebo kolemjdoucích, může být hmotná či amorfni, plánovaná či spontánní. Jedná se tedy o oficiální umělecká díla – sochy a malby, (Site specific) instalace, performance a happeningy; kontra nepovolená “díla ulice“ – nápisy, (3D) graffiti, tagy, intervence na památkách, apod.

Díla ve veřejném prostoru se mohou i vzájemně prostupovat, hranice mezi legálním/nelegálním, profesionálním/amatérským obrazem ve veřejném prostoru je fragilní – graffiti umělci placení městem; díla zhotovená umělci v rámci happeningu, kterého

⁶ Současné příklady těchto tendencí, týkající se New Yorku, shrnuje následující odstavec z New York Times: „*But public art can sometimes draw dissenters. In 1989, Richard Serra’s “Tilted Arc” was removed from Federal Plaza in Lower Manhattan after protracted hearings. More recently, three outside lanterns installed in front of a Denver jail were decried as a misappropriation of public funds. A bright pink figurative sculpture planned for Long Island City, Queens, has elicited controversy over color, form, scale and cost. And last week, a work by the artist Anish Kapoor on view outdoors at Versailles was vandalized with yellow spray paint.*“ (www.nytimes.com, 2016)

⁷ Viz *Analytická část*, str. 20.

se zúčastní i kolemjdoucí; místa městem vyhrazená k volné tvorbě. Až k místu, které svým geniem loci, svou historií a relacemi křehkých kontroverzí svých statusů, nabylo unikátního postavení ve veřejném mínění a legislativě. Místo, chráněné pro své poselství, ústící až k poslání – Lennonova zeď.

Formy komunikace – nesené diskurzy a vyjádřené skrze destrukci obrazu ve veřejném prostoru – budou předmětem výzkumu této práce.

Destrukce

Umění ve veřejném prostoru je přirozeně vystaveno náročnějším podmínkám, než bývá v galerijním provozu. Čelí změnám podnebí i svévoli kolemjdoucích. Případné zásahy se mohou projevovat v různých variantách, od dočasné intervence (např. sochy “oděné“ do barevných splétaných bavlnek) po fatální a nesnadno opravitelné destrukce (např. sousoší *Milenci* od Evy Krskové v pražském parku Stromovka, na němž opakovaně chybí hlava mužské figury).

Umění se může stát terčem viditelných změn – vystoupit ze své původní autorem zamýšlené podoby – z mnoha různých důvodů. Bezesporu může jít o náhodu, kdy se dané dílo vyskytlo tzv. ve špatný čas na špatném místě, když se osoba v blízkosti artefaktu rozhodla bezdůvodně ničit nebo tak činila nevědomě; avšak může se jednat i o účelné a promyšlené jednání, s cílem na něco upozornit veřejnost, sdílet myšlenku, komunikovat – takové jednání se stává předmětem výzkumu této práce.

Lennonova zeď s sebou nese v ohledu destrukce jistá specifika. Samotná destrukce ji vymezuje již od počátku jejího vzniku (myšleno od vzniku jejího extenzivního užití nad rámec zdi) – destrukce soukromého majetku, tedy zděného ohraničení Maltéžské zahrady, jež vymezuje privátní od veřejného, a samo se časem stalo jakýmsi veřejným odkazem přesahujícím až ke kolektivnímu vlastnictví jeho obsahu⁸. Lennonova zeď je zároveň výjimečná v tom, že v sobě zahrnuje různé druhy statusů. Zcela původně byla běžnou zdí v malebném zákoutí Malé strany vyzývajícím k romantickým schůzkám a vzkazům. V důsledku politických změn, probíhajících ke konci šedesátých let dvacátého století, byla

⁸ – čímž se opět rozehrává kontroverze mezi soukromým majetkem a veřejným významem v rámci problematiky výtvarného umění ve veřejném prostoru a v rámci mnohvrstevnatosti významů Lennonovy zdi.

lidová tvořivost na zdi doplněna protestními formami. Od sedmdesátých let dvacátého století se její podoba rozšířila o další nepovolené komunikující nápisy i obrázky, a stala se poměrně povědomým⁹ médiem pro předávání vzkazů osobních i veřejných. Po smrti Johna Lennona v roce 1980 převzala funkci – jistou částí veřejnosti chtěného, avšak komunistickým režimem nepovoleného – lidového památníku tohoto umělce a ideologického “guru“. V porevolučních letech se tyto její dvě funkce vzájemně prolínaly a změnou byla již pouze de facto oficiální¹⁰ úroveň komunikačně-vizuálního využití zdi a také veřejné uznání jejího památečnického statusu – jakožto lidového památníku Johna Lennona a genius loci ideologického, nenásilného a uměleckého boje proti totalitě. Lennonova zeď se nakonec stala lidovou památkou, turistickým spektaklem, uměleckým objektem a prostředkem komunikace zároveň.

Výjimečné, na tomto druhu obrazu ve veřejném prostoru, není jen to, jakou historií a proměnami prošel (od komunisty nepovolené, stíhané a rušené aktivity, po veřejně uznanou památku¹¹), jaké statusy v sobě nese (médiem komunikace, památník, uměleckého dílo, turistická atrakce) a čím ve skutečnosti hmotně a v původním záměru je (prostou cihlovou zdí vymezující rozsah soukromého a veřejného prostoru). Zajímavá je i skutečnost, že se jedná o artefakt, jež nemá žádného konkrétního autora, žádnou vázanou podobu a nikterak vymezený záměr či obsah. Podobou zdi je neustálá proměna, kontinuálně přítomná aktualizace a tedy i destrukce původního; funkcí je pak demokratizace, kolektivnost a vrstevnatost, komunikace a sdílení.

Atributem Lennonovy zdi je neustálá destrukce a překrývání (ať už psanými slovy a uměním, tak celistvým zabarvením – buď ze strany komunistického či demokratického režimu, nebo jejich návštěvníků–tvůrců). Nejde pouze o změny hmotné a viditelné, ale rovněž o destrukci, aktualizaci a překrývání statusů i diskurzů s tímto fenoménem spojených.

Propojení Lennonovy zdi a destrukce je dále akcentováno v samotné podobě jejího vizuálního ztvárnění neboli umělecké formy. Graffiti je v rámci jedné ze svých povah spojeno s pojmem destrukce (či “invaze původního“), která stojí i na jeho historickém počátku a pro mnohé tvůrce stále určuje smysl jejich umělecké produkce. Vztah kontroverze graffiti, vandalismu a destrukce soukromého a veřejného majetku výstižně shrnuje článek o tomto fenoménu v britském online magazínu, který vydává stejnojmenná internetová

⁹ – známým nejen lokálně na Malé straně či v Praze, ale i v zahraničí.

¹⁰ Viz kap. *Ponechání na pospas*, str. 108.

¹¹ – památku, jež prochází neustálou proměnou a destrukcí, která je nejen oficiálně povolena, ale i žádoucí pro udržení její podstaty.

umělecká galerie Widewalls: *“The excitement of being a renegade and the fear of getting caught is what many artists consider the very core of graffiti culture (...) By definition, it is 'an action involving deliberate destruction of or damage to public or private property', and while we can't argue that graffiti (mostly tags, considered a reductive form of art within graffiti community itself) often end up on someone's walls, we do have to wonder if it really is 'destruction' and if, perhaps, we've been asking the wrong question the whole time. (...) Is Graffiti Still Vandalism If It's... Legal? (...) if it's painted on an owned property, it's an act of vandals. So, does that mean that graffiti is art if it's done legally? Or on a property, but with permission? (...) yet what's sure is that it's called 'street' art for a reason, and its public existence is still crucial for its spirit. (...) we encourage you to think of graffiti as art and a public good, with its nuanced social commentary, splendid artistry and rebellious spirit- just like art is supposed to be.”* (www.widewalls.ch, 2016)

Předmět zkoumání

Vymezení studovaných dat

Prostřednictvím kvantitativní obsahové analýzy bude v první řadě provedeno selektivní a kategoricky definované shromáždění dat a výpovědí verbalizovaných i vizuálních, jež lze vyhledat o fenoménu Lennonovy zdi. Jedná se o fotografické dokumenty a textově zpracované přístupy – jedinců, veřejnosti a establishmentů, v rámci zkoumaných historických období – k tradici a proměně tohoto lidového památníku. Výsledné shromáždění a rozřídění dle příslušných statusů a historických etap bude následovat podrobení dat interpretaci kvalitativní kritickou diskurzivní analýzou, pomocí které bude možné vysledovat, *„jak je diskurz ovlivňován vztahem mezi mocí a ideologií“* (Fairclough, 1992: 15). Veškerá výše uvedená data budou čerpána z vybraných, k tématu se vztahujících, tištěných publikací, internetových textů, terénního pozorování a z vlastních autorčinných volných rozhovorů s pamětníky tří období novodobé historie zdi.

Klíčovou knihou výzkumu, pro období před pádem komunistického režimu v České republice, je: *Lennonova zeď v Praze: neformální shromáždění mládeže na Kampě 1980 – 1989* od Filipa Pospíšila, Petra Blažka a Romana Laubeho, publikovaná roku 2003 Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR. Budou z ní čerpána historická formální i obsahová fakta

a materiály s potenciálem pro diskurzivní analýzu – rozhovory s pamětníky výročních setkání u Lennonovy zdi a dostatečný soubor archivních (písemných a obrazových) dokumentů, protirežimního i režimního původu. Jedná se konkrétně např. o policejní spisy, hlášení a záznamy o událostech během výročních setkávání, o vyslychaných a sledovaných lidech ze strany StB, dobový tisk pocházející z různých diskurzů, archivní fotografické dokumenty, ukázky plakátů, apod.

Odborná publikace je vhodným zdrojem historických, archivních a sociologicko-antropologických dat, která umožní komplexní uchopení tématu této diplomové práce skrze kritickou diskurzivní analýzu. „*V předkládané knize jsou historické události na Kampě, jejichž výkladu se doposud věnovali v obecné rovině zahraniční autoři, popsány z několika odlišných rovin. Jednak v historické studii, jež je založena na původním archivním výzkumu, a jednak v interpretační studii, vycházející ze souboru třinácti řízených rozhovorů s účastníky výročních shromáždění v osmdesátých letech. Metody antropologie a orální historie umožnily zachytit proměny mentality účastníků setkání a přiblížit jejich osobní prožitky, hodnotovou orientaci a postoje. Oba texty doplňuje přepis rozsáhlého souboru archivních dokumentů, samizdatové i režimní provenience.*“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 7-8)

Materiál pro získání dat z dalších publikací o Lennonově zdi zprostředkují internetové zdroje v podobě odborných článků (z časopisů, knih, výzkumných materiálů) a informace zpravodajského typu z online českých i zahraničních portálů. Následným zdrojem budou uveřejněné textové umělecké manifestace související s Lennonovou zdí.

Shromažďovány a studovány budou též vizuální a textové prameny v anglickém jazyce¹², týkající se historického vývoje Lennonovy zdi, z hlediska politického, sociokulturního a komunikačního významu. Zahraniční zdroje jsou klíčové pro srovnání s tuzemským pojetím tohoto fenoménu a návštěvníci ze zahraničí navíc utváří vlastní diskurz spojený s Lennonovou zdí.

K vymezení předmětu analýzy je nutné rovněž podotknout, že relevantních textových pramenů (ať již tištěných či internetových) týkajících se Lennonovy zdi – její historie nebo významu – je poměrně málo. Jedinou dohledanou vědeckou studií je zmíněná kniha od trojice autorů, jiné prameny týkající se historie zdi jsou buď již informace převzaté z této knihy, nebo značně nekorespondují s ní ani s poznatky výzkumu této diplomové práce.

¹² Anglický jazyk byl zvolen z důvodu vlastního jazykového vybavení, což by však nemělo ubrat na škále informací o studované problematice, neboť téma je v tomto jazyce na internetu velmi často přítomné, ne-li nejčastější.

Podobně je to u mnoha zahraničních zdrojů, kde pravdivost historie spojené s Lennonovou zdi mnohdy podléhá subjektivnímu zkreslení jeho autora a jeho neinformovanosti.¹³

Formálně–obsahovou analýzu práce spojenou s kategorizací a popisem dějinných zlomů – na pozadí transformujících se diskurzů, statusů a významů Lennonovy zdi – bude v práci průběžně doplňovat teoretické zakotvení prostřednictvím vybraných pojmů vztahujících se k daným statusům a diskurzům. Teoretické pojmy, propůjčené z rozličných vědních oborů, budou čerpány z příslušných odborných zdrojů.

Relevantní selektovaná data ze zmíněných zdrojů budou uspořádána, dle historické a diskurzivní příslušnosti, do chronologické linie sdružující popis diskurzivních relací, kontroverzí a transformací, včetně forem jejich komunikace – s ohledem na působení dvou forem vlády – komunistické a demokratické. Vymezení celé problematiky do časové osy v souvislosti s diskurzí a hegemonií nebude mít za cíl předložit komparace či definice daných diskurzů či establishmentů, ale spíše podat a popsat fenomén Lennonovy zdi ve sjednocené historiografické a diskurzivní analýze. Na výše zpracovaném příkladu je záměrem práce demonstrovat formy destrukce obrazu ve veřejném prostoru vykazující projevy: komunikace a demonstrace distribuce moci.

Lennonova zeď

Vzhledem k roztříštěnosti a šíři tématu – destrukce umění ve veřejném prostoru jakožto projevu komunikace – bylo nutné omezit selekci studovaného obrazu ve veřejném prostoru, aby bylo možné analýzu reálně aplikovat. Výzkumný vzorek byl koncentrován do uchopitelného celku a vymezen do exemplárního případu stanovené problematiky.

Lennonova zeď v Praze je destrukcí a hmotnou proměnou prakticky vymezena a určována¹⁴, navíc je její komunikativní podoba zřejmá a cílené zaměření této komunikace vůči establishmentu je snadno prokazatelné¹⁵. K jejímu historickému vývoji a proměnám je navíc k dispozici relativní dostatek písemných i obrazových dokumentů, včetně dobových pamětníků fenoménu.

¹³ Nekorektní informace podávají ústně pražští turističtí průvodci, seznamující zahraniční návštěvníky s Lennonovou zdí (na místě jsem se stala svědkem dvou takových případů).

¹⁴ Viz kapitola *Destrukce*, str. 10.

¹⁵ Viz *Analytická část*, str. 20.

Podoba i význam Lennonovy zdi jsou symbolicky formovány a hmotně utvářeny veřejností; její odkaz se tedy dostává do společenského zájmu. Veřejná povaha zdi vyvolává nejen (zřetelně sledovatelný) ohlas v textových či orálních dokumentech, ale též přítomnost více méně komunitních sdružení osob, jež se svým přístupem ke zdi a prostředky rétoriky začleňují do konkrétních diskurzů souvisejících se symboly a významy přisuzovanými zdi.

Fenomén Lennonovy zdi v Praze je v této práci studován v linii synchronní a diachronní. Analýza se zaměřuje na současně probíhající tendence i změny; a zároveň na vývojové tendence statusů tohoto obrazu ve veřejném prostoru v průběhu novodobé historie, tj. zhruba od šedesátých let minulého století do současnosti. Hodnotové obsahy zdi maltézské zahrady se proměňovaly postupně; většinou na sebe dané významové statusy navazovaly po dekádách – následkem probíhajících historických událostí. Statusy spojené se studovanou zdí byly a jsou konstruovány příslušejícími diskurzy, jež se k ní vztahují a přivlastňují si její konkrétní symbolický obsah a význam. Se zdí související studované diskurzy – svým vznikem, ideovým zaměřením a rétorikou – reagují na dobové synchronní události a zároveň na sebe diachronně v dějinách navazují skrze členy transformujících se diskurzů, jejich ideologii i strukturu.

Diskurzivní analýza významových statusů Lennonovy zdi bude v popisech výsledků podávat chronologickou kompilaci: diskurzů a jimi tvořených významů a statusů, jež kategorizují Lennonovu zeď a odkazují na příslušné dějinné události.

3 Metodologická východiska

Kritická diskursivní analýza

Metoda KDA vyhovuje snaze o komplexní pojetí Lennonovy zdi v této práci a umožňuje obsáhnout problematiku současně v kontextu společenském, mocenském i historickém. Navíc je vhodná pro výzkum postavený na studiu textů, neboť umožňuje analyzovat kontinuitu diskurzu a mocenských vztahů, přičemž se nesoustředí na interpretaci textu, ale na zkoumání textu *talis qualis* a jeho vztahu k dané společnosti neboli diskurzu.

Prostřednictvím této metody bude snahou práce popsat, jakým způsobem byla Lennonova zeď vnímána diskurzy, jež s ní souvisí, a jak se toto vnímání a přístup členů diskurzů k ní, proměňovalo na pozadí historických, kulturních a diskurzivních transformací.

Aplikace KDA v této diplomové práci vychází ze studia vybraných textů Normana Fairclougha a Ruth Wodak.

Pojetí diskurzu Normana Fairclougha zahrnuje pojem *diskursivní praxe*. Diskurzivní praxe definuje sociální praktiky, které jsou vytvářeny objekty diskursu, včetně pojetí kontroly hegemonickou složkou nad daným diskursem. „*Texty tj. promluva, psaný text, vizuální obraz nebo nějaká jejich vzájemná kombinace, jsou produkovány a konzumovány v rámci specifické diskursivní praxe. Ta je řízena svými specifickými pravidly v závislosti na sociálním kontextu neboli na sociální praxi.*“ (Fairclough, 1989:28, in: AntropoWebzin, 2008: 104). „*Faircloughův diskurs je konstitutivní a zároveň konstituovaný. (...) V takto nahlížené koncepci diskursu není subjekt pojímán zcela jako produkt diskursu, jak tomu je např. v případě Foucaultovy diskursivní analýzy, nýbrž je mu za určitých sociálně determinovaných okolností připisována aktivní a kreativní role*“ (Fairclough, 1989:172, in: AntropoWebzin, 2008: 104). Aktivní dialektické jednání členů dané společnosti, kteří se vymezují vůči establishmentu a na druhé straně aplikování restrikcí ze strany establishmentu vůči projevům spontánní komunikace a kritice – v podstatě definuje historické statusy Lennonovy zdi.

Norman Fairclough aplikoval KDA do praxe výzkumů se sociálně-lingvistickým zaměřením¹⁶. V tomto kontextu se zabýval zejména zkoumáním vztahu mezi společností, jazykem a mocí. Tedy, do jaké míry je obsah a struktura textů determinovaná mocenskými strukturami. V knize *Language and Power* řeší Fairclough vztahy mezi jazykem, sociálně institucionálními praktikami a širšími socio-politickými strukturami. Klíčové jsou pro něj tři dimenze diskurzu: text, diskurzivní praxe a socio-kulturní praxe. Ty jsou zahrnuty do kategorie tzv. *komunikativní události* („*communicative event*“), (Fairclough, 1995:56), jejíž analýza „(...) se zaměřuje na vzájemný vztah všech tří domén, neboli na proces produkce a interpretace textu ve vztahu k sociálním podmínkám“ (Fairclough, 1995:57, in: AntropoWebzin, 2008: 104).

Fairclough a Wodak potvrzují, že chápání „*diskursu jako sociální praxe implikuje dialektický vztah mezi konkrétní diskursivní událostí a situací(cemi), institucí(cemi) a sociální(ními) strukturou(rami), které ji rámuje.*“ (Dijk, 1997: 258)

Tato diplomová práce zkoumá proměnu objektu v rámci jeho historicky-diskurzivního charakteru, Lennonova zed' je tedy nahlížena z kontextu synchronního a diachronního. Zed' bývala a stále je centrem aktivit různých diskurzů, jejichž vznik a případný zánik byl ovlivněn konkrétními historickými transformacemi i přímými projevy hegemonie establishmentu.

Fenomén Lennonovy zdi¹⁷ lze pro srozumitelnost historicky vymežit těmito daty: cca od 60. let dvacátého století do 8.12.1980 (smrt J. Lennona), následně po dubnu roku 1981 (první přemalování komunisty) a nakonec po 17.11.1989 do současnosti. Vizuální podoba zdi se zajisté mění neustále, výše uvedené časové rozdělení se týká spíše transformace statusů, jež jí dané diskurzy přisuzovaly. Z nutnosti začlenění historických souvislostí k diskurzivní analýze se pro výzkumnou metodu jeví nejvhodnější východisko zejména v diskurzivně-historickém přístupu (DHA) Ruth Wodak.

¹⁶ „Faircloughův přístup k KDA je obvykle označován sociokulturním, Fairclough (2003) však nazývá svou teorii *textově orientovaným konceptem* – tvrdí, že kromě něj se lingvistickým vlastnostem diskurzu nevěnuje dostatek sociologů.“ (Míšová, 2015)

¹⁷ Název Lennonova zed' se netýkal všech historických etap (viz. *Analytická část*), v práci je použit, neboť je tak zed' známa celosvětově (Lennon Wall) a stal se nejvíce užívaným názvem, ačkoliv diskurzy před rokem 1980 tento název nepoužívaly.

Úvod kapitoly o DHA, v knize *Methods for Critical Discourse Analysis*, seznamuje se třemi konstitutivními koncepty tohoto přístupu: „*critique*“, „*ideology*“, „*power*“¹⁸. Dodržování „kritického“ postoje by mělo být chápáno jako udržování si odstupů od dat a jejich zakotvení v sociálních kontextech, objasnění politické příslušnosti členů diskurzu a zaměření se na kontinuální sebereflexi během výzkumu. (Reisigl, Wodak, 2009: 87. [Pozn. vlastní překlad]).

Aspektem takové kritiky, v pojetí socio-filosofické orientace DHA, uvádí také: „*Text' or 'discourse-immanent critique' aims to discovering inconsistencies, self-contradictions, paradoxes and dilemmas in the text-internal or discourse-internal structures*“, (Reisigl, Wodak, 2009: 88. [Pozn. vlastní překlad]).

Další aspekt, „*Socio-diagnostic critique*“, se zabývá demystifikací – manifestovaného či latentního – přesvědčujícího či „manipulativního“ – charakteru diskurzivní praxe. Zde si musíme být jisti znalostí kontextů a čerpat ze sociálních teorií, stejně jako z ostatních teoretických modelů různých disciplín, k interpretaci diskurzivních událostí. (Reisigl, Wodak, 2009: 88. [Pozn. vlastní překlad]).

„Ideologie“ je, v rámci DHA, chápána jako jednostranná perspektiva neboli pohled na svět, který je komponován souvisejícími mentálními reprezentacemi, přesvědčeními, názory, přístupy a hodnoceními, jež jsou sdíleny členy specifické sociální skupiny. Ideologie předkládají významné způsoby utváření a udržení nerovnoměrných vztahů moci v rámci diskurzu: například ustanovením hegemonické identity mluvčích nebo kontrolou přístupu do specifických diskurzů či veřejných sfér („*gate-keeping*“). Jedním z cílů DHA je „demystifikovat“ hegemonie daných diskurzů dešifrováním ideologií, jež zakládají, udržují nebo vzdorují dominanci. (Reisigl, Wodak, 2009: 88. Pozn. vlastní překlad) Definovat ideologie spojené se sociálně-komunikační aktivitou střetávajících se diskurzů u Lennonovy zdi je jedním z cílů této diplomové práce. Na základě ustavování ideologií různých diskurzů krystalizovala její jedinečná povaha, jež byla utvářena a transformována relacemi zakládání, udržování a vzdorování dominanci.

„Moc“ je legitimizována či de-legitimizována v diskurzech. Texty jsou často stránkami sociálního boje, ve kterém manifestují stopy rozdílných ideologických bojů o dominanci a hegemonii. Z toho důvodu je zaměřována pozornost na způsoby, ve kterých jsou lingvistické formy použity v různých expresích a manipulacích moci.

¹⁸ Níže v této práci jsou tyto termíny používány již v českém překladu.

Moc je v diskurzu vyvíjena nejen gramatickými formami, ale též kontrolou osob nad jejich sociálními příležitostmi, prostřednictvím žánru textu nebo regulací přístupu do určitých veřejných sfér. (Reisigl, Wodak, 2009: 89. Pozn. vlastní překlad) Fenomén Lennonovy zdi integruje nejen vymezující se diskurzy a ideologie, ale také odlišné formy mocenského duelu, vyjadřovaného prostřednictvím jak textu, tak i regulací a kontrolou osob i veřejné sféry. Snaha o legitimizování a de-legitimizování moci zde byla před rokem 1989 vzájemně cyklicky revitalizována danými kontradiskurzy na jednom místě, v jednom časovém kontinuálním úseku. Multi-dimenzionální povaha tohoto místa je akcentována z pohledu mnoha různých analytických přístupů i v rámci jejich konkrétních principů.

Diskurz považují autoři za shluk, na kontextu závislých, sémiotických praxí, jež jsou situovány v rámci specifických způsobů sociálního jednání. Diskurz je konstituovaný, zároveň sociálně konstitutivní a souvisí s makro-tématem. Odkazuje k argumentaci o validitě tvrzení, jako je pravdivost a normativní validita, zahrnující některé sociální aktéry, kteří mají odlišná přesvědčení. (Reisigl, Wodak, 2009: 89. Pozn. vlastní překlad)

Hlavním cílem zdařilé kritické diskurzivní analýzy je definice vztahu mezi užitím jazyka a sociální praxí, tedy přesněji, odhalení ideologických základů užití jazyka a mocenských vztahů, které fungují na jeho pozadí. (Dijk, 1997: 258)

Úsilím této diplomové práce je, dle vymezených metodických základů, sestavení ucelené chronologie a definice statusů Lennonovy zdi – získaných během její historické existence skrze relace (s ní souvisejících) diskurzů.

4 Analytická část

Teorie a metodologie výzkumu, obsažené v předchozích kapitolách, měly za cíl definovat a vymežit předmět analýzy včetně epistemologického východiska. Soustavně měly prezentovat argumentaci volby a způsobu metodologie interpretace textu, vhodné pro téma této diplomové práce. Následující část popisuje a shrnuje výsledky studie obrazových i písemných materiálů, jež byla vypracována na základě výše uvedených teoretických poznatků a analytických postupů.

Shromážděné a selektované materiály o předmětu výzkumu byly roztrženy na jednotlivá relevantní data, která lze popisovat, analyzovat, kategorizovat a komparovat. Analýza těchto dat následně probíhala prostřednictvím metody KDA a DHA, v rámci kterých byla sledovaná linie historická a diskurzivní. Obsahově teoretická linie je následně doplňuje uvedením do relace s pojmy, jež významově souvisí s konkrétními úseky historie a s ní spojenými diskurzy; přičemž je kladen důraz též na kontroverze daných diskurzů a statusů.

Popis výsledků studie je řazen diachronně i synchronně – vymezuje počátky, změny a tendence statusů zdi Velkopřevorského paláce, a s nimi spojených diskurzů v průběhu času, a zároveň popisuje a vytyčuje paralelní procesy zkoumaných statusů. Pojednání o konkrétních obdobích je tedy souhrnem nashromážděných historických dat – prolínajících se s informacemi o diskurzích, o vizuální komunikaci a doplněných popisem významů specifických textů, symbolů a statusů, vyskytujících se v rámci existence Lennonovy zdi. Definice jsou, ve vymezených konceptech, doprovázeny korelujícími pojmy z různých vědeckých odvětví, vždy s odkazem na jejich původ, účel i kontext užití v této práci.

Výsledky zkoumání jsou řazené časově posloupně, od počátků napsů vyskytujících se na zdi Velkopřevorské zahrady a jejím okolí, až po současnou dobu. Z důvodu, že se významová hodnota zdi během historie poměrně proměňovala, jsou jednotlivé úseky seřazeny do kapitol, jejichž nadpis odkazuje ke konkrétnímu časovému období a následně k souvisejícím diskurzům, příp. pojmům.

Každá kapitola, vymezující dané období, diskurzy a statusy zdi, je uvedena selektovanými citacemi z dokumentů analýzy, jež jsou pro danou dobu a diskurz klíčové.

Důvodem jejich umístění do souhrnu výsledků výzkumu¹⁹ je akcent na prezentaci daných diskurzů *per se*.²⁰ Dalším důvodem je prezentace postupu interpretace studovaných textů, na které odkazuje vždy následující vlastní popis výsledků výzkumu – bezprostředně, po časově chronologicky seřazených souvisejících citacích. Popis nashromážděných informací z výzkumu, opět časově poslopně, tentokrát však vlastními slovy, tedy vychází a odkazuje na uvedené citované ukázky, materiály z příloh i na externí literaturu doplněnou řádnými odkazy.

Shrnutí, ve formě krátkého abstraktu, jež vymezuje nejrelevantnější odkazy k výsledkům studia materiálů, zakončuje každou kapitolu po vlastním popisu výsledků výzkumu. Udrží tím přehlednější strukturu textu práce a umožňuje čtenáři konkrétnější uchopení obsahu sdělení samotného “těla textu“ a jeho fragmentů. Text samotný otevírá prostor pro detailní náhled do diskurzu (skrze citace se specifickou diskurzivní rétorikou a sdělením) a ilustraci postupu navržené interpretace vymezené problematiky; současně je k dispozici náhled do jednotlivých výsledků studia.

Úvodem, před samotným shrnutím výsledků výzkumu, je předloženo (na základě relevantní literatury) teoretické vymezení a definice nápisů ve veřejném prostoru a též obecně popsána historie Velkopřevorského náměstí; tyto reálie jsou vhodné pro přehled v odkazech a pojmech použitých v následující části této práce.

¹⁹ Kompletní přepisy některých dokumentů a rozhovorů, provedených s respondenty pro tuto diplomovou práci, jsou obsaženy v přílohách; rozhovory, dobové písemné materiály (ukázky plakátů, dobové zpravodajství, policejní zprávy StB, apod.) a teoretické citace z externí literatury v přílohách obsaženy nejsou, neboť jsou dostupné v daných citovaných knihách. Výjimkou je svazek *Verše ze zdi*, jež je v příloze kompletně ofocen, neboť již není téměř možné ho sehnat a je tedy vhodné jej v tomto výzkumu zveřejnit a zpřístupnit tak pro další bádání o Lennonově zdi.

²⁰ Účelem této diplomové práce není definice daných diskurzů, neboť takový úkol subjekt výzkumníka ani není sto provést. Diskurz, dle mého názoru, nelze vytrhnout z jeho doby, okolí, lidí, jazyka (atp.) a přenést jej do teorie na papír; a výzkumník, i kdyby mohl být nestranný, o to méně může definovat diskurz, jehož nebyl účasten ani svědkem. Mojí snahou tedy bylo nashromáždít informace o diskurzech včetně materiálů (písemných i obrazových), jež jsou produktem diskurzů a mohou o nich něco vypovědět a přiblížit tak nezúčastněnému jejich charakter. Samozřejmě i tento postup nese své úskalí 'subjektivní výpovědi výzkumníka v jeho dané době', a to, že nelze nashromáždít všechny informace a materiály daných diskurzů, i kdyby se stále nacházeli další vypovídající pamětníci (jejich vzpomínky nad to mohou být ovlivněny historickou vzdáleností událostí), tak výzkum musí mít jednou konec.

Definice nápisů ve veřejném prostoru

Analýzu historie komunikace na Lennonově zdi je vhodné doplnit teoretickým aspektem, jímž je vymezení nápisů objevujících se ve veřejném prostoru. Z historického pohledu se jedná o “prameny spontánní povahy“²¹, vyskytující se jako průvodní jev dějinné epochy či události.

Významnou fenomenologii této problematiky předkládá kniha B. Beneše a V. Hrníčka: *Nápis v ulicích*, vydaná Masarykovou universitou v Brně roku 1993. Studie se zaměřuje zejména na sametovou revoluci, poskytuje však i soubor teoretických vymezení, jež jsou přínosné pro komplexnost této diplomové práce.

O nápisech v ulicích autoři píší: „(...) jde nesporně o historické dokumenty, svědčící, řekněme, o vyjadřování necenzurovaných představ neoficiálních nositelů dějin. Je jasné, že na základě těchto dokladů nemůžeme činit dalekosáhlé závěry: nesvědčí však právě neoficiálnost nápisů o okamžité potřebě sdělit výzvu, informaci nebo vyznání nebo cokoli jiného, co je důležité zprostředkovat od určitého jedince určitému jedinci nebo určité skupině? Dostali jsme se tím k základům lidského ústního, obrazového nebo později písemného sdělování vůbec a zdaleka nejsme první, kdo jsou přesvědčeni, že mezi ústními dějinami a dokumentárním dějepisectvím, založeném na historických dokladech, je obdobný vztah jako mezi ústní a písemnou slovesností, tedy mezi folklórem a literaturou. Na obecné podněty reagují lidé slovem a písmem a vyjadřují tak své neopakovatelné názory nebo poznámky k různým jevům. Samotné ústní dějiny se stávají součástí lidové tradice (...).“ (Beneš, Hrníčko, 1993: 8)

Autoři současně uznávají, že ústní prameny nejsou bezvýhradně věrohodnými historickými dokumenty, avšak v jistých společenských systémech, včetně „protistátního“, je pohled „zespodu“ přínosný ke komplexnějšímu poznání minulosti. Ústní prameny mohou sloužit jako prostředek sebepoznání, nalezení vlastní identity nositelů a jejich vztahu k oficiální ekonomice, politice nebo kultuře. (Beneš, Hrníčko, 1993: 8) „V ústních dějinách nachází sociolog a historik řadu názorů a procesů, které mu mohou pomoci při závěrečné analýze nebo při prognóze.“ (Beneš, Hrníčko, 1993: 12)

²¹ In: Pecka, J. – Prečan, V. (edd.): *Proměny Pražského jara 1968–1969*. Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé veřejnosti. Brno 1993, s. 39-66.

Texty, nápisy, verše na zdech jsou dle autorů součástí ústních dějin, neboť svým obsahem a způsobem vyjadřování mají blíže k mluvenému slovu nežli k literatuře. „Vyskytují se jako nápis psaný vápnem, barvou nebo moderním sprejem na stěně nebo na kusu papíru jako plakát s případnou kresbou nebo karikaturou, to podle schopností autora. Mluvíme-li však o heslech, výzvách, glosách, varováních, příkazech a zákazech, to už nemáme na mysli jen obecně psané texty, ale přímo příslušné žánry, které můžeme blíže charakterizovat podobně, jako charakterizujeme literární dílo nebo folklórní skladbu.“ (Beneš, Hrníčko, 1993: 9-10)

Autoři dále postulují rozdělením a definicí ústních dějin na folklór, z něho vycházející lidovou tradici, v níž mají podobný charakter jako ústní promluvy i nápisy. Jejich rysem je však horší variabilita, neboť na rozdíl od ústních projevů jsou písemné fixovány a spíše se přenášejí dále opisováním nežli pamětí. Neobsahují tedy všechny prvky, které lze považovat za folklórní, i když vyvolávají obdobnou zpětnou vazbu jako folklór. Jak při čtení nápisů, tak při naslouchání skandovaným heslům, vznikají názorové shody nebo rozdíly, jež lze vyjádřit dvojicemi „my - oni“, „vládnoucí - ovládaní“, „straníci - nestraníci“, „obyčejní lidé - funkcionáři“ atd. Pokud jde o monofunkční promluvu nebo o nápisy krátkého trvání, zřetelně zachycující jen aktuální glosu, můžeme mluvit o „předfolklóru“, protofolklóru, neboť teprve budoucnost vyjeví, do jaké míry se tyto jinak velmi lidové projevy staly také obecně folklórními. „Protofolklórní skladby jsou ryze aktuální, ať jde o domněnky, glosy nebo komentáře, vyjadřované ústně nebo písemně. Jestliže jde o vyprávění, bývá soustředěno na jednu epizodu. Rychlé vystupňování děje vede k zaměření pozornosti na to, co autor chtěl vyjádřit a čím se tedy může ústně nebo písemně seberealizovat. Je přece jasné, že mluvčí soustřeďuje pozornost na sebe a na svůj názor a že výběr vyjadřovacích prostředků bývá v protofolklórním vyprávění často nahodilý.“ (Beneš, Hrníčko, 1993: 19)

Významové proměny protofolklórních či folklórních příslovečných výroků probíhají v čase (některé byly aktuální i několik dní, jiné platí všeobecně), i ve formální složce (jejich texty jsou variabilní, což je patrné zejména na pražských příkladech). Místních variant je poměrně nedostatek, autoři se často odůvodněně obávali represí nižších funkcionářů, proto byla pozornost zaměřovaná na několik známých postav či na obecnější konstatování. (Beneš, Hrníčko, 1993: 112-113)

V rámci vymezení nápisů na zdech je třeba zmínit, že delší veršované skladby nelze přiřazovat k protofolklóru nebo k folklóru, neboť jde o amatérskou činnost jiného slovesného tvaru s jinou tradicí. Verše se vyskytovaly spolu s ostatními nápisy a hesly a zajímavě je doplňovaly. (Beneš, Hrníčko, 1993: 117)

Další kategorizace hesel a nápisů, kterou autoři definují, se týká jejich podobnosti s příslovími. Výroky mohou v odpovídajícím prostředí plnit jejich funkci komentáře nebo glosy, vyjádřené buď tradiční, nebo tradici blízkou formou. „*Čtenář, posluchač nebo televizní divák je vnímá na pozadí probíhajícího shromáždění nebo průvodu jako projevy cizích bezejmenných autorů z příslušné skupiny mluvčích (studentů, umělců, vědeckých pracovníků, dělníků ...), kteří se ztotožňují s veřejným míněním. (...) Nápisy a hesla tedy neobsahují jen již zmíněná oslovení a dialogy, ale i jiné projevy kolektivity (...).*“ (Beneš, Hrníčko, 1993: 110-111)

Výroky takového typu obsahují tyto významové složky: „1. Zobecnění daného konkrétního jevu, který nemusí mít určenou časovou platnost, ale vztahuje se k delšímu období nebo charakterizuje celou epochu. (...) 2. Hodnotící soudy, které mohou mít různou jinotajovou nebo ironickou podobu. (...) 3. Hodnotící normy, které mohou obsahovat dvojici „konstatování - odmítnutí“ (nebo řečnická otázka). (...) 4. Zjišťující soudy, které konstatují konkrétní skutečnosti minulosti a současně jsou zaměřeny do budoucnosti, ať již obrazně nebo doslova. (...) 5. Od uvedených příkladů se významově odlišují nápisy a hesla, obsahující zjišťující normy.“ (Beneš, Hrníčko, 1993: 111-112)

Součástí nápisů na zdech jsou i ilustrace. Některé tvoří významový doplněk textu, další hovoří samostatnou řečí. „*Jsou to kresebné doplňky písemně vyjádřených aktuálních jevů, požadavků a výzev, doprovázené kresbou, která není žádným jinotajem. (...) Další skupina, to jsou ilustrace s významem zjišťujících norem. Někdy se konstatují obecné jevy, jindy jde o grafické hříčky. (...) Význam hodnotícího soudu mají ilustrace aktuálních jevů, kde obrázek spolu s doplňkovým textem objasňuje různé souvislosti a podáváje v groteskní nadsázce. (...) Ještě je třeba konstatovat, že ve skupině „státotvorných“ nápisů se ilustrace nevyskytovaly vůbec.*“ (Beneš, Hrníčko, 1993: 121-122)

Knihou popisuje projevy propagandy a „antipropagandy“ v Československu v letech 1948 – 1989. Dle autorů v tuto dobu „(...) dominovalo pojetí „protistátnosti“, již se rozumělo vše, co se jen poněkud odchylovalo od stranicky řízeného proudu informací. Samo označení „protistátní“ se stalo symbolem a vlastně nemělo pozitivní paralelu, protože „státní“ má přece jen širší význam, zatímco protistátní mělo charakter podezřelosti, podvratnosti, protiideologičnosti a vlastně protisocialističnosti. Podle toho musíme také rozlišovat dvojí pojetí pramenů pro ústní dějiny: patří k nim neprofesionální ústní a písemné projevy státotvorného (to by vlastně bylo slovo opačného významu) obsahu, publikované zejména k různým výročím, jako vzpomínky (např. zakládajících členů komunistické strany), domněnky a glosy. (...) O jejich profesionálnosti nebo neprofesionálnosti zde nepovedeme rozhovor.

Druhou skupinu tvoří „protistátní“ texty vysloveně ústního charakteru, jako jsou neoficiální vzpomínky, zprávy nebo tajně psaná hesla na zdi. Tyto texty se zveřejňovaly až při změně držitelů moci. (...) Hesla z této druhé skupiny pramenů vznikají obvykle jako okamžitá individuálně-kolektivní reakce na veřejné podněty.“ (Beneš, Hrníčko, 1993: 103-104)

Ústní dějiny jsou zahrnuté do výzkumu předkládané diplomové práce v diskurzivní studii textů, jak státotvorného obsahu (policejní zprávy, režimem vydávané časopisové články, publicistické texty, apod.), tak i protistátního charakteru (nápisy na Lennonově zdi, samizdatové texty, přepisy rozhlasového zpravodajství Svobodné Evropy, zakládající listiny klubů a společenství, texty petic, apod.). V rámci DHA analýzy těchto pramenů byl kladen důraz zejména na diferenci (kontroverzi) těchto dvou diskurzů, jak ve způsobu vyjadřování, užití slov, práci s fabulí a syžetem, tak v taktice, vynakládané oběma diskurzů, k dosažitelnosti či nedosažitelnosti komunikace na Lennonově zdi.

„Součástí každé převratné doby jsou jak historická fakta, tak také jejich hodnověrné záznamy, doplňované příslušnými dokumenty k pozdějšímu zhodnocení. Souběžné s nimi vzniká v lidových vrstvách, které jsou i nejsou nositeli převratných myšlenek, specifický odraz jednotlivých činů a procesů, podávaných většinou na základe informací z druhé nebo třetí ruky. Tak vznikají ústní dějiny, které se od oficiální historiografie liší různým výkladem těchže skutečností, jejich jiným pojetím a často emocionálním podáním. Za jistých okolností se šíří pouze ústně, jindy amatérskými nápisy nebo soukromými tisky či strojopisy. Tak se dostáváme k letákům, heslům, nápisům, výzvám na plakátech či transparentech, kterými je doprovázena každá větší demonstrace.“ (Beneš, Hrníčko, 1993: 5)

Výše uvedený počáteční odstavec předmluvy zmíněné knihy nepřímou vystihuje intenci vzniku tématu této diplomové práce, jímž je snaha upozornit na prozaické a zdánlivě bezvýznamné všednodenní obrazy ve veřejném prostoru – v této práci konkrétně ve formě spontánně vznikajícího textu a obrazu. Ideou je, že vizuálně kvalitní a specifická místa ve veřejném prostoru vstupují do podvědomí lidí, kteří se s nimi mohou identifikovat a díky tomu se na jejich pozadí mohou odehrávat významné historické události a zlomy.

Lennonova zeď v Praze je jedním z latentně eminentních míst, jež ve sledu historických událostí krystalizuje své imanentní významy. Nabývá tak proměnlivé vizuální i významové podoby, jež je vhodným příkladem důležitosti jak existence obrazu ve veřejném prostoru, tak i jeho destrukce.

Historie Velkopřevorského náměstí

Těsně před první kapitolou o Lennonově zdi je zde předloženo krátké ohlédnutí²² do vzdálenější historie Velkopřevorského náměstí; do doby před doložitelnou tradicí nápisů na zdi zahrady paláce Maltézských rytířů, kdy atmosféra prostoru nebyla vepsána do zdi a byla tvarována pouze okolním prostředím. Kontext výzkumu je tím doplněn historií urbanistického rozvržení, sousedících budov i přírodních prvků; tedy neopomenutelného bezprostředního okolí, jež utváří *genius loci* daného místa.

Nejstarším a prvním tištěným průvodcem města Prahy, je kniha z roku 1835 od Karla Ladislawa Zapa: *POPSÁNJ KR. HLAWNJHO MĚSTA PRAHY, PRO CIZINCE I DOMÁCJ.* Autor publikaci věnoval: „*Wáženým a vlastimilowným pražanům, milým kraganům swým, na důkaz swé vlastenské lásky a uctiwé šetrnosti...*“ (Zapa, 1835: *Věnování*), a jak sám zmiňuje v předmluvě, průvodce městem sepsal na výzvu přátel, neboť do té doby nebyla k dispozici kniha, jež by všestranně, soudně a úplně Prahu popsala. Dokládá, že pravdivost historických informací byla ověřována (v orig.: „*wyzyptowano*“), a jeho průkopnická snaha byla podporována vlastenci. Účelem knihy uvádí vyznačení (krátkými slovy) takových předmětů, které jsou hodny zvláštější pozornosti. (Zapa, 1835: *Předmluva*, str. II a III)

Kapitola, *Znamenitějšj náměstj a ulice*, ve výše zmíněném průvodci, pod sekci *Na Malé Straně*, popisuje /pod bodem sedm/ Velkopřevorské náměstí takto: „*WELKOPŘEWORSKÝ plac gest prostranný, ale osamělý. Stogj tu palác hraběte Giřjho z Buquois a přeworstwj rytjřského řádu Maltézského.*“ (Zapa, 1835: 61) Zmíněný palác, je dále vyličen v kapitole *C. Stawenj swětská*, opět pod sekci *Na Malé Straně* /bod dwaadvacet/: „*Palác hraběte GUŘJHO Z BOUQUOIS p. č. 484 na welkopřeworském prostranstwj gest sochami od MAT. BRAUNA okrášlen, a krásnau knihownau, přjrodownau a lučebnj pracownau opatřen.*“ (Zapa, 1835: 144)

Jedná se o Buquoyský palác, současné francouzské velvyslanectví, zřízené roku 1919 francouzským státem, který si ho téhož roku pronajal od synovce posledního přímého potomka hraběte Karla Buquoyského, Carla Georga; a od roku 1930 je francouzská vláda rovněž vlastníkem objektu. Stejně jako protějšjí barokní Velkopřevorský palác, je budova

²² Aniž by zde byla vyvíjena snaha o hlubší analýzu těchto dat, neboť jejich relevantnost a podstatnost je již těžko ověřitelná. Zdroje a citace jsou v citovaných historických pramenech mizivé, jde spíše o očitá svědectví a ústní vyprávění.

pod ochranou jako kulturní památka České republiky²³. Rozlehlá pozdně barokní stavba vnitřní palácovou zahradou italského typu, se „výrazně podílí na výrazu a hmotové kompozici Velkopřevorského náměstí, kde tvoří jakousi vstupní bránu.“ (www.pamatkovykatalog.cz, 2018)

Díky své poloze se Buquoyký palác stal součástí událostí odehrávajících se okolo protilehlé Lennonově zdi. V následujících kapitolách bude tato participace objasněna podrobněji.

Komenda johanitského kláštera se rozkládá na území jižně od biskupského dvora na předmostí tehdejšího Juditina mostu. Toto území a zároveň uvedení do Čech zprostředkoval kníže Vladislav II pro řád johanitů v rozmezí let 1156–1159. Centrem řádu se stal chrám Matky Boží pod řetězem, jehož označení ukazuje na skutečnost, že řetězem byla buď uzavírána brána komendy anebo jím byla přehrazována řeka pro zadržení lodí a vorů, čímž bylo usnadněno vybírání cla. (www.maltezskyrad.cz, 2018)

Kostel Panny Marie pod řetězem i Velkopřevorský palác zmiňuje Karel L. Zapa takto: „*Kostel sw. p. MARIE POD ŘETĚZEM S KLÁŠTEREM RYTJŘSKÉHO ŘÁDU maltézského, gest nynj stjn starogotického chrámu, kterýžto od krále WLADISLAWA II. 1156 ryjřskému řádu sw. Jana Kř.. w Palestjně powstalému vystavěn byl. Poněwadž tehdáž geště před branau stál, byl r. 1253 zděmi a přjkopy upowněn, a silným řetězem obkljčen, odkudž to gméno 'pod řežezem' pocházj.*“ (Zapa, 1835: 99)

Původ názvu kostela „pod řetězem“, s gramaticky archaickou lokalizací „konce mosta“, se zdá být těžko uchopitelný i ověřitelný²⁴. Na internetových stránkách maltézského řádu pod odkazem *O kostele*, odůvodňuje magistrální rytíř Dr. František Skřivánek původ názvu tím, že kostel stál u blízkého Juditina mostu, kde se, jako u každého mostu, vybíralo mýtné, odtud plyne označení „pod řetězem“. (www.maltezskyrad.cz, 2018)

Kronika královské Prahy a obcí sousedních z roku 1903 od Františka Rutha, Velkopřevorské náměstí popisuje: „... na j. od rozsáhlé budovy velkopřevora maltézského č. 485-4 n. (odtud jméno) souvisí na z. s ul. Lázeňskou, na v. u starodávného

²³ Zapsáno do státního seznamu před rokem 1988. (www.pamatkovykatalog.cz, 2018)

²⁴ Ověřitelnost zdrojů je takřka nemožná z důvodu, že K. L. Zapa neuvádí v knize žádné zdroje, pouze – jak píše v předmluvě, pomáhali mu známí vlastenci. Co se týče původu archivních zdrojů u textu F. Skřivánka, po e-mailové a telefonické komunikaci s Řádem maltézských rytířů mi bylo bohužel sděleno, že Dr. Skřivánek mi nemůže s odkazem po zdroji pomoci ze zdravotních důvodů. Relevantní bude proto vycházet z textu PhDr. Milana Bubna, Ph.D., který v podstatě uvádí obě varianty odůvodnění názvu „pod řetězem“ (viz text dále).

velkopřevorského mlýna (č. 489-7 n.), připomínaného již ve 14. stol., po můstku s ostrovem Kampou. Náměstíčko jest zajímavé zátiší, vzor klidného života na Malé Straně.“ (Ruth, 1903-1904: 1106)

Výtisk *Průvodce po Praze* od Jana Emlera (pravděpodobně z roku 1918²⁵) obsahuje popis Velkopřevorského náměstí v tomto znění: *“Kdo chce poznati nejtišší končiny Malé strany, zabočí okolo domu u Šteiniců v levo do ulice Lázeňské ke kostelu Maltézskému se zajímavým chórem. V kostele samotném mimo jiné obrazy nalezneme i Skrétovo velké plátno 'Vítězství u Lepanta'. (...) Ke kostelu Maltézskému přiléhá barokní budova Maltézského velkopřevorství, dobrých forem a se znamenitými památkami interieurového umění uvnitř. Překrásné gobeliny v jednom sále jsou z nejcennějších památek paláce. Palác velkopřevorství jedním průčelím zasahá do nejudrženějšího a impressemi nejbohatšího náměstí Velkopřevorského, jehož protější strana utvořena je palácem hraběte Bouquoye a v sousedství dole, tam, než náměstí po mostku přes část Čertovky přechází na Kampu, renesančním domem někdy palác Hrzanovského s osobitým portálem (čp. 490 – 1 n.).“* (Emler, 1918: 26-27)

V době, kdy se u zdi setkávali příznivci Johna Lennona a odpůrci komunistického režimu, bylo podle pamětníků prostranství bez zaparkovaných aut a pod stromy mezi kamennou dlažbou rostla vysoká tráva²⁶. S nadsázkou to symbolicky odkazuje k zaniklé osadě Trávník, která se kdysi²⁷ rozprostírala na území Velkopřevorského náměstí.

Historie Velkopřevorského náměstí by si zasloužila jistě samostatný výzkum, výše byl kladen důraz na historické činitele utvářející specifické fluidum tohoto místa – atmosféru okolí – jež byla jednou z příčin, proč unikátní fenomén Lennonovy zdi vznikl konkrétně na ploše zdi maltézské zahrady. Zdánlivě bezvýznamná odbočka k okolí Lennonovy zdi dále přináší zajímavé zjištění. Veškeré významné budovy v blízkosti (Buquoyovský palác, Velkopřevorský palác, Kostel Panny Marie pod řetězem) jsou památkově chráněny a všechny byly uznané jako kulturní památky ještě před rokem 1988; stejně tak vzrostlé stromy, tyčící se nad náměstím, jsou chráněné lípy malolisté.

²⁵ V knize datum uvedené není, ale (mnou vlastněný výtisk) obsahuje dopsaný dobový podpis s datem 9. srpna 1918, antikvariáty na internetu uvádí dataci 20.-30. léta. Vycházím spíše z data uvedeného rukou v knize, nejen proto, že je dřívější (pokud je datum správné, nemohla být kniha vydána o dva roky později), avšak zejména kvůli zohlednění, že Buquoyovský palác se stal roku 1919 francouzským velvyslanectvím, což by pravděpodobně bylo u popisu paláce v *Průvodci po Praze* po roce 1920 zmíněno.

²⁶ Rozhovor s Romanem Laube, vedl Filip Pospíšil 18. ledna 2002. In: Lennonova zeď v Praze: Neformální shromáždění na Kampě 1980–1989.

²⁷ – přesná doba není známa

Popis a výsledky zkoumání

Zed' zahrady maltézského paláce není jedinou stěnou v okolí Velkopřevorského náměstí směrem k Čertovce, která je pravidelně popisována. Fasády domů v Hroznové ulici, i dále směrem ke Kampě, byly často "osázeny" nápisy; a to již od počátků pravidelného plošného výskytu napsů na městských zdech, což pravděpodobně v šedesátých letech minulého století souviselo s tehdejším částečným politickým a kulturním uvolněním. Frekvencovanost výskytů napsů na zdech v okolí Čertovky byla proměnlivá i v následujících letech, k čemuž byly různé důvody. V letech šedesátých a sedmdesátých minulého století nelze důvody ze skromného množství informací analyzovat; v letech osmdesátých se vytyčila do popředí pozornosti konkrétně zed' maltézské zahrady iniciativou utvoření pomníčku z kamenné desky. Zároveň byly později v této dekádě opět využívány jiné zdi poblíž a byly utvářeny nové pomníčky, a to z důvodu instalace plakátovací plochy před, téměř čerstvě vzniklou, Lennonovu zed'. Po revoluci a odstranění plakátovacích ploch zed' sice chátrala, avšak byla stále využívána k otevřené vizuální tvorbě a byly utvářeny opakované iniciativy k její revitalizaci (hmotné i významové). Pravděpodobně – již z důvodu tradice své existence, výhodné poloze a velikosti – zůstala do současnosti v podstatě²⁸ jedinou zdí v okolí Velkopřevorského náměstí, na níž se (permanentně a ve velké míře) vyskytují grafická sdělení, nejčastěji následující tradici odkazu k osobnosti Johna Lennona a protestu vůči establishmentu.

Místo na Kampě nebylo zvoleno náhodou. Vyjma, nepříliš prokazatelného²⁹, působení jistého tajuplného genia loci a vlivu odlehlosti této lokality, byl pamětníky zmiňován též důvod poměrně prozaický, až vulgární³⁰. Příslušníci spontánního diskurzu, komunikujícího skrze nápisy na zdi, se často scházeli, nezávisle na sobě i společně – členská základna prvotního diskurzu zdi byla poměrně netransparentní – v okolních hospodských zařízeních³¹ a Velkopřevorské náměstí bylo po cestě.

Od prvních napsů do devadesátých let minulého století se na zed' psalo zejména křídou – bílou i barevnou, popř. se do zdi škrábalo ostrým předmětem, který byl k dispozici

²⁸ – až na výjimky v podobě tagů či drobných graffiti v okolí zdi.

²⁹ – nepříliš prokazatelného, však ve výpovědích pamětníků a v popisech starých pražských tištěných průvodců je zřetelný častý slovní důraz na klidnou a tichou atmosféru konkrétně Velkopřevorského náměstí.

³⁰ – myšleno ve významu: "sprostý; všední, obyčejný; lidový".

³¹ "U Glubiců", "U Malvaze", "U Dvou slunců", "Flekovi", "Zpěváčkovi", "U Tomáše", atd.

v kapse³² či v okolí zdi. Spreje na graffiti nebyly v této době k sehnání a pohybovat se poblíž zdi či celkově Kampy s vědrem vápna popřípadě barvy bylo nebezpečné³³. V osmdesátých letech – kdy byla zeď výrazněji zaplněna nápisy i obrázky které byly obsahem i objemem velkorysejší – lze na archivních fotografiích zaznamenat i obrazy a nápisy nanášené štětcem s bílou barvou.

Do rozmachu graffiti umění se na zdi vyskytovaly pravidelně především písemné záznamy, některé však bývaly doplněny drobnými obrázky či symboly, jež mohly souviset s obsahem sdělení nebo označovat osobu, která sdělení napsala. Obrazová, vyloženě umělecká, vyjádření větších rozměrů na zdi zastupovaly na začátku osmdesátých let³⁴ občasné portréty Johna Lennona, vytvářené barvou přes šablonu.

Uvedené vymezení trans-časových obecných faktů o zdi následuje konkrétní časové rozdělení, na základě proměny statusů a diskurzů, jež v sobě zeď Velkopřevorské zahrady, v průběhu své historie, zahrnuje. Zpočátku je období vždy uvozeno obecným názvem, ilustračně vystihujícím status zdi ve vymezené etapě; dále následují chronologicky uspořádané citace zdrojů – selektované dle souvislosti s danými statusy, diskurzů a událostmi. Na závěr je kapitola doplněna vlastním shrnutím výsledků, v nichž jsou popsána a shrnutá veškerá data (získaná studiem externích materiálů, z osobně provedených rozhovorů a terénního pozorování), relevantní k zaměření výzkumu a vyplývající z analýzy textových i obrazových zdrojů.

³² Lze si snadno představit, že lidé, kteří se u zdi spontánně zastavovali při svých večerních hospodských pochůzkách, spíše měli při sobě klíče než křídlo, jejíž samotná přítomnost v kapse navíc nebyla bezpečnou ani snadno vysvětlitelnou záležitostí v případě perlustrování, jež na tomto místě bylo běžné.

³³ – ne však nemožné, jak od poloviny osmdesátých let dokazují velkoformátové portréty Lennona od Josefa Maracziho prováděné přes šablonu: „*O rok později (pozn. 1986) byla situace složitější. Místo a okolí Kampy, kam jsme v předchozím roce nastříkávali přes šablony portrét, byly již týden před výročím hlídány. Nám se přesto podařilo nastříkat třímetrový obraz Lennona do výklenku pod Karlův most. Na pomoc jsem si vzal přítelkyni a kočárek, ve kterém jsme vozili moje čtyřměsíční dílko. Ze tří dílů složené, zabalené v pomalu schnoucích barvách. Musel jsem vždycky nastříkat kousek Lennonova obličej, a pak se horlivě objímat s přítelkyní, dokud barva nezaschla.*“ (– rozhovor s Josefem Maraczim pro neznámé noviny z roku 1990, rozhovor vedla a autorem textu je P. Stípková. Viz příl. str. 86 dok. č. 11)

³⁴ Zdrojů z let šedesátých a sedmdesátých minulého století je poskrovnu, ať již fotografických, písemných tak orálně-historických. Na internetu jsou dostupné informace zejména až po smrti Johna Lennona, kdy bylo místo více známé. Jediná souhrnná publikace o zdi je obsahově zpracovaná též po roce 1980 a odkazy pamětníků z této knihy na zdroje dalších pamětníků z doby před Lennonovou zdí se bohužel nepodařilo zajistit (zminění lidé jsou buď již bohužel zesnulí, nebo nereagovali na zprávu s prosbou o spolupráci na výzkumu).

Zed' promluvila

60. léta

'A je!

*A možno vymyslet a říci něco krásného a nezdát se vzbouřencem?*³⁵

„Místo na Kampě nebylo vybráno náhodně. Na 'Zdi nářků', jak se jí tehdy říkalo, totiž psali lidé již v předchozích letech různé básně a říkanky. Tradice výskytu spontánního typu písemného pramene, jak historici charakterizují nápisy na zdech, souvisela s nedalekým domem Jana Wericha, kde se údajně již od šedesátých let objevovaly různé veršované vzkazy, určené tomuto populárnímu herci. Vzpomínka jednoho z oslovených pamětníků ukazuje, že v sedmdesátých letech převažovaly mezi nápisy na Velkopřevorském náměstí anonymní básně: 'Ke zdi zvané později Lennonova, jsem chodil od podzimu 1973, kdy jsem zde poprvé poblíže můstku na Kampu našel na omítce napsanou báseň Václava Hraběte a kolem spoustu dalších anonymních, jež mne silně zaujaly. Od té doby jsem sem chodil s kamarády téměř každý týden, abych si přečetl na zdi sdělení a vyznání a některá si i zdokumentoval.'“
(– Archiv Filipa Pospíšila, Dopis Jiřího Klsáka, 27. červen 2002. Zdroj: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 11)

„Byla to tehdy taková Zed' nářků, dokonce se tomu tak i říkalo. Ale bylo to apolitický. Byla tam poezie, osobní vyznání, osobní vzkazy. Nevzpomínám si, že bych tam viděl nějaký politický nápis. Jedině v šestasedmdesátém, když zavřeli Plastiky, tak se tam objevilo něco jako 'Propusttě Plastiky'. Většinou to ale nepřekročilo rámeček nějakých básnických pokusů nebo citových výlevů.“ (– Rozhovor s Romanem Laube [r. n. 1958] z 18. ledna 2002. Zdroj: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 247)

„O té zdi mluvil již Werich. Nahrál desku rozhovorů se svou dcerou, která se jmenovala 'Táto povídej'. Z toho si pamatuji místo, kde říká, když mluví o Kampě, že je tam taková zed', kde lidé píšou básničky. Čili to muselo tam být již někdy od šedesátých, sedmdesátých let. Citoval z toho báseň: 'Tryskem projíždí noc, trousí po zemi modravé klasy' a dodal:

³⁵ Nápis, poblíž Čertovky na Kampě, zmíněný Janem Werichem ve vzpomínkovém rozhlasovém cyklu: *Táto, povídej*. Vlastní přepis vybraných pasáží, týkajících se nápisů na zdech Kampy, viz příl. str. 45, dok. č. 2.

'Tady někde musí bydlet Lord Byron.' Takže to mělo tuhle pověst. Bylo pak celkem jasné, že když si lennonisté chtěli najít nějaké kultovní místo, vybrali si to právě tam.“

(– Rozhovor s Milošem Zemanem [r. n. 1945] z 4. února 2002. Zdroj: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 302)

Přepis výše zmíněného úryvku z rozhlasového pořadu *Táto, povídej*:

„A mimochodem, když už mluvíme o nápisech na zdi. Nádherný nápisy se objevily tady Kampě, a to u starýho Leta, a tam na těch zdech pochopitelně. Tam bývá napsáno... různé nápady jsou tam. Vybízejí lidi k různým činnostem, nebo kritizují milostné poměry jiných, a tak dále, a tak dále. A někdy i to doprovázejí tedy lidovým uměním, různými obrázky: 'Ve středu je prázdná', a podobně. Avšak. Poslední dobou se tady jeví na zdech přenádherný nápisy, já jsem si někdy napsal, moment, já si najdu notes. A je to totiž tady, jak se jde z Kamy, přes ten můstek, co je pod ním takové to jalové kolo, co se tak točí a nepohání žádný mlýn...“

„To turistické kolo...“

„Ano, turistické kolo. A tudle tam jdu a koukám a najednou tam vidím nápis na zdi: 'A na své černé klisně, tryskem ujíždí noc a trousí po poli modravé klasy.' Hergot, já si povídám, no přece tady někde za rohem nebydlí Lord Byron. Tak to čtu ještě jednou a skutečně. Janíku, seš hloupej, třeba to je citát. Ptal jsem se znalců a není to citát, pokud vím. A kousek dál je napsáno křídou: 'To jsou hezká dvojčátka, a jak jsou si podobná, zvláště to jedno.' No, to je přeci taky nádherný nápis na zdi.“

„Kde to všechno je?“

„Tady na tom mostě, jak se jde k francouzskému vyslanectví, tady vod toho. Vod Trnků, jo...“

„Tohle to je zvláštní kraj ta Kampa.“

„To je zvláštní kraj, samo sebou, že to je zvláštní kraj. Já jsem potom vůbec přemejšlel, že by se snad z Kamy, provolat, jako je to ostrov – že bychom se osamostatnili. (...) Tady bysme byli samostatný a psali bysme si na zdi krásný věci.“

„No jo, jenomže to bysme si četli sami. To je potom na houby.“

„To nevdí, dyť to přeci, nakonec, co si sama nepřičteš, tak ti to nikdo nepřičte. Tak to je. (...)“

„A nad tím kolem bylo v roce asi čtyřicet osm nebo devět dlouhou dobu křídou napsáno... Jak se tam dostal ten člověk, to ví pánbůh, (...). Tam bylo napsáno: 'UNRA dala,

nekecala'. To tam bylo dlouhý leta. Až potom déšť to smazal. A od té doby tam byly, jak jsem říkal, různé nápisy.“ (Werich, Werichová: Táto, povídej. Viz příl. na str. 50 dok. č. 2)

„Malování na zdech malostranských domů je také zmíněno ve fejetonu signatáře Charty 77 Jiřího Bareše z jara 1977. Autor samizdatově šířeného textu vzpomínal na podzim roku 1967, kdy spolu s kamarády psal po zastavení Literárních novin protestní hesla v nočních pražských ulicích. Připomněl také období po okupaci Československa vojsky států Varšavské smlouvy. Na konci srpna 1968 bylo nápisů na pražských zdech tolik, že natěračům trvalo několik let, než písmo přestalo pod novými fasádami prosvítat. V době, kdy Bareš psal svůj fejeton, se na stejném místě u Čertovky nacházela již podle jeho slov pouze záplava banalit, která neměla žádný viditelný vztah k tehdejším poměrům. Současně si ovšem všiml, že se verše na omítkách rozšířily a táhly se již do poloviny Velkopřevorského náměstí.“ (– Fejeton Petra Blažka: Vzkazy na omítce, Lennonova zeď v Praze. Zdroj: www.dejinyasoucasnost.cz, 2016)

„V květnu 1967 Brikcius připravil další, téměř pre-land-artový happening 'Zátíší s pivem' na pražské Kampě – akce byla sice zakončena policejním zásahem, ale nikdo při něm nebyl zatím zatčen (remake „Zátíší“ proběhl za asistence televizních kamer na Kampě v roce 1991).“ (www.ceskatelevize.cz)

„Tak minula padesátá a začátek šedesátých let, během nichž se hesla uplatňovala pouze shora dolů v oficiální rovině plakátů, vývěsek, agitek a letáků. Pokud se objevovaly sporadické jiné nápisy, našlo se vždy dost ochotných rukou k zatření. Občas proskočily lidové parodie neoficiálního charakteru, reagující na přemíru „státních“ hesel. (...) Satirické glosy byly přirozeně jednoúčelové a vždy krátkodobě aktuální. To se maximálně projevilo během roku 1968, bohatého na politické události a zvraty. Vrcholem byla okupace Československa armádami Varšavské smlouvy od 21. srpna 1968. Tehdy se rozpoutala přímo lavina neoficiálních hesel, výroků, zpráv, letáků s výzvami - a již tehdy se tyto texty daly členit do celkem výrazně odchylných skupin, které se později během listopadu a prosince 1989 změnily jen málo. Od šedesátých let se totiž setkáváme se stále intenzivnějším působením televize, která spolu s rozhlasem a denním tiskem vytváří lehce cenzurovatelný a tedy neustále ideologicky jednoznačný a směrovatelný okruh informací, systematicky dodávaných posluchači a divákov. Zatímco soubor ústního podání včetně neoficiálních plakátů a letáků je zaměřen na aktuální vysvětlení či vyvolání dialogu a má omezený dosah (...).“ (Beneš, Hrníčko, 1993: 15-16)

„V roce 1968 se nápisy vyskytovaly na průčelích budov, v podchodech, nalepovaly se na výklady - sem se také vylepovaly členské průkazy KSČ a SČSP - a hojně se psaly různými barvami nebo vápnem na silnicích a zídkách. (...) Všechny nápisy vzbuzovaly spontánní pozornost a ohlas do konce září 1968, pak přestaly plnit svou výzovou funkci a jejich autoři je začali zanedbávat.“ (Beneš, Hrníčko, 1993: 24-25)

„To Velkopřevorský náměstí mělo takovou jinou atmosféru než třeba později. Bylo vždycky hodně zarostlý. Mezi tou dlažbou rostla tráva, někdy dost vysoká, auta tu nestály, jen přímo u té francouzské ambasády. Byl to takový zvláštní tichý kout Prahy. K tý zdi tehdy nějakí lidé možná chodili z nostalgie – v šedesátých letech tam snad Brikcius nebo kdo dělal nějaké happeningy – chleby a pivo. Taková kontinuita tam tehdy přetrvávala ve formě těch básniček. Ty byly vždycky anonymní. Myslím si, že Kampa zaujala i Boudníka. Myslím, že některé ze svých věcí dělal i u nějaké jiné zdi na Kampě. Myslím, že si musel všimnout i téhle.“ (– Rozhovor s Romanem Laube [r. n. 1958], vedl Filip Pospíšil 18. ledna 2002. Zdroj: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 247)

„Tak vidíte, páni, vona nakonec, vona je i poezie, i na zdech. (...) kousek dál je napsáno: 'Orejte celiny, a ne Prahu.' Tam už to není už poezie, to je tedy satira. Satira ve vichřici.“

„ A pak ji ztratili.“

„No, svoboda je od toho, aby si jí lidi vážili a jak si maj' lidi vážít svobody – jedině když ji ztratěj'. Přece, když ji maj', tak jim to ani nepřipadá, ne?“

(Werich, Werichová: Táto, povídej. Viz příl. na str. 50 dok. č. 2)

Vlastní shrnutí výsledků

Zajímavý poznatek ke stanovení počátků psaní křídou na zdech Velkopřevorského náměstí poskytují archivní fotografie Magistrátu hl. města Prahy³⁶. Zachycené fotografie téměř všech budov, vstupních portálů a pohledů na náměstí z let 1900–1970 totiž rovněž bezděky vyjevují tajemství pravděpodobně zcela prvního užití tamního zdiva jakožto “tabule“ sloužící k osobnímu vyjádření se prostřednictvím křídou. Fotografie zobrazující památné budovy zachycují též postavy a tváře lidí procházejících, zvědavě vykukujících i pózujících fotografovi. Za jejich zády, na některých oprýskaných a vlhkých fasádách (po přiblížení naskenované fotografie), vystupují z tmavého pozadí zdiva tenké bílé linky a abecední a číselné symboly psané křídou. S ohledem na nízkou výšku jejich provedení na stěně a na poměrně totožnou úroveň tělesné výšky dětí, jež stojí v popředí popsaných zdí, se jeví pravděpodobně, že jejich tvůrci byly ony. Alegorie s tabulí je zde tedy poměrně příznačná, neboť nedaleko³⁷ se nacházela johanitská triviální farní škola při kostele P. Marie pod řetězem. Téměř všudypřítomné děti na fotografiích tedy mohly být žáky, kteří se skrze vrata ze dvora své školy dostávaly až na Velkopřevorské náměstí k barokním palácům, mezi kterými si hrály. Na zdech, nízko u základů těchto velkolepých budov, si křídami, jež měly pravděpodobně ze školy³⁸, cvičily číslice a písmena, kreslily po fasádách táhlé vlnité linky, tvořily terče a čárkami zaznamenávali body účastníků hry.

Fotografické důkazy o nejstarších nápisech na zdi zahrady Velkopřevorského paláce (dále jen “Zed“), vyplývající z dohledaných dokumentů, jsou velmi cenným zdrojem

³⁶ Dostupné z: <http://katalog.ahmp.cz>

³⁷ Přesná adresa farní školy: Maltézské náměstí 472/16, tato budova je s Velkopřevorským nám. propojena skrze dvůr, který mezi domy Malého Buquoyovského paláce a paláce Straků z Nedabylic propojuje, barokními vraty vedoucími přímo k Velkopřevorskému paláci, náměstí Maltézské a Velkopřevorské. Viz příl. str. 5, obr. č. 10.

³⁸ Buď si je děti opatřili od tabule, nebo je měly každý při sobě, neboť byla na triviálních školách, do roku 1932, častá praxe kombinující papír a břidlicovou tabulku s křídou, jakožto sešit k sepisování poznámek o učivu. (Kovářová: 301, 2016) Vlastnictví takového kousku křídou mimo školní budovu, pak mohlo svého dětského majitele nepřímou vyzývat k vyzkoušení jiné plochy, než je břidlicová tabulka či školní tabule. Aneb báseň napsaná na Zdi:

*Ukradnu křidu ve škole
a budu po zdech verše psát
až budu slavnej básník
budu bydlet na měsíci*

(Verše ze zdi, 1977)

pro tento výzkum³⁹. Odhalují původ tradice; prvotní iniciativu, jež eskalovala v pozdější romantické a svobodomyšlné tendence konkrétně v této lokalitě. Míst, kde by se na počátku minulého století, a dále v poválečných letech, objevovaly pravidelně nápisy křídou, nebyvalo ve městech mnoho⁴⁰; jinak tomu však pravděpodobně bývalo v okolí obecných škol. V případě navazující tradice nápisů na Velkopřevorském náměstí – již se později, okolo šedesátých letech – ujali spíše absolventi tohoto stupně vzdělávání či generace, za nichž už johanitská farní škola neexistovala, sehrála roli též odlehlost a romantická atmosféra prostoru, jež podpořily významovou transformaci dětské tradice. Parciálně⁴¹ tím lze vysvětlit původ tohoto – v kontextu srovnání s jinými městy tehdejší ČSSR – netradičního lidového zvyku komunikovat, manifestovat vlastní názor a bojovat za svobodu na prostoru jediné zdi: Na počátku si hrály děti...⁴²

Dohledané písemné archiválie neposkytují natolik relevantní informace k dataci prvních nápisů, jako fotografické archivy. Historické popisy se nevztahují konkrétně ke Zdi, ale k popisu památné architektury a bezprostředního okolí náměstí. Minimálně lze však z těchto chybějících údajů, jež by se týkaly přímo Zdi, vyvodit předpoklad, že nebyla kvitovaná v dokumentech, neboť nebyla ničím výjimečná; byla tedy prostou zdí. Nicméně historikové a pamětníci se shodují na době zhruba okolo šedesátých let minulého století, odkdy se konkrétně na Zdi pravidelně objevovaly nápisy a vzkazy; toto časové vymezení je akcentováno v ústních i písemných pramenech.

³⁹ Od počátku zpracovávání tématu Lennonovy zdi vyvstávala poměrně palčivá otázka týkající se zcela prvních nápisů na zdi Velkopřevorské zahrady či v jejím okolí. Pamětníky z 60. let, natož z dřívější doby, se nepodařilo zastihnout. Vedlejší výzkum této problematiky byl tedy odkázán na studium dokumentů; přičemž archivní fotografie byly vyhledávány pravidelně na internetu i v osobních sbírkách pamětníků. Nalezeny byly však pouze dvě relevantní pohlednice Velkopřevorského nám. z let 1813 a 1936 (viz příl. str. 1 obr. 1). Zed' na nich nebyla příliš v popředí, avšak zdálo se, že je prázdná. Svádělo to k závěru, že se tam žádné nápisy křídou neobjevovaly. Tahy a linky, utvořené dětmi, byly však natolik tenké, že jsou na fotografii patrné až po značném digitálním přiblížení. Tento objev byl velmi překvapující a zcela přehodnotil dosavadní data, dostupná ve výzkumu; naskytl se téměř na poslední chvíli a je pro mne, jakožto výzkumníka, objasněním mnoha informačních dohadů a odhadů. Včetně toho o původu kamenného výstupku na zdi (viz kap. *Kult Lenona*).

⁴⁰ Zdroj: Beneš, B., Hrníčko, V.: *Nápisy v ulicích*, 1993.

⁴¹ Exaktní, úplné a definitivní vysvětlení počátků a původu romantických a protestních nápisů, přímo na zdech Velkopřevorského náměstí, ani není zcela možné – při natolik proměnném, netransparentním a nezmapovaném fenoménu, jako je anonymní psaní na konkrétní zdivo ve vzdálené historii.

⁴² ... později v šedesátých letech si u Zdi hráli milenci, básníci a umělci; v sedmdesátých letech si tam "hráli" na schovávanou tajní agenti StB s tehdejšími převratnými živly; v osmdesátých se hrálo Lennonovi na kytaru, a pak se "hrálo" o svobodu; po revoluci si hráli sprejeři a v současnosti hrají turisté o nejlepší sdílenou fotku od Lennonovy zdi. (– když mi čtenář dovolí mou malou výzkumnou hru s transformací statusů Zdi v průběhu její historie.)

Orální historie (zde reprezentovaná pouze výrokem Jana Wericha), ke stanovení započatí tradice nápisů, odkazuje na konkrétní nápis cca z roku 1948, po němž se ostatní začaly na Kampě objevovat: „*UNRA dala, nekecala'. To tam bylo dlouhý leta. Až potom děšť to smazal. A od tý doby tam byly, jak jsem říkal, různý nápisy.*“⁴³ Relevantnost tvrzení je však nesnadno ověřitelná a je považována spíše za doplňkový materiál k analýze prvotních nápisů na omítkách v okolí Zdi.

Lidové přízvisko „*Zed' nářků*“ získala Zed' pravděpodobně již v průběhu šedesátých let⁴⁴ a souviselo s obsahem písemných sdělení, jež se týkaly osobních vzkazů, básnických expresí a později i protestních nápisů. Jednalo se převážně o krátké protofolklórní skladby s povětšinou apolitickými významy, jež byly převážně anonymní; vyjma osobních oslovení křestním jménem či jeho použití pro označení osoby, jíž se informace týká. Ze způsobu označení pisatele neboli podpisu vyplývá, že již v této době se zde začali formovat pravidelní přispěvatelé nápisů, kteří v průběhu let sedmdesátých profilovali a manifestovali svoji identitu na Zdi skrze různé vizuální znaky. Zdali však tyto latentní podpisové zkratky autoři používali již dříve, není známo.

Cílem nápisů byla komunikace, sdělování informací a literární produkce; téma se na počátku zaměřovalo pravděpodobně zejména na vztahy. Zde je nutné opět zdůraznit, že dokumenty mapující nápisy v této počáteční době, ať se jedná o prameny psané a ústní historie či fotografie, neposkytují dostatečně vypovídající zdroje ke stanovení exaktních závěrů. Z toho důvodu nelze diskurz spojený s fenoménem zdi v šedesátých letech zcela podrobně studovat, spíše je v následujícím popisu obsaženo shrnutí relevantních informací a poznatků vyplývajících z analýzy dokumentů.

Diskurz prvotních přispěvatelů a čtenářů Zdi (dále jen „spontánní diskurz“) se zdá být v této době poměrně úzký, nevymezený a teprve se postupně formující. Ti, kteří publikovali na Zdi, se pravděpodobně vzájemně neznali, stejně tak ztěžka poznávali své čtenáře a ti zase autory nápisů. Spontánní diskurz se utvářel hmotně, skrze nápisy na zdi, konkrétní účast lidí na jejich pozadí byla poměrně netransparentní. Zajisté se znali někteří návštěvníci Zdi – studenti a hosté okolních podniků, kteří si informaci o její nevšednosti vzájemně předávali a společně k ní docházeli; a též se znali někteří přispěvatelé nápisů, kteří často museli

⁴³ Jan Werich: *Táto, povídej.* (Viz příl. str. 45 dok. č. 2)

⁴⁴ V sedmdesátých letech minulého století je tato informace ve výzkumu doložená v rozhovoru z výpovědi pamětnice, avšak je možné, že byly obrazové odkazy textů již dříve; pravděpodobně se v průběhu šedesátých let postupně formovala komunikace účastníků spontánního diskurzu skrze symboly.

spolupracovat ve více lidech, aby se vzájemně kryli. Tyto skupinové – myšleno jako drobné separované skupinky lidí – tendence u Zdi jsou v ústních pramenech popsány v průběhu sedmdesátých let, nelze je však vyloučit ani v dřívějších letech.⁴⁵

Komunikace účastníků tohoto diskurzu se rozvíjela zejména v grafické podobě a závisela na souvztažnosti daného místa, tedy na reálném prostorovém dosahu sdělení. Řečeno prostěji: pisatel počítal s tím, že osoba, již se sdělení týká či pro kterou je míněno, se pohybuje v blízkosti této konkrétní Zdi. Popřípadě psal obecně, poměrně nevymezenému okruhu čtenářů, neboť sdělení si mohl přečíst v podstatě kdokoli. Otevřená a *de facto* neomezeně přístupná forma publikování měla svá úskalí, neboť oním “kdokoli“, bývali i členové kontradiskurzu – sympatizanti komunistické ideologie i sami exekutoři komunistické moci⁴⁶.

Diskurz komunistické moci (dále, v sounáležitosti se Zdí, jen “formální diskurz“) přistoupil k fenoménu Zdi s nutností latentní observace problematického prostoru. Členové⁴⁷ formálního diskurzu si brzy povšimli výjimečného a koncentrovaného potenciálu Zdi k monitoringu a pozdějšímu manipulování svých ideologických a stranických nepřátel. Nenápadnost a anonymita příslušníků StB v civilu připomínají snahu členů spontánního diskurzu skrýt svoji identitu a přítomnost u Zdi všemožnými způsoby.⁴⁸

Anonymita i ostražitost byly součástí spontánního diskurzu a určovaly latentnost obsahu, formy i původu sdělení; a omezovaly i denní dobu, která by umožňovala se bezpečněji zúčastnit tohoto diskurzu aktivně či pasivně, a to na večerní hodiny. Nutné je však v tomto kontextu též zdůraznit, respondenty často zmiňovaný údaj, že večerní doba byla volena nejen z důvodu tmy, avšak i proto, že část složení účastníků diskurzu se formovala z pravidelných návštěvníků okolních pohostinství. Večerní návštěvy Zdi tedy souvisely, mimo jiné, rovněž s migrací hostů z výčepních zařízení.

Podtext a informační hodnota sdělení nesdíleli v této době ještě společný základ, jednotící linku. Zeď byla brikoláží významů, jež byly spíše dadaistické, nahodilé a vzájemně

⁴⁵ Nelze je vyloučit, neboť pamětníci tyto tendence uvádí specificky do sedmdesátých let zejména z důvodu, že v šedesátých letech ještě ke zdi nechodili. Nepodařilo se během výzkumu nalézt pamětníka, jež se by u zdi vyskytoval pravidelně již v šedesátých letech, kdy byla Zeď známa spíše na lokální úrovni.

⁴⁶ – (bájní) tajní agenti v baloňáku, potloukající se v okolí Zdi s cigaretou.

⁴⁷ V kontextu formálního diskurzu je dále užíváno pojmu “členové“, neboť jde o organizovanou strukturovanou skupinu – instituci. Oproti pojmu “účastníci“, užívaného v souvislosti se spontánním diskurzem, jež byl spíše souhrnem individuálních iniciativ, vykazujících spíše sdílení a účast než členství v konkrétní skupině či organizaci.

⁴⁸ V nadnesené alegorii a s odkazem na rétoriku pamětníků té doby, si “hráli na kočku a myš“.

se vrstvily, spíše než prolínaly. Prozatím je spojovala zejména absence politických obsahů. Projevy protestních forem, jednoznačně vyjadřujících politický názor, zmiňují pamětníci, tou dobou pravidelně navštěvující Zeď, až v souvislosti s invazí vojsk Varšavské smlouvy do Československa.

Velkopřevorské náměstí svojí atmosférou vyzývalo k tvorbě a uměleckému vyjádření rovněž výtvarné umělce. V květnu roku 1967 pořádal u Zdi na Velkopřevorském náměstí Eugen Brikius pre-land-artový happening nazvaný „Zátiší s pivem“. Akce byla ukončena policejním zásahem, při kterém prozatím nikdo nebyl zadržen. Pamětník Roman Laube dále uvádí Vladimíra Boudníka, který dle jeho slov, na Kampě též umělecky působil a je tedy možné, že i na zdi maltézské zahrady.

Neoficiální protestní hesla se, pravděpodobně přímo na Zdi či pouze v jejím okolí, vyskytla v souvislosti se zastavením vydávání Literárních novin. Na podzim roku 1967 se tímto administrativním zákazem vedení KSČ rozhodlo zasáhnout vůči liberalizaci společnosti, jíž měsíčník propagoval. Nelze však s jistotou stanovit, že by to byl první protestní nápis na Zdi, neboť autor samizdatového fejetonu Jiří Bareš uvádí, že tyto protestní nápisy psali v pražských ulicích a nezmiňuje zde v tomto kontextu zeď maltézského paláce. První protestní politické nápisy lze však stanovit, dle shody všech pamětníků, poměrně přesně časově, neboť souvisejí s událostí, jež nastala o rok později.

Po 21. srpnu roku 1968 se začaly v ulicích českých měst objevovat nápisy protestující vůči okupaci a zeď Velkopřevorské zahrady nebyla výjimkou; během výzkumu se však nepodařilo dohledat konkrétní dobová hesla, jež by se vyskytovala přímo na tomto místě.⁴⁹ Příležitost protestních forem aplikovaných na Zdi, jejíž forma byla doposud spíše lidově tvořivá a poetická, pravděpodobně zavdala částečné přeměně obsahu sdělení směrem k politickým statusům. Protestní nápisy, související s okupací, se zde poté objevovaly pravidelně každý rok v srpnu ještě v průběhu sedmdesátých let.

Neopomenutelnou, ač pravděpodobně kratší érou Zdi, byl též kult Jana Wericha. Souvisel s odkazem na rozhlasový pořad *Táto, povídej*, pod jehož titulem v září roku 1969 uvedl Český rozhlas do vysílání pravidelný cyklus Werichových vzpomínek. Normalizace, tehdy v počátcích, nebyla překážkou pro poněkud otevřené a svobodné vyprávění jeho vzpomínek a úvah; a pořad se stal záhy populárním. Během povídání o Kampě zmínil Werich

⁴⁹ – ani v rozsáhlém souboru, dochovaných přepsaných protestních hesel a plakátů, z knihy *Nápisy v ulicích*, kde jsou zaznamenány nápisy z mnoha pražských ulic.

i zeď, na níž píší lidé básničky a ocitoval z ní báseň Václava Hraběte⁵⁰. Publikum pořadu a příznivci Wericha, mu poté na zdi Velkopřevorského náměstí, psali vzkazy, neboť se jeho vila nachází poblíž a z jeho vyprávění vyplývalo, že se u Zdi vyskytoval a četl si její obsah.

Jednalo se o první odkaz a personifikování Zdi vůči konkrétní známé osobnosti; o dekádu později bude zeď “ikonizována“ podruhé a do doby psaní této práce, naposledy. Šedesátá a sedmdesátá léta byla spíše obdobím veřejné potřeby otevřené komunikace a vyjádřením protestu; než-li demonstrováním ideologie kultem osobnosti a boje s režimem, jako v pozdějších osmdesátých letech.

⁵⁰ Zde je zajímavé zmínit detaily oné básně Václava Hraběte. Pamětník Miloš Zeman, který vzpomíná na pořad *Táto, povídej*, cituje báseň, již citoval Werich, a vybavuje si ji takto: „*Tryskem projíždí noc, troucí po zemi modravé klasy*“. Jakub Noha vzpomíná, že v sedmdesátých letech ho na zdi nejvíce oslovil úryvek básně o „*Černé klisně noci*“ a Jiří Klsák uvádí, že na podzim roku 1973, zde „*poprvé poblíže můstku na Kampu našel na omítce napsanou báseň Václava Hraběte*“. Václav Hrabě zesnul tragicky v roce 1965, v době Werichových vzpomínek mohl na zeď ještě báseň napsat sám, avšak později v sedmdesátých letech ji na zdi evidentně obnovoval někdo jiný. Během výzkumu se (k velké radosti) podařilo sehnat v antikvariátě knihu *Verše ze zdi – výjimečnou samizdatovou publikaci, jež zaznamenává poezii ze zdi na Velkopřevorském náměstí z roku 1977*. Mezi básněmi je na poslední straně i pověstná báseň Václava Hraběte. Zdá se mi nedůstojné natolik půvabnou báseň citovat v poznámce pod čarou, je tedy k nalezení v přílohách na str. 39, dok. č. 1.

Šedesátá léta minulého století, svojí parciální politickou a kulturní uvolněností, umožnila krystalizaci nového nezávislého média, jímž se stalo mlčenlivé zdivo poblíž Čertovky. Eskalaci politických událostí ke konci této dekády bylo romantické a umělecké *loci* doprovázeno tichým protestním odbojem. Spontánnost a neorganizovanost, jež vymezují vznik obou iniciativ, jsou esencí všech diskurzů, souvisejících se Zdí v průběhu její novodobé historie, krom jediného⁵¹. Členové formálního diskurzu sice též přispívali na Zed', ať již průběžným zamazáváním, tak pozdějším celoplošným prebarvováním, avšak pracovali takticky a plánovaně; již v průběhu šedesátých let začali Zed' sledovat a přistupovat k ní strategicky a kontinuálně-restriktivně až do zániku tohoto diskurzu.

Kolize odbojového diskurzu s oficiálním diskurzem od konce šedesátých let nabírala na intenzitě, až se jejich vzájemná kontroverze a konfrontace na prostoru Zdi stala v následujících sedmdesátých letech jejím pravidelným a povědomým statutem.

⁵¹ V důsledku kromě dvou. Současný diskurz (myšleno v době psaní této práce) panující v okolí a na prostoru Zdi – diskurz “turistického spektaklu“ – mnohdy příliš nevyvíká spontánností ani neorganizovaností. Průvodci a provozovatelé historických vozů doslova naváží turisty po desítkách ke zdi, kde každý jednotlivec udělá podobný rituál. Po společném či selfie fotografování si menšina napíše drobnost na Zed' a následuje stejně rychlý odjezd; v lepších případech průvodce sdělí pár souvisejících informací, mnohdy velmi vytržených z kontextu a se zavádějícím rázem (což však není v prostředí turismu, kde snaha o pravdivost pokulhává za kapacitou dní dovolené, jistě neobvyklé). Výše uvedené poznatky jsou z vlastního výzkumu při opakovaném terénním pozorování Lennonovy zdi.

Šedý samizdat

70. léta

„A už jsi to četla? Už jsi to četla, co tam bylo?“⁵²

„Ke zdi jsem poprvé přišel v polovině sedmdesátých let. Asi v roce 1975–1976. Dostal jsem se k ní prostřednictvím běžného života v Praze. Z těch malostranských hospod a staroměstských. Byl to jeden rajón. U Glaubiců, samozřejmě, U Malvaze, U Dvou Slunců, Flekovi, Zpěváčkovi. Byl to prostě takový okruh. Chodil jsem tehdy hlavně k Tomášovi. A to je blízko. Před hospodou nebo i po ní jsme někdy chodili tak prostě na procházku do parku. Tehdy ještě nebyl pořádně rozjetý samizdat. Takový ty šílený průklepáky, pomačkaný stránky – například sborníků básniček bylo málo. Nebo jsem se k tomu ve svém okruhu nedostal. A na té Zdi se v té době objevovaly takové zajímavé básničky a úryvky próz, jakoby takový nástěnný noviny. Pamatuji si na jednu tehdejší básničku: 'Až umřem stanem se květinami, jeden druhému pro radost a v noci budeme sami.' Tahle básnička se tam objevovala dlouho.“ (– Rozhovor s Romanem Laube [r. n. 1958] vedl Filip Pospíšil 18. ledna 2002. Zdroj: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 247)

„Asi v roce 1978 nebo 1977 na podzim to mohlo být. To jsem se tam chtěla dostat, protože jsem o tom slyšela od kamarádů, co studovali v Praze. Že právě jsou tam v různých těhdle těch osobních vzkazech zašifrované vzkazy toho samizdatu a lidí pronásledovaných, a tak. A že oni vědí třeba, co nějaký heslo znamená, a tak.“ (– Rozhovor s Dagmar Polákovou [r. n. 1955] vedla Jitka Kotrlá 11. května 2018. Viz příl. str.47, dok. č. 3)

*„V té době jsme tam chodili, že člověk se tam dozvěděl různé informace. Kolikrát tam byly i politické informace – co Rusák vyhodnotil nebo co bylo na Hlasu Ameriky a Svobodný Evropě. (...) Já jsem tam chodila víceméně náhodně. Ne nijak plánovaně. Protože já jsem se
o tohle moc nezajímala, protože jsem v té době byla štamgast U Zlatého Tygra, ačkoliv pivo*

⁵² *„Já jsem tam chodila odpoledne, protože jsem bydlela až na Spořilově, tak odpoledne, vpozdvečer, a to se konalo určitě večer, v noci. Anebo jsem tam šla, protože někdo řekl: „A už jsi to četla? Už jsi to četla, co tam bylo?“ No tak jsem se tam potom vypravila a buď to tam ještě bylo, nebo to tam nebylo.“ – Rozhovor s Dagmar Polákovou (r. n. 1955) vedla Jitka Kotrlá 11. května 2018. Viz příl. str. 47, dok. č. 3).*

nepiju, ale chodila jsem tam kvůli společnosti. (...) Takže já jsem tehdy informací měla dost, já jsem opisovala na stroji ty samizdatové věci, ale spíš tak pro zajímavost, anebo když jsem se na to místo tam prostě nějak dostala, na Kampě jsme byli a chodili tam do vinárny Vrbovský, takže při té příležitosti, že bych to vyhledávala, to ne.“ (– Rozhovor s Dagmar Polákovou [r. n. 1955] vedla Jitka Kotrlá 11. května 2018. Viz příloha č. str. 52, dok. č. 3)

„Objevovaly se tam různé nápisy a verše. Nápisy měly i formu takových obecných výkřiků, jako třeba: 'Zuzka má dítě', nebo 'Lenka je mrtvá'. Utkvělo mi, že tam také byla nějaká básnička či úryvek, kde bylo cosi o 'Černé klisně noci'. To mě nejvíc oslovovalo. (...)“ – Rozhovor s Jakubem Nohou (r. n. 1950) vedl Filip Pospíšil, 12. listopadu 2002. (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 273)

„Byly tam vzkazy osobní, vzkazy jakoby osobní - sejdeme se, v kolik hodin, čekám heslo, to už se týkalo samizdatu. Ty oni (pozn. StB) už měli přečtený a hlídali si, kdo je čte. (...) No, a potom tam třeba bylo... byly tam i podpisové věci na podepsání, kdo nesouhlasí, kdo souhlasí. Byly tam nalepený na zdi podpisový archy, ale lidi se tam nepodepisovali – málo kdo, spíš tam bylo jako: 'Souhlasím' a nějaký symbol, třeba kytička, čtyřlístek, srdíčko – protože se báli, samozřejmě. Někdy tam bylo jméno – jestli bylo opravdové nebo teda vymyšlený, to nemůžu soudit. Tak tohleto oni strhávali, to okamžitě strhávali. Bylo to rukou napsaný, protože tenkrát existoval na focení jedině Xerox, a to se kontrolovaly kopie, co se xerozovalo, aby se to takle nezneužilo. (...) Nebo na ten podpisový arch ještě lidi dělali čárky, jakože souhlasí... Měli strach, no. (...) Nápisy tam byly různě přes sebe, překrývaly se. A když třeba přšelo, tak buď to někdo obnovil, což se taky vydával nebezpečí anebo se to zase přemalovalo něčím jiným. Spreje nebyly na sprejování a aby si šla s kbelíkem s barvou tímto směrem, to bylo dost nebezpečný.“ (– Rozhovor s Dagmar Polákovou [r. n. 1955] vedla Jitka Kotrlá 11. května 2018. Viz příl. str.47, dok. č. 3)

„Anebo se tam objevovali velice věcný vzkazy. (...) Bylo tam i o Havlovi, jako: 'Svobodu slova', 'Havel je na Pankráci zase', a takový. Nebo když se v Praze konaly ty schůze PEN klubu, na který pan Havel chodil, tak kdy bude a kde, v Hotelu Paříž to bylo většinou. Takovéto vzkazy, takové jako protesty, výkřiky. A ještě jak vzniklo těch 'Pár vět' o prázdninách (pozn. 'Několik vět' - dokument Charty 77 z jara roku 1989), tak tam se to taky objevilo, ještě předtím než to vyšlo v Rudým právu.“ (– Rozhovor s Dagmar Polákovou [r. n. 1955] vedla Jitka Kotrlá 11. května 2018. Viz příl. str.47, dok. č. 3)

Ale bylo to určitě zajímavý. Ono to částečně jakoby bylo povoleno, ta zeď k malování byla určena. Oni (pozn. komunistická strana) to nechávali, oni to sledovali. To bylo pro ně docela rušné místo, tím, že si tě zjistili, napsali někdy a hrozili. No a ty jsi nevěděla, jestli s tím nějak naloží nebo nenaloží. Když tě nechytli, že tam píšeš, tak asi se s tím těžko dalo naložit. Ale když tě kontrolovali podruhé, potřetí, tak byli, co jsem slyšela od známých, mně se to teda nestalo, ale že třeba si tě zavolali do Bartolomějský a byli nepříjemní, jako hodný a zlý policajt. Vyslychali tě proč tam chodíš.“ (– Rozhovor s Dagmar Polákovou [r. n. 1955] vedla Jitka Kotrlá 11. května 2018. Viz příl. str.47, dok. č. 3)

„Lidi se báli kolem tý zdi, šli si tam něco přečíst třeba a teď se vynořila postava – třeba to vůbec nebyl tajnej a ty lidi honem dělali, i já jsem to dělala, jakože tu zeď vůbec nevidí, že tam vůbec není a šli prostě rovně. Nebo se, když to byl pár, začali vášnivě líbat. Z dnešního pohledu... Mám úplně husí kůži, když to vyprávím, protože on tam byl strach, ale zároveň člověk chtěl, jakože se nedáme.“ (– Rozhovor s Dagmar Polákovou [r. n. 1955] vedla Jitka Kotrlá 11. května 2018. Viz příl. str.47, dok. č. 3)

„Bylo taky důležitý, že tam někdo třeba nakreslil nebo napsal, že to bylo znamení, že je v Praze, že je na svobodě. To bylo důležitý pro určitý lidi, že věděli. A pak už sami věděli, kde ho najít nebo jak se zkontaktovat. Bylo tam často datum. A samozřejmě, že tam byly taky proti vstupu vojsk Varšavský smlouvy, to bylo vždycky kolem jednadvacátého. A kolem téhde výročí vždycky to tam hrozně hlídali. To vím z doslechu, protože jsem tam o prázdninách nebyla. A lidi tam třeba napsali datum a nějakou značku nebo podpis. Mohl to být i piktogram, symbol. Byla tam třeba taková spirála a z toho něco... Takže v tom to bylo důležitý, že oni věděli, že on je, buď propuštěnej nebo že je na svobodě a je v Praze. Takže když se potřebovali zkontaktovat, tak to bylo snazší. Takže si tam lidi chodili pro informace, o těch, o kterých třeba nevěděli nebo kteří měli z politických důvodů zakázanou Prahu, protože tam se mohli nejmíc setkávat, domluvat.“ (– Rozhovor s Dagmar Polákovou [r. n. 1955] vedla Jitka Kotrlá 11. května 2018. Viz příl. str.47, dok. č. 3)

Vlastní shrnutí výsledků

Normalizační společenská a kulturní “šedivá nálada“ ladila s pozadím Zdi, jež se v té době postupně stávala latentním médiem nepovolené komunikace. Na fasádu vepsané osobní vzkazy a básně mnohdy překračovaly hranice svého zjevného významu a nepřímou odkazovaly k významům informačně-politickým, -protestujícím, -kulturním. Kódy⁵³ k zašifrovanému obsahu se předávaly zejména ústně mezi členy spontánního diskurzu, tj. většinou mezi kamarády, kolegy ze studií a práce, nebo mezi zákazníky vybraných hospod, kde byly – zejména v osmdesátých letech v souvislosti s výročními lennoniádami – sdělovány i písemně na pivních táccích.

Rovněž zde byly vzkazy, jež přímo či nepřímou sdělovaly osobní informace, adresované konkrétním osobám – od lidí stíhaných, sledovaných, či se zákazem pobytu v Praze. Předávali si informace o tom, kde se nachází, jak se jim daří a domlouvali zde i setkání. Telefony mohly být odposlouchávané, telegrafy sledované a dopisy vydávaly citlivé údaje o jméně a adrese potají komunikujících osob, a mohly být též přečtené. Pokud tedy nebyla možnost komunikace z očí do očí, popř. zprostředkovaně přes třetí osobu, naskytovala se možnost komunikovat skrze vzkazy ve veřejném prostoru. Tradice psaní na zdech u Čertovky byla mezi lidmi poměrně v povědomí – již od okupace se zde vyskytovaly protestní a nesouhlasné nápisy a navíc lokalita byla při cestě z večerních podniků, kde se scházeli někteří členové spontánního diskurzu. Pravděpodobně z těchto důvodů⁵⁴ vplynulo toto místo jakožto samovolné pražské centrum komunikace mezi pronásledovanými osobami.

Komunikace skrze Zed' v reálném veřejném prostoru též vyplývala ze skutečnosti, že za komunismu v podstatě žádný jiný otevřený⁵⁵ veřejný prostor neexistoval. Ačkoliv vše ideologicky podléhalo lidu, garantovaný veřejný prostor – ať již v urbánním prostředí, tak v prostředí mediálním – jak ho známe ze současných společenských pojetí a definic, neexistoval a sloužil spíše k neveřejnému⁵⁶ účelu prosazování státní moci nad jednotlivci.

⁵³ – myšleno jakožto indicie k četbě vzkazů, ústní odkazy na konkrétní nápisy, popř. znalost různých piktografických symbolů odkazujících k pisateli, či známost spisatelem, apod.

⁵⁴ Zajisté i z důvodů jiných, kupříkladu osobních, atp. Výše jsou vyjmenované důvody, jež vplynuly z výzkumu a mohly by být relevantní k vývoji událostí té doby.

⁵⁵ – otevřený ve smyslu možnosti aktivní svévolné participace na takovém prostoru či svobodné vyjádření názoru vněm.

⁵⁶ – myšleno jako demokraticky neprosazeného, tedy mimo veřejný zájem.

Alternativu uživatelsky otevřeného veřejného mediálního prostoru nabízelo rádio Svobodná Evropa a Hlas Ameriky, popř. vysílání radioamatérů; zde se předávaly podobné informace, postrádaly však lokální charakter – příslušnost určitých lidí k danému místu, jako tomu bylo na Kampě u Zdi.

Undergroundová iniciativa nepovolených umělců, spisovatelů, vědců, teologů a jiných profesí, jež reagovala na cenzuru normalizace a nazývala se samizdat, involvovala v sedmdesátých letech do svých komunikačních a anti-cenzurních nástrojů též zdivo na Velkopřevorském náměstí. Dle pamětníků se mezi běžnými nápisy na Zdi daly dohledat zašifrované detaily k operačním plánům fungování samizdatu (domlouvání se na místě a čase předávání kopií, atp.).

Věcná sdělení členů samizdatu stále doprovázely obecné lidové výkřiky i lyrické a poetické texty, z nichž některé bývaly od nepovolených autorů, jimž prostor Zdi mohl poskytnout alespoň jistou formu publicity. Samizdat byl během sedmdesátých let poměrně v počátcích, nebyl tolik rozšířený a jeho přenositelné médium průklepových papírů postrádalo určitou úroveň kvality a životnosti materiálu⁵⁷. Rovněž, dle pamětníků, zatím nebylo k sehnání dostatek sborníků básní. Zeď tedy sloužila „*jakoby takový nástěnný noviny*“, jak ji nazval pamětník Filip Pospíšil.

Na Zdi se objevovaly rovněž vzkazy oznamující detaily k určitým aktuálním kulturním undergroundovým událostem. Např. čas a místo přesunutých koncertů nepovolených či nepřilíš tolerovaných hudebních skupin či divadelních představení podobně kádrovaných hereckých uskupení⁵⁸; též informace o konání schůzí PEN klubu, kterých se účastnil i Václav Havel – jehož osobnosti byly na Zdi rovněž věnovány a adresovány nápisy. Dále nápisy – dle pamětníka Romana Laubeho – reagující na uvěznění členů skupiny The Plastic People of the Universe, v roce 1976, v podobě: „*Propust'te Plastiky*“.⁵⁹

Zeď nabývala podobu rafinovaného veřejného, a přesto anonymního samizdatu, jenž nevyžadoval šíření skrze kopie a jehož distribuce nebyla omezena na určitou síť či okruh lidí. Na druhou stranu byl tento „kamenný samizdat“ poměrně nepřenositelný a nemohl

⁵⁷ Přesto byly průklepové papíry (ať byly možná hůře čitelné) trvalejším médiem než-li křída na zdi.

⁵⁸ Pamětnice Dagmar Poláková v tomto kontextu zmiňuje kapelu Spirituál kvintet a Divadlo Jára Cimrmana, detaily k tomu jsou dostupné v prepisu rozhovoru v příloze na str. 42, dok. č. 2.

⁵⁹ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 227)

se tedy dostat mezi příliš velké množství lidí⁶⁰; měl však okamžitý efekt a v lokálním měřítku byl cenným a poměrně nenahraditelným médiem komunikace a publikace.

Forma publikace tohoto typu měla však svá úskalí v podobě nekontrolovatelné cílové skupiny čtenářů; oproti papírovému samizdatu, jež většinou koloval mezi víceméně vzájemně prověřeným okruhem lidí. Příspěvky na Zdi si mohl přečíst kdokoliv, kdo šel okolo nebo kdo se o Zdi či konkrétním nápise na ni dozvěděl. A mohl jej též kdokoliv zničit⁶¹. Samozřejmě, jak bylo zmíněno, čtenáři bývali i členové formálního diskurzu – ať již aktivní či pasivní⁶², pro něž byla Zed' zdrojem informací o činnostech spontánního diskurzu. Z toho důvodu ji ještě během sedmdesátých let tolerovali a do její podoby razantně nezasahovali⁶³, médium tohoto typu bylo ve veřejném prostoru ojedinelé, a tedy cenné ke sledování i pro formální diskurz.

Dle pamětnice Dagmar Polákové si utajení příslušníci StB vytipovávaly nápisy, jež by se mohly týkat samizdatu či předávání protirežimních informací a sledovali, po určité době jejich existence na Zdi, pohyb lidí okolo nich⁶⁴; přičemž některé i legitimovali, popř. i vyslyšali v Bartolomějské ulici. Zajímalo je, proč a jak často se u Zdi vyskytují, co je tam láká, zda si na místě něco čtou, zda je něco zaujalo, snažili se zastrašovat, vydírat ztrátou zaměstnání či studií, nebo naopak za výhody nabízeli spolupráci s StB, atp. V lidech pohybujících se poblíž Zdi a v členech spontánního diskurzu mohla pak již pouhá přítomnost u Zdi vyvolávat strach i adrenalin, u některých s tendencí nenechat se pokořit: „(...) jakože se nedáme“, dodává Dagmar Poláková.

⁶⁰ Dal se, alespoň částečně časově, archivovat obnovováním textů na místě (po nepřízni počasí či sympatizantů komunistické strany), zdokumentováním na fotografiích (jak se i doopravdy stalo v roce 1977, pro účely samizdatové publikace *Verše ze zdi*), dále prepisováním do osobních archívů nebo lidovou pamětí.

⁶¹ I když se některé smazané či počasím poškozené nápisy, členy spontánního diskurzu, obnovovaly – jak bylo již zmíněno – neměly tyto nápisy natolik dlouhou archivní trvanlivost a hodnotu jako papírové samizdaty, jež i přes svoji nevalnou kvalitu a špatnou čitelnost existují dodnes. Existence nápisů na Zdi se tedy svojí krátkou životností skutečně podobala alegorii s novinami, jejichž aktuálnost je též poměrně mizivá a každodenně se překrývající, jako je tomu s příspěvky na Zdi.

⁶² Aktivní myšleno jako např. příslušníci StB nebo tzv. informátoři; pasivní jako sympatizanti komunistické ideologie z řad "lidu".

⁶³ Vyjma, již vícekrát zmíněného, občasného smazávání některých nápisů.

⁶⁴ Zejména každoročně, během období výročí okupace Československa se pohybovalo v okolí Zdi zvýšené množství tajných příslušníků StB, neboť to byla i doba, kdy se u Zdi členové spontánního diskurzu (zejména během sedmdesátých let) nejvíce vyskytovali a objevovalo se zde rovněž nejvíce protestních nápisů v roce. Připomínková výroční tendence vůči okupaci, vedená skrze pamflety a protestní hesla, se však konala i v jiných městech ČSR a na více místech ve veřejném prostoru Prahy. Prostor v okolí Zdi byl však pro StB výhodně strategicky koncentrován ke kontinuální observaci.

Nápisy křídou bývaly na Zdi doprovázeny papírovými podpisovými archy sepisovanými rukou⁶⁵ a vylepovanými přímo na zdivo. Lidé se s jejich obsahem na místě identifikovali různými způsoby: nápisem “souhlasím“ s případně doplněným piktografickým symbolem, jenž mohl odkazovat k identitě autora; nebo dělali čárky, popř. se na archu mohlo objevit jméno, jehož originalita byla těžko prokazatelná nebo se mohlo jednat o tajný pseudonym. Veškeré podobné petice byly neprodleně ze Zdi odstraňovány členy formálního diskurzu.

Zmíněné piktografické symboly a znaky užívali členové spontánního diskurzu k více účelům⁶⁶: na znamení souhlasu s obsahem petičních archů; jako doprovodný osobně-identifikační symbol k protestnímu nápisu či u každoroční připomínky data okupace; nebo jako znamení, že je konkrétní osoba propuštěna z vězení; a znamení, odkazující na přítomnost konkrétní osoby v Praze. „*Takže si tam lidi chodili pro informace o těch, o kterých třeba nevěděli nebo kteří měli z politických důvodů zakázanou Prahu, protože tam se mohli nejvíc setkávat, domlouvat.*“ Doplnjuje Dagmar Poláková.

Verše na zdech Velkopřevorského náměstí byly psány křídou, anonymně, povětšinou tiskacími písmeny – tato deskripce nápisů pochází z předmluvy výtisku nazvaného *Verše ze zdi*. Tento poměrně jedinečný sborník básní⁶⁷, opsaných v lednu 1977 ze zdi zahrad a domů Velkopřevorského náměstí na Malé Straně v Praze, byl věnován v počtu 111 kusů – účastníkům slavnostní večere Spolku českých bibliofilů – v Praze na Vikárce dne 2. dubna 1977 – podnikem Restaurace a jídelny v Praze 1. Výtisk upravil a vytiskl Eugen Weidlich⁶⁸ a prepisy veršů, uspořádaných dle vzájemných souvislostí a dle vnitřní logiky, doprovází fotografie⁶⁹ Ivana Lutterera⁷⁰. Sborník byl též první cílenou souhrnnou fotografickou publikací archivující podobu a obsah Zdi, jež byla vydána před revolucí.

⁶⁵ – z důvodu kontroly kopií ze Xeroxu.

⁶⁶ Účelům, jež vyplynuly pro tento výzkum z rozhovoru s pamětnicí Dagmar Polákovou. Zajisté byly symboly a znaky užívány ještě z jiných důvodů.

⁶⁷ Dle mého názoru, je existence tohoto sborníku nedocenitelná, neboť se jedná o jedinou publikaci tohoto druhu, z této doby, jež dokumentuje podnětné zdroje vizuálních a sémiotických dat. V průběhu výzkumu jsem na něj narazila náhodou, během soustavného vyhledávání informací o Zdi na internetu, a k mé radosti byla i na prodej v pražském antikvariátu (jakožto poslední kus k sehnání ke koupi vůbec). Se čtenáři se s tímto originálním výtiskem dovolím podělit, alespoň v naskenované verzi, v příloze této práce na str. 23 obr. č. 79–92.

⁶⁸ Jedná se o pseudonym Evžena Weidliche (1916-1983), českého grafika, malíře, ilustrátora, restaurátora, typografa a pedagoga. (zdroj: <http://abart-full.artarchiv.cz/>)

⁶⁹ Nutno zdůraznit, že se jedná o jediné fotografie, dokumentující Zed', jež byly během výzkumu dohledány, a jež jsou pravděpodobně i k dispozici publikovaně; zřejmě existují fotografie ještě před osmdesátými roky, avšak jsou obsaženy v soukromých sbírkách svých tvůrců a nejsou zveřejněny.

⁷⁰ Ivan Lutterer, český fotograf, jenž ve svých „fotografiích, zachycuje citlivě situace zcela všední, obyčejné, které jsou esencí českého bytí v té době.“ (zdroj: <http://www.upm.cz/>)

Dokonce byl jedinou ještě před rokem 2009, kdy český malíř a historik umění Jaromír Zemina knižně vydal vlastní časoběrnou fotografickou sbírku Zdi pod názvem *Lenonova zed' – The Lennon Wall – Mur Lennon*⁷¹.

Samizdatový výtisk *Verše ze Zdi* představuje tendenci realizovat další způsoby archivování obsahu Zdi, jenž byl natolik subtilní. Médium samizdatu, dostupného veřejně, tímto aktem doslova vtisklo fragment své existence v čase též na papírové médium samizdatu, dostupného pouze pro vybrané. Mohlo jít o cílenou či necílenou snahu spontánního diskurzu uchovat, alespoň přeneseně, ducha a tvář místa, jež si diskurz udržoval a sdílel jakožto médium komunikace a publikace, a jako zhmotnělý a zároveň symbolický prostor svobody. Darovaným výtiskem si vybraní členové spontánního diskurzu odnesli v kapse domů více než sborník básní; pro některé mohl představovat pamětihodnou relikvii jejich ideologie⁷².

Spolek českých bibliofilů se nacházel, během let 1948–1989, v rámci náplně své činnosti na hranici udržitelnosti⁷³ a na hranici ideologické tolerance režimem; stejně jako činnost a ideologie v rámci Zdi během let 1968–1989. Přesto československý národní podnik Restaurace a jídelny v Praze 1 věnoval⁷⁴ členům Spolku výtisk víceméně samizdatových básní od mnohdy nepovolených autorů a s vyskytujícím se protestním podtextem. Mohlo se jednat o solidaritu či sounáležitost ze strany provozovatelů malostranských restauračních podniků s názory a zvyky⁷⁵ svých zákazníků. Popřípadě, může původní kontrast – výtisku dokumentace samizdatových básní napsaných na kontroverzním prostoru Zdi v protikladu se státní institucí, navíc gastronomického zaměření – rozptýlit úvaha o kontextu koncentrace uměleckých a intelektuálních elit, scházejících se v hospůdkách centra Prahy.⁷⁶

Úvahou týkající se sice jiného kontextu, avšak stojící za zmínku, bude zakončena i celá tato kapitola. Sdílení a sociální charakter; komunikace na zdi skrze krátké vzkazy a piktografické symboly; komunikace, jež je v podstatě veřejná a pro vybranou skupinu lidí i komplexně významově otevřená; s tím související veřejná prezentace vlastní osobnosti

⁷¹ Zmíněná publikace však obsahuje fotografické dokumenty z doby, v níž bylo již poměrně běžné zachycovat její proměny a Zed' byla již součástí jiných diskurzů, než jsou předmětem studie předrevoluční doby.

⁷² Nedovolují si hovořit za členy spontánního diskurzu, spíše jde o snahu vyzdvihnout relevanci jejich tehdejších postojů a způsobů vyjadřování a uvést je do kontextů a asociací.

⁷³ Zdroj: <http://spolekceskychbibliofilu.cz/>

⁷⁴ – v tomto kontextu se možná nejednalo o reálné věnování a sponzorování výtisku tímto podnikem, ale spíše o institucionální záštitu, aby bylo vůbec možné tento kontroverzní sborník vydat.

⁷⁵ – tedy se zvyklostí pravidelných návštěv Zdi během návštěv přílehlých večerních pohostinství, v rámci kterých se různými způsoby ztotožňovali s jejím obsahem přímo na místě či posléze u stolu v restauraci.

⁷⁶ Pokud si mohou dovolit další vlastní hru souslednosti asociací: Češi a pivo. Pivo a hospody. Hospody a diskuze. Diskuze a revoluce.

a názorů, pro fyzicky nepřítomné a tudíž nepříliš transparentní publikum; a též sdružování se do názorových skupin – jsou vybrané statusy Zdi, jež v sedmdesátých letech po dobu své existence získala; a jež v jistém smyslu připomínají soudobé sociální sítě typu Facebook a Twitter. Zajisté se v mnoha zásadních ohledech liší; obě sociální iniciativy vznikly v jiné době, zemi i za jiných společenských a kulturních podmínek, navíc jedno bylo hmotné a druhé je virtuální; nelze je tedy uvádět do přímé korelace či srovnání. Zajímavá je však, na době nezávislá, připomínka potřeby otevřeného média komunikace a sdílení, rovněž případná tendence k sounáležitosti s určitou sociální a názorovou skupinou a snaha členů tohoto společenství o uchování svobodných principů těchto iniciativ a kritiku cenzurních zásahů. A v neposlední řadě též související potřeba státních režimů tyto sociálně-komunikační iniciativy monitorovat, kontrolovat, regulovat a popř. i zakazovat. Zmíněné principy sice stály na jiných základech než stojí v dnešní době, avšak v některých zemích přetrvávají dodnes a podobnost vybraných významových a alegorických fragmentů, obou komunikací ve veřejném prostoru, si zasluhuje povšimnutí.

Neoficiální hudba, výtvarné umění, divadlo, literatura a jednotlivci spontánního diskurzu sdíleli za období normalizace sedmdesátých let podobné potřeby na pozadí stejné idey a jedné Zdi. Vymezovali a udržovali si, v rámci její plochy, svůj omezený prostor relativní svobody, plánovali a realizovali zde fragmenty své ideologie a formulovali a proklamovali zde své názory.

Zed' podpírala kulturu a umění v základech během období jejich společensko-politické krize. Komunistická moc tento "úzký pilíř undergroundové svobody slova" samozřejmě zaznamenala, avšak za taktiky observace a kontroly tohoto místa i osob jej prozatím tolerovala. Získávala zde – pro svůj diskurz – rovněž běžně nedostupné informace.

Strategie formálního diskurzu; též někteří členové a jistý odkaz – či symbol idey – spontánního diskurzu; a zejména vizuální i částečně významová podoba Zdi; však brzy transformovali své tendence po události, jež se odehrála, zcela nečekaně a náhodou i souběžně, s přelomem osmdesátých let.

8. prosince 1980 byl v New Yorku zastřelen John Lennon...

Kult Lennona

80. léta

„Rozkladná opatření v rámci akce LENNON.“⁷⁷

„Na Velkopřevorském náměstí vznikl krátce po smrti Johna Lennona 8. prosince 1980 jeho pomník. Na zdi Maltézské zahrady již dříve mladí lidé psali básně a od této doby se tu objevovaly nejrůznější nápisy vztahující se k životu a tvorbě tohoto hudebníka: písňové texty, kresby, osobní vyznání a také protesty reagující na pravidelné přetírání zdí. V den úmrtí zakladatele skupiny The Beatles se na Kampě konala malá pietní setkání mládeže, jež od roku 1984 přerostla pod vlivem policejních zásahů v protirežimní vystoupení. Podepisovaly se zde například petice s požadavkem zavedení náhradní civilní služby, odchodu sovětské armády, propuštění politických vězňů a odstranění jaderných zbraní z československého území. Byla to od počátku sedmdesátých let největší neoficiální veřejná shromáždění v Praze, jež předznamenala pouliční demonstrace na konci osmdesátých let, mezi jejichž významné aktéry patřili právě účastníci výročních setkání na Malé Straně. Někteří z nich byli zároveň spoluzakladateli opozičních skupin, kde se na konci osmdesátých let sdružovala především mládež (Nezávislé mírové sdružení – Iniciativa za demilitarizaci společnosti a Mírový klub Johna Lennona).“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 7)

„V druhé polovině osmdesátých let připravilo vedení pražské správy SNB rozsáhlá 'bezpečnostní opatření' za účasti několika set příslušníků VB a StB. O neformálních setkáních mládeže na Kampě opakovaně jednalo také předsednictvo ÚV KSČ. V roce 1988 převzali organizaci výročního shromáždění na pokyn ministerstva vnitra funkcionáři SSM. Publikované archivní dokumenty ze zasedání operačních štábů pražské správy SNB zřetelně dokládají, jak fungoval mechanismus řízení represe v autoritativním státě na místní úrovni. Základem byla aktivní spolupráce představitelů stranických, vládních, společenských, pracovních a školních institucí se zástupci bezpečnostních složek komunistického režimu.“

⁷⁷ – výňatek ze zprávy StB. Zdroj: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 31.

V tomto kontextu písemné prameny také dokládají významnou úlohu oficiálních médií při účelové manipulaci veřejnosti.“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 7)

„Obyvatelé Prahy se o smrti Johna Lennona dozvěděli vzhledem k časovému posunu v dopoledních hodinách 9. prosince 1980, kdy je o této události informovala domácí média, zejména rozhlas. Mladí lidé se spontánně scházeli na různých místech v Praze, aby uctili památku zastřeleného zpěváka: 'Vzniklo tak zároveň několik kultovních míst – na nábřeží, v parku u Čertovky, na Velkopřevorském náměstí. Někdo nechal vytisknout parte. Většina mládeže se pak asi během týdne začala scházet na Velkopřevorském náměstí. Na zdi oddělující náměstí od Maltézské zahrady se začaly objevovat první citáty, portréty texty písní Beatles i vlastní básničky".⁷⁸ Na vystupujícím výčnělku⁷⁹ kdosi v polovině prosince 1980 napsal křídou nápis 'Za Johna Lennona' a nad ním nakreslil kříž. U symbolického náhrobku přibýly svíčky, květiny a fotografie. Na počátku roku 1981 nahradil původní nápis nový, podle šablony barvou zhotovený text 'Za Johna Winstona Lennona 9.10.1940–8.12.1980'. (...) Ačkoliv byla Zeď o měsíc později, kdy se v Praze konal XVI. sjezd Komunistické strany Československa, celá poprvé přemalovaná zelenou barvou, byl Lennonův pomník záhy obnoven. (...)“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 11,12)

⁷⁸ Citace z článku Tomáše Drábka o návrhu instalovat pamětní desku Johna Lennona na Kampě: *Dejte zdravému rozumu šanci*, na str. 179 v knize *Lennonova zeď v Praze: Neformální shromáždění mládeže na Kampě 1980 – 1989*.

⁷⁹ „Pro vytvoření pomníčku kdosi použil vystouplou kamennou desku, která pravděpodobně kdysi sloužila jako součást bývalého veřejného vodovodu.“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 10)

– Vystupující výčnělek a téma jeho původu. Tvarem i velikostí připomíná zaoblený náhrobek, vyčnívající ze zdi. V současnosti opticky splývá se spleť barev, jeho prostorové rysy jsou však stále patrné. Na archivní fotografii, dostupné na internetových stránkách AHMP, kde je zachycen celkový pohled na Velkopřevorský palác z roku 1906, je vedle dřevěné branky do velkopřevorské zahrady vidět zmiňovaný vystupující výčnělek (viz příl. str. 4 obr. č. 9). Nejedná se o zcela původní podobu, i přesto je to prozatím jediný dohledaný archivní fotografický dokument zřetelně zobrazující výstupek; včetně, dnes již nedochovaného, výklenku (zřejmě pro sošku) se stříškou, nečitelným nápisem a obdélníkovým rámováním celého motivu na fasádě zdi. Ze zobrazeného nelze s jistotou určit, zda se jednalo o vodovod, neboť chybí jakýkoliv vývod vody z výčnělku. Problematika se však vyjasnila během jednoho z terénních výzkumů u Lennonovy zdi, dne 8. 10. 2018, kdy byla branka velmi neobvykle otevřená a zahrada paláce přístupná veřejnosti (v srpnu 2018 se totiž nově otevřel obchod s řemeslným designem Artisème v přízemí Velkopřevorského paláce, vedle Café de Paris). Bylo tedy možné konečně nahlédnout do skrytého prostoru za Zdí. V zahradě, z druhé strany Zdi, přímo na místě výčnělku, je přístup k ventilu pro hadice na zalévání a též poklop k podzemnímu potrubí (viz příl. str. 24 obr. č. 75). V minulosti se tedy na tomto místě nacházelo potrubí zásobující vodou velkopřevorskou zahradu a palác, z druhé strany zdi nechala pravděpodobně komenda vybudovat veřejný vodovod, jež byl časem přesunut o pár metrů vedle a aktualizován na ruční pumpu (jez je nefunkční, ale na místě dodnes), přičemž původní kohoutek či vývod vody ze zdi byl odstraněn a zbyly pouze vystupující pozůstatky na fasádě zdi – jedná se o vlastní závěr vyplývající z výsledků výzkumu; nicméně, premisa o existenci veřejného vodovodu na místě vystupujícího výčnělku, byla potvrzena.

„Johne!
Památku tvou zneuctili lidé 'pro mír' pod zelenou pohřbili
květiny pak rozkopali
a pobudou tě nazvali
Postůjte tu také chvíli
před zelenou zdi
přestříkanou barvou tanků
lidmi beze cti!“

(– ukázka básně reagující na přetření Zdi z fejetonu Jiřího Wolfa: *Nestalo se nic a přitom hodně*. In.: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 63)

„Krátce před prvním výročí smrti Johna Lennona se na zdech domů poblíž Velkopřevorského náměstí objevily nápisy zvoucí na setkání. Obdobná informace byla také rozšiřována vysloveně českým 'undergroundovým' způsobem, na pivních táccích v restauracích. Dne 8. prosince 1981 se před polednem sešlo u chrámu sv. Víta, kde byl oznámený sraz účastníků, několik desítek lidí, kteří odtud odešli na Kampu. (...)“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 13)

„Když jsem kolem dvacáté hodiny odcházel z Velkopřevorského náměstí, byl jsem stejně jako mnoho jiných legitimován. Jeden z tajných se právě ptal policisty, který mě kontroloval: 'Tak co, jak to tu probíhá?' Ten mu odpověděl: 'Nestalo se vůbec nic a přitom hodně, jak vidíte.'“ (Wolf, 1981. In: Blažek, Laube, Pospíšil 2003: 64)

„Druhý den jsem přišel k symbolickému Lennonovu hrobu se znovu podívat. Nějaký člověk v pracovním plášti se štětkou v ruce pečlivě zamazával všechny nápisy na zdi. Lennonova fotografie byla ze zdi stržena a spolu s květinami hozena do popelnice.“ (Wolf, 1981. In: Blažek, Laube, Pospíšil 2003: 64–65)

„Asi v roce 1982⁸⁰ se Tomáš Dvořák a Michal Kobala se svými přáteli rozhodli založit pomyslný hrob J. W. Lennona. Cílem bylo inspirovat mladé lidi k výtvarné a básnické tvorbě, jejímž základním motivem měla být mír. Zažádalo se o registraci na ministerstvu kultury

⁸⁰ – pravděpodobně se jednalo spíše o rok 1981, jak je uváděno na předchozí straně v prvním odstavci. Nasvědčuje tomu i skutečnost, že krátce po shromáždění na první výročí byla Zeď zatarasena plakátovacími plochami, tedy se k vyčnívajícimu obloučku nebylo možné dostat ani ho spatřit či vyfotit. Popř. se jednalo o přelom roku 1982, než byla Zeď pobita plakáty.

a vnitra. Žádost však byla zamítnuta. Přesto se tato skupina mladých lidí nevzdala své myšlenky a postavila první ⁸¹ pomyslný Lennonův hrob na Kampě. (...)“ (– rozhovor s Josefem Maraczim pro neznámé noviny z roku 1990, rozhovor vedla a autorem textu je P. Stípková. Viz příl. str. 91 dok. č. 11)

„Po shromáždění na první výročí Johnovi smrti, které proběhlo v podstatě klidně, byla celá zeď Maltéžské zahrady pobita plakátovacími plochami, aby se zamezilo dalším nápisům a shromážděním.“ (Laube, 1982. In: Blažek, Laube, Pospíšil 2003: 69)

„Jiří Wolf o dvacet let později vzpomínal, jak se spolu se svými přáteli snažil o odstranění plakátovací plochy, neboť ji vnímali jako zástupný symbol represivního režimu. 'My jsme ale vzali krumpáče a přes noc jsme to vylámali. (...) Vytrhali jsme to asi třikrát. Vyrvali jsme tu plakátovací plochu a odtrhli ji doprostřed ulice a utíkali pryč. Druhý den už to tam nějakí zřízení dávali nazpátek. Nechtěli jsme toho Lennona dát. Byla to pro nás součást boje s komunismem.'“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 14)

„Druhé a třetí výroční shromáždění, kterých se v letech 1982 a 1983 zúčastnilo několik desítek osob, měla podobný ráz: mládež za doprovodu akustických kytar zpívala písně, korzovala po přilehlých ulicích, parku a Karlově mostu, zapalovala svíčky, pokládala květiny a psala různé nápisy na Zdi. Příslušníci VB se vždy snažili vyklidit prostor Velkopřevorského náměstí a legitimovali příchozí osoby, které byly později předvolány na výslechy. Druhý den se na Kampě objevil 'člověk v pracovním plášti a se štětkou v ruce pečlivě zamalovával všechny nápisy.'“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 15)

„O důvodech, proč příslušníci Veřejné Bezpečnosti od počátků rozháněli výroční setkání, se můžeme pouze dohadovat, neboť k období první poloviny osmdesátých let doposud nebyly nalezeny archivní dokumenty. Vedle obvyklé nechuti autoritativního režimu k jakýmkoli neschváleným aktivitám mezi ně mohla patřit obava z případných spontánních projevů nesouhlasu s politickým režimem poblíž francouzského velvyslanectví či 'zneužití' srazů opozičním hnutím, v jehož samizdatových časopisech se o 'Lennonově zdi' objevilo několik článků. Je dějinným paradoxem, že právě kouzlo zakázaného ovoce mělo hlavní zásluhu na vytvoření tradice kultovního místa. Postupně se o něm dozvídali také lidé

⁸¹ První pomyslný hrob vznikl již pár dní po smrti Lennona v roce 1980 a jeho autor je neznámý, zde se jedná spíše o první iniciativu k vytvoření oficiálního pomníku.

z mimopražských oblastí, kteří na Kampu jezdili zejména od poloviny osmdesátých let. Srazy v Praze pro ně byly zároveň příležitostí navštívit koncerty, obejít proslulé hospody, vyměnit si informace, vidět přátele a seznámit se s novými tvářemi.“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 15)

„Pro StB ale podle mě Lennon nebyl tak závažný. Spíš se asi báli těch pochodů a když tam přišli ty zahraniční kamery a novináři. Myslím, že ale měli větší strach z 'Infochu' a podobnejch věcí než z nějakého každoročního setkání u Zdi Johna Lennona. I když pravda je, že se báli všeho. I sami sebe navzájem.“ (– rozhovor s Josefem Maraczim. In.: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 268)

„Chodili tam jednak takoví lennonisti, ale těch nebylo moc. Měli lennonky, džíny a máničku. A nebyli třeba ani nijak politický. (...) Chodili tam mladí lidi, kteří měli nějaký vztah k hudbě, a chodili tam ve skupinkách. Třeba i kvůli tomu dobrodružství. Zdaleka to nebylo tak, že bychom se všichni navzájem znali. Jezdilo tam taky hodně venkovských lidí. Ti to nějak věděli od mániček, od 'závadné' mládeže (...).“ (– rozhovor s Josefem Maraczim. In.: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 16)

„Řada lidí chodila na Kampu jen kvůli Lennonovi, ale já stejně jako mnozí další jsme to vnímali jako politickou záležitost.' Vzpomíná signatářka Charty 77 (...) Hana Marvanová. 'To ukazovaly i mnohé nápisy na zdi nářků. Člověk tam šel v naději, že uslyší, co jinde ne, stejně jako třeba na koncertech folkařů.'“ (Ševela, 1995: 18)

„Myslím, že to byl motiv pro převážnou většinu lidí, co tam chodili – dát najevo svoji nespokojenost. Pro někoho to mohlo být i dobrodružství.“ (– rozhovor s Otakarem Veverkou. In.: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 297)

„To místo na Kampě je takový zvláštní, tichý a klidný. Některý lidi tam možná chodili z hospody, ale já ne. Nechodil jsem tam po pěti pivech. To místo ale nemá nic společného s hospodama. Pro mě to plyšákem padlo. Když už je to povolený, tak mě to neba.“ (– rozhovor s Josefem Maraczim. In.: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 269)

„Byla jsem tam asi dvakrát (pozn. v osmdesátých letech), když jsem navštívila svoji kamarádku, tak jsme se tam šly vyloženě na to podívat. Mám dojem, že v té době to bylo všechno takový světlejší, ty malby byly takový rozsáhlejší nebo svobodomyšlnější nebo jak bych to řekla. Velkorysejší! Dřív byl někde sem tam obrázek, ale najednou to bylo veliký dílo, který tam maloval někdo, kdo se buďto nebojí nebo nevím, od koho to bylo. Možná právě toho Lennona oni (pozn. komunistický režim) v podstatě taky tolerovali,

takže to se asi mohlo. Takže měly úplně jiné charakter, ty obrazy. To bylo někdy kolem třiaosmdesátého.“ (– Rozhovor s Dagmar Polákovou [r. n. 1955] vedla Jitka Kotrlá 11. května 2018. Viz příl. str.47, dok. č. 3)

„Zed' s křídou napsanými texty Lennonových písniček, lyrických básní a různých filozofických sentencí je zastřena šedou latexovou barvou.⁸² Za oběť štětky padl i Lennonův portrét. Natřenou zed' přikryla plakátovací plocha.“ (Vondráček D.: *Dali jsme míru šanci.* Článek o shromáždění a folkovém koncertu na Kampě 8. prosince 1988 pro časopis *Mladý svět*. In.: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: str. 193-194)

„Překrytí zdi Maltézské zahrady plakátovacími plochami znamenalo na počátku osmdesátých let pouze dočasné utlumení 'lennonovských' aktivit. (...) Obavy z konfrontací s policií a nechuť z častého přetírání zdi na Velkopřevorském náměstí se projevila ve snaze jedné ze skupinek 'lennonistů', jak se tehdy této subkultury říkalo, přenést symbolický náhrobek na jiné místo: 'Udělal se také ten náhradí pomník, na druhý straně Kampy v tom výklenku u Rybářské bašty. Tam se možná ty kytky objevovaly častěji. Ten pomník pak úplně rozmetali. (...)'“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 16)

„Velký význam pro udržování 'lennonovské' tradice na Kampě měla skutečnost, že se Velkopřevorské náměstí nachází poblíž Karlova mostu, kde se tradičně potkávali mladí lidé se zahraničními návštěvníky Prahy. Velkopřevorské náměstí se i z toho důvodu stalo symbolickým místem, které část mladých lidí vnímala jako svobodný prostor.“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 16)

„Arogance policejního aparátu vedla k postupné politizaci vzpomínkových shromáždění. Ve větší míře začali na výroční setkání chodit lidé z opozičního prostředí a snažili se využít shromáždění k prezentaci svých názorů. Většina z nich měla blízko k undergroundu a prosincová shromáždění na Malé Straně vnímala jednoznačně jako příležitost k účasti na politické protirežimní události. (...) Od poloviny osmdesátých let se objevila snaha o manifestační překročení lokálního rámce setkání směrem do centra Prahy, paradoxně vyvolaná v roce 1984 nepřiměřeným zásahem policie. Na Kampě se také začaly podepisovat protestní petice (...).“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 17)

⁸² „Básničky, citáty a nápisy na zdech zamalovávají jednou za čtrnáct dní pracovníci technice údržby OPBH v Praze I.“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: str. 198)

„Zásadní přelom v pietních shromážděních na Kampě znamenal setkání v roce 1984. Poprvé tehdy přesáhlo malostranský prostor a příslušníci VB rozehnali shromážděné osoby pomocí služebních automobilů a psů. Ve večerních hodinách vyprovokovala hlídka VB první střet, když se opakovaně rozjela osobním vozem proti zástupu několika set lidí. Postupně byl průvod vytlačen z Kampy na Karlův most (...). Za mostem se podařilo policejním složkám mladé lidi rozdělit; jejich větší část byla později napadena u Staroměstského náměstí, kde byla definitivně rozehnána.“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 18)

„Poprvé jsem se přišel na Kampu podívat v roce 1984. Měl jsem s sebou fotoaparát (...). Netrvalo dlouho a byl jsem zatčen. Důstojník v civilu mne vyzval, abych okamžitě vyndal film z foťáku. Je samozřejmé, že jsem začal protestovat. (...) Během tří týdnů jsem předvolán do Bartolomějské (...). Sdělili mi, že se zabavují i lepší filmy než je ten můj, a tak nemám šanci na vrácení. (...) Nechtělo se mu, ale film jsem dostal zpět. Nad vyvolanými fotografiemi jsem se rozhodl příští rok se svými kamarády Kampu vyzdobit. Večer v sedm hodin 8. prosince 1985 jsme nastříkali na zeď nad pomyslný hrob portrét J. W. Lennona. Byla to jediná dekorace, co tam byla. Asi 1,20 metru vysoká. Každý si s sebou přinesl menší věci. Fotky, svíčky, kytary a Lennonky.“ (– rozhovor s Josefem Maraczim pro neznámé noviny z roku 1990, rozhovor vedla a autorem textu je P. Stípková. Viz příl. str. 91 dok. č. 11)

„(...) vzpomínkové shromáždění, na které zřejmě poprvé zvaly různé letáky vylepené na počátku prosince 1985 na různých místech v centru Prahy, již přerostlo v 'mírový' pochod spontánně a nebylo bezprostředně iniciováno represivními kroky. K velkému počtu účastníků shromáždění u můstku nad Čertovkou pomohly také zcela prozaické důvody. Bylo nezvykle teplé počasí a výroční den navíc připadl na sobotu, kdy mohli přijet lidé z jiných regionů. Hlídkující příslušníci VB navíc zřejmě podcenili situaci a nedokázali ve večerních hodinách zabránit následnému pochodu Prahou. (...) Před pražským hradem byli účastníci pochodu zastaveni kordonem policistů. Proti demonstrantům však nezasáhli a spokojili se s legitimováním vybraných osob. Po krátkém vyjednávání bylo shromáždění jedním z důstojníků 'povoleno' pod podmínkou, že bude v dohodnutou hodinu vyklizen prostor a nedojde k žádným výtržnostem.“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 18)

„O tradici shromáždění na Kampě se od konce roku 1985 začala také výrazněji zajímat 'etablovaná' opozice. V reakci na prosincový průvod vydala Charta 77 významný dokument 'Prostor pro mladou generaci', často citovaný ve zprávách StB jako konkrétní příklad snahy organizované opozice 'o zneužití mládeže'. Mluvčí Charty 77 upozornili na represivní kroky

proti alternativním hudebním skupinám a navrhli řadu kroků ke zlepšení podmínek života mladých lidí, včetně zkrácení základní vojenské služby a zavedení institutu náhradní vojenské služby. Pochod byl příznačně hodnocen jako 'událost, která nemá za posledních patnáct let v našem hlavním městě obdoby'. (...)' (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 21)

„Nesmělá volání po svobodě, která se při shromážděních ozývala, a pokusy o manifestační průvody do centra města, komunistická tajná policie (...) pokládala za projev alkoholového opojení. Svědčí o tom i zavírání hospod na Kampě v den výročí, které se (...) zdůvodňuje v jednom spise StB: Preventivně rozkladnými opatřeními předejít a zabránit tzv. aktivním lennonovcům využití podnapilosti osob k protispolečensky orientovaným pochodům vnitřní části Prahy... formou využití možnosti provedení sanitárního dne v restauračním zařízení na Kampě..., kde se postupně mládež přivádí do podnapilého stavu, pod jehož vlivem se dopouští verbální činnosti.“ Příkladem “podnapilé verbální činnosti“, jež probíhala během pochodů, je slogan: „My chceme svobodu, my chceme mír“. (Ševela, 1995: 18)

„While holding the reins of power, the regime has no access to the hearts of the people. (...) The opposition is present but far from being able to endanger the bureaucracy. High hopes continue to be played down. Another inscription on the Lennon Wall reads: 'To dream is our only freedom.' (– článek z publikace East Europe Report, uveřejňující autory ze zemí SSSR. Zdroj: Dworzak, 1986: 107)

„K Lennonovi se zde nevzhlíží jako k nějaké 'modle', ani není uctíván jako pouhá 'hudební hvězda', jak si někdo možná myslí. Naopak, a to zejména v posledních dvou letech, mládež vyzdvihuje jeho občanskou angažovanost a hlavně klade důraz na Lennonův podíl ve světovém mírovém hnutí.“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 75-76)

„V roce 1986 se vedení pražské správy SNB rozhodlo neponechat nic náhodě. Připravilo podrobný plán represivních opatření, na jehož realizaci se podílelo několik stovek příslušníků bezpečnostního aparátu. V předstihu byly provedeny desítky preventivních pohovorů s aktivními účastníky předchozích srazů na Kampě a byla úkolována síť tajných spolupracovníků. Příslušníci StB se zaměřili především na středoškolskou a učňovskou mládež: 'V akci Lennon bylo (...) od 5. do 9. 12. 1986 v souladu s plánem zabezpečení prováděno opatření k osobám z řad mládeže inklinující k hnutí hippies, underground a buržoaznímu pacifismu, které se pravidelně od roku 1981 shromažďují u tzv. 'Zdi nářků' v Praze 1 na Kampě pod rouškou vzpomínkové akce výročí úmrtí Johna Lennona. Jedná se o nepovolené srazy, které jsou organizovány vnitřním i vnějším protivníkem,

zejména pak pracovníky kulturních oddělení ZÚ USA, NSR a Francie v Praze a zahraničními centry ideodiverze, zejména prostřednictvím štvavých rozhlasových stanic Hlas Ameriky a RSE.'⁸³“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 24)

„Na Velkopřevorském náměstí se v pondělí 8. prosince 1986 sešlo ve večerních hodinách okolo čtyř set lidí, jejichž věk se pohyboval mezi sedmnácti a pětadvaceti lety. (...) Setkání se uskutečnilo u můstku přes Čertovku, kde Josef Maraczi stejně jako v předchozích letech zhotovil pomocí šablony velký portrét Johna Lennona. (...) Vzpomínkového setkání se v roce 1986 poprvé zúčastnilo také několik západních novinářů a pracovníků západních zastupitelských úřadů. (...) Ve večerních hodinách se dala část lidí u Čertovky do pohybu směrem na Karlův most kde nebyli hlídkující příslušníci VB stejně jako v předchozím roce schopni nápor udržet. Razantní zásah za použití slzného plynu se tentokrát uskutečnil teprve v ulicích nedaleko Staroměstského náměstí.⁸⁴“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 26)

„Také v roce 1987 se vedení střežebního úřadu SNB pokusilo omezit rozsah pražského shromáždění pomocí rozsáhlého plánu, tentokrát vypracovaného s několikaměsíčním předstihem. (...) Pro řízení rozsáhlého 'bezpečnostního opatření' byl na základě schváleného plánu ustaven dvanáctičlenný operační štáb (...) od listopadu 1987 byly provedeny účelové stavební úpravy, které znemožnily přístup k Velkopřevorskému náměstí. Některé přilehlé restaurace byly uzavřeny a po celý den bylo připraveno k použití velké množství techniky, včetně požárních vozů a dvou říčních člunů. Pod hlavičkou SSM navíc podle policejních pokynů uspořádalo Pražské kulturní středisko v sále Městské knihovny odpolední koncert věnovaný Johnu Lennonovi a promítání filmu 'Perný den', aby odlákalo alespoň část případných účastníků neoficiálního setkání.“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 29)

„Bezpečnost počítala s tím, že 'mládež využije této možnosti k pořízení magnetofonových nahrávek a z toho důvodu setrvá ve svých bydlíštích a dá přednost poslechu originálních skladeb před imitováním produkcí na Kampě'.“ (Ševela, 1995: 18)

„Zápis z jednání u náčelníka Správy SNB (...) Bohumila Cardy 20. října 1987 o fiktivních stavebních úpravách na Kampě: (...) Předmětem jednání bylo řešení otázky realizace

⁸³ AMV, Vyhodnocení plánu práce 3. odboru SNB za rok 1986, Č.j. VN-0027/9/03-87

⁸⁴ „Tak se podařilo před 21. hod. za pomoci pendreků a v několika případech i slzného plynu (spreje) výroční průvod rozehnat. Následovaly nové kontroly OP (...).“ (Laube R.: 6. výročí smrti J. W. Lennona v Praze. In.: [Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 94])

optimálních preventivních opatření v prostoru Velkopřevorského náměstí a Kampy na Praze 1 s cílem znemožnit dne 8. 12. 1987 uskutečnění nepovoleného shromáždění stoupenců Johna LENNONA v návaznosti na 7. výročí jeho úmrtí. (...) bylo dohodnuto: – (...) rozšíření plakátovací plochy na zdi proti domu č. 1 (...); – Zjistit vlastníka domu 489/6 na Velkopřevorském náměstí (uveden uživatel Tesla Žižkov, loděnice) (..) z hlediska získání souhlasu zhotovení plakátovací plochy na daném objektu (...); – Provést předláždění spojovací uličky z Velkopřevorského náměstí přes Čertovku do ulice Hroznová se započítím práce v listopadu s tím, že tyto práce budou pokračovat přes datum výročí úmrtí J. LENNONA (...) a daný prostor bude v důsledku této skutečnosti uzavřen; – Prověřit možnost využít k uzavření průchodu z Velkopřevorského náměstí do ulice Hroznová opravy šachty (...).“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: str. 135-136)

„Ačkoliv byla represivní opatření oproti předchozím rokům zdaleka nejrozsáhlejší, nedokázala ani tentokrát zabránit, aby se ve večerních hodinách dne 8. prosince 1987 v Hroznové ulici shromáždilo na neoficiálním setkání několik stovek lidí, mezi nimi opět několik příslušníků zastupitelských úřadů západních států. (...) Pokojné shromáždění bylo před devatenáctou hodinou ukončeno hlídkami VB, jež uzavřely přilehlé uličky.“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 30)

„Pro změněnou atmosféru konce osmdesátých let je charakteristické, že razantní přístup měl v této době již zcela opačný efekt, než jeho nositelé zamýšleli (...).“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 37)

„Po rozehnutí 'lennoniády' v roce 1987 si i Státní bezpečnost povšimla, že zásahy se stávají vděčným tématem pro zahraniční novináře. Vypracovala proto velký plán, který měl z Johna Lennona udělat oficiálně oslavovanou osobnost. 'V období výročí úmrtí Lennona zorganizovat v prostoru Kampy mírovou manifestaci a tuto kontrarozvědně ochraňovat.' (...) tisku i rozhlasu bylo doporučeno, aby věnovali víc prostoru tvorbě Johna Lennona a Beatles. Dále se uvádí, že do republiky je třeba pozvat Yoko Ono, která by měla při besedách s mládeží 'přiblížit život, dílo a vyvíjenou mírovou činnost' svého manžela.“ (Ševela, 1995: 18)

„(...) Po několika týdnech jsem byl požádán o pomoc ÚV SSM ve věci organizace akce 'Vzpomínka na J. Lennona'. Moc se mi do toho nechtělo, ale když pomoc přislíbil i Vladimír Merta, neodmítl jsem. (...) Stále jsem však nechápal přítomnost příslušníků StB. Akce byla přece povolena? Zanedlouho jsem se ocitl opět u příslušníků. Bylo mi přikázáno sraz odložit z důvodu návštěvy francouzského prezidenta Mitterranda. S odkladem jsem

samozřejmě nesouhlasil a sraz se uskutečnil v původním termínu.“ (– rozhovor s Josefem Maraczim pro neznámé noviny z roku 1990, rozhovor vedla a autorem textu je P. Stípková. Viz příl. str. 91, dok. č. 11)

„Program posledního výročního setkání na Kampě před listopadem 1989, jehož organizaci převzali na pokyn ministerstva vnitra svazáčtí funkcionáři (...). Na organizaci programu folkového koncertu měli podle představ svazáků spolupracovat také bývalí účastníci předchozích neoficiálních setkání. Několik dní před výročním dnem byli vyzváni příslušníky StB, aby pomohli pietní shromáždění odložit. Důvodem byla návštěva francouzského prezidenta Françoise Mitterranda, jenž měl v té době pobývat na francouzském velvyslanectví na Velkopřevorském náměstí. (...) Shromáždění se přes uvedené námitky uskutečnilo v původním termínu pod patronátem funkcionářů SSM a nebylo na rozdíl od předchozích let doprovázeno zásahy bezpečnostních složek.“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 41-43)

„Stejně jako v minulém roce bylo 8. prosince 1988 Velkopřevorské náměstí uzavřeno provizorními zátarasy, u nichž hlídkovali policisté. Setkání několika stovek lidí se proto opět uskutečnilo na 'náměstíčku' v Hroznové ulici, kde bylo u můstku nad Čertovkou postaveno improvizované pódium. Poprvé se na výročním setkání objevily dokonce televizní kamery (...).“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 44, 45)

„Osmého prosince 1988 položili v režii StB zástupci Socialistického svazu mládeže ke zdi nářků⁸⁵ květiny a pronesli zdravici adresovanou Yoko Ono. (...) Otakar Veverka přečetl ustavující prohlášení Mírového klubu Johna Lennona⁸⁶, za jehož čestné členy prohlásil mimo jiné i Jana Palacha a Pavla Wonku.(...) Policie ale ještě před jeho proslovem stačila odpojit mikrofon a svazáci sbalili aparaturu.“ (Ševela, 1995: 18)

„Žádné projevy, žádné svazácké kravaty. Mirek Kovářik předstupuje před mikrofon a recituje Václava Hraběte. (...) Anglický básník Roger McGough. Znal osobně Lennona, na základku chodil s bratrem Paula McCartneyho. Recituje svou poezii. Tisíc mladých lidí s nimi. Kamery československé, rakouské, francouzské a americké televize potichoučku bzučí. Po skončení programu se lidí rozcházejí. Ptám se na dojmy: 'Kvůli Lennonovi to stálo za to.'

⁸⁵ – pravděpodobně květiny nepoložili ke Zdi nářků, neboť se stále nacházela pod plakátovacími plochami, oficiální setkání s pódium a kamerami navíc probíhalo opodál v Hroznové ulici.

⁸⁶ Viz „Základní prohlášení Mírového klubu Johna Lennona“ příl. str. 51 dok. č. 4.

– 'Ty mikrofony si mohli odpustit. Škoda, že to nejde tak normálně bez obav popovídat si, aniž by to musel někdo organizovat.' – 'Nechce po nás nikdo občanky. To je pokrok.' (...) 'Celkem dobrá atmosféra nechce se mi věřit, že to organizují svazáci.' – 'Příští rok by nás mohli nechat jít na Velkopřevorský [náměstí]. Třeba by se mohl obnovit Lennonův pomníček,' (...)'". (Vondráček D.: *Dali jsme míru šanci*. Článek o shromáždění a folkovém koncertu na Kampě 8. prosince 1988 pro časopis *Mladý svět*. In.: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: str. 193-194)

„Když bylo po programu, najednou svazáci začali být opravdu protivní. Rychle najížděli automobily do davu lidí a uklízeli, aby už bylo hotovo.⁸⁷ (...) Kam zmizela láska, cit, klid a mír, o kterém John Lennon tolik zpíval?“ (– rozhovor s Josefem Maraczim pro neznámé noviny z roku 1990, rozhovor vedla a autorem textu je P. Stípková. Viz příl. str. 91, dok. č. 11)

„Oficiální organizaci vzpomínkového shromáždění vnímali lidé, kteří chodili na Kampu od počátku osmdesátých let, jako konec jedné etapy (...).“ (Blažek, 2003: 44, 45)

„V atmosféře vzrůstajícího společenského napětí připravovali na podzim 1989 funkcionáři pražského MV SSM pietní shromáždění na Kampě. Podle zprávy StB se dne 13. listopadu 1989 dokonce snažili získat ke spolupráci zástupce MKJL⁸⁸. (...) Dva dny před jmenováním 'Vlády národního porozumění' vystoupila na pražské Kampě poprvé bez zásahů bezpečnostních složek řada řečníků a písničkářů. Oproti předchozím setkáním mohli svobodně vyslovit své názory, mezi nimiž vedle opakovaného požadavku na změnu politického systému zazněla také ojedinělá výzva k zabránění skartace dokumentů, které byly po celý den odváženy z budovy ministerstva vnitra. (...) Počtem účastníků to bylo doposud největší 'lennonovské' shromáždění, jež se na Kampě sešlo.“ (Ibid: 47, 48)

„'Organizovanost atmosféře uškodila. Kampa by měla zůstat místem, kde se lidé 8. prosince setkávají spontánně', říká současná předsedkyně klubu Barbora Drastíková.“ (Ševela, 1995: 18)

⁸⁷ „Krátkce na to vjel na náměstí zájezdový autobus a začal se tlačit mezi lidi. Ti začali pískat a křičet. Řidič však zastavil, vypnul motor a řekl: 'Nebojte se, to není policie, přijeli jsme si pro aparaturu'. Mládež ihned uvolnila cestu a svazáci si zabalili své věci a odjeli.“ (Laube R.: *Oficiální uctění památky J. W. Lennona v Praze*. Článek o výročním shromáždění na Kampě 8. prosince 1988 In.: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: str. 191-192)

⁸⁸ MKJL – Mírový klub Johna Lennona.

Vlastní shrnutí výsledků

V sedmdesátých letech se účastníci spontánního diskurzu u Zdi scházeli každý rok na den připomínky nečekané okupace; v osmdesátých letech sem přicházeli pro vzpomínku na výročí nečekané smrti Johna Lennona.

Podoba a význam Zdi byly, v podstatě od prvních čárek křídou, individuálně iniciativní – ve smyslu absence širšího kolektivního plánování či organizování – zároveň vykazovaly komunikační a sdílejší potřebu. Vznik fenoménu Lennonovy zdi nebyl výjimkou. Utvořený symbolický pomník Lennona významově obsáhl nejen žal nad smrtí dobové populární osobnosti, odkaz pacifistické ideologie a manifest svobodného vyjádření; ale též (při retrospektivním ohledu) manifest vzorového užití Zdi – spontánnost, osobní vyjádření, vlivnou ideu a navazující zapojení se⁸⁹.

Autor či autoři prvního pomyslného náhrobku Johna Lennona nejsou známí⁹⁰. Vlivnosti intence však anonymita neubírá. Nápaditý a prostý akt pohnul podobou, symbolikou a významem Zdi i jejího okolí. Položil ideovou bázi, na níž navázala lidová tradice, jež se díky své postupné masovosti bezděky involvovala do politických strategií a historických událostí; a jež překonává všechny své destrukce až dodnes.

Zed' nářků se transformovala v Lennonovu zed' v polovině prosince roku 1980; a tvář světově vlivného umělce a pacifisty již od této doby propůjčila Zdi široce povědomý věhlas lákající stále více lidí. Akcent svobody, míru, poezie a lásky byl nadále uchován, zhmotněním kultu Lennony osobnosti se však navíc personifikoval – fundamentální amorfní principy se symbolicky promítly do konkrétního populárně-ikonického objektu. Započala tradice, jež se stala “ (...) *'jedním z největších rituálů celých osmdesátých let', jak Vladimír Kouřil označil setkávání fanoušků Johna Lennona na Malé Straně: 'Byl to svým způsobem 'dialog' s mocí tohoto státu. Nenávidět válku, poslouchat Beatles, milovat vlasy, uctívat lásku! Až umřeme, staneme se květinami. Nebo jen všeříkající: Johne!! (...)*“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 12)

Spontánní diskurz se rozrůstal o nové účastníky rapidnějším tempem než kdy dříve. Zároveň s tím se stával více rozmanitým – účastníky politicky protestních a samizdatových

⁸⁹ Zapojení se – rozuměno jako spontánní kolektivní následování počátečního individuálního odkazu sdíleného na Zdi.

⁹⁰ „Podle předložené zprávy, kterou projednával MV KSČ 1. prosince 1987, vytvořila pomník 'spontánně skupina mládeže, která se scházela v restauračním zařízení v oblasti Kampy'.“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: pozn. p. čarou č. 13)

iniciativ doprovázeli, mnohdy o generaci mladší, hudební fanoušci The Beatles a Johna Lennona. Konflikty však zanedlouho začali vzbuzovat pouze členové formálního diskurzu.

Osmdesátá léta byla pro formální diskurz obdobím vyvíjení všemožných strategií ve snaze garantovat svoji kontrolu nad prostředím Zdi, jež byl vůči režimu konfliktní. Dosavadní observace prostoru a osob byla takticky transformována – v období let 1980 až 1989 – do konkrétních propracovaných represivních plánů. Důvodem byl pravděpodobně zejména vliv rostoucího početního zastoupení aktivních účastníků spontánního diskurzu⁹¹ a vliv postupného zapojení celého fenoménu do etablovaných opozičních hnutí a jeho expanze do zahraničí. Z počátku se jednalo o symbolicky podmaňující taktiky prostoru, od druhé poloviny osmdesátých let byly aplikovány agresivně-represivní úkony a posledním pokusem byla aktivní účast formálního diskurzu na organizaci výročních pietních shromáždění spontánního diskurzu.

Prvním krokem, k upevnění pozice formálního diskurzu vůči prostoru Zdi, bylo její celoplošné přemalování vojenskou zelenou barvou měsíc po vzniku fenoménu Lennonovy zdi.⁹² Akt podmanění plochy a překrytí původního, v němž měla být rozmanitá a samovolná symbolika míru, svobody a lásky podřízena organizované uniformní vojenské ploše. Důvod provedení i načasování byl praktický. Vyčistit a eliminovat projevy negativních vlivů ve veřejném prostoru před reprezentativní politickou událostí – výročním sjezdem Komunistické strany.

Nová prázdná plocha se ve skutečnosti stala podkladem pro přibývající, rozměrnější a mnohdy důmyslnější⁹³, vyjádření svobodomyšlné kreativity na Zdi; rovněž byla bezděky obohacena o větší popularitu⁹⁴ i vícero protestních nápisů⁹⁵. Započal kontinuální symbolický střet kontradiskurzů na ploše Zdi⁹⁶, v němž byly hlavními zbraněmi slovo, obraz, křída, štětec

⁹¹ – účastníků výročních pietních setkání i účastníků aktivit spojených se psaním na zdivo Velkopřevorského náměstí a jeho okolí u Čertovky.

⁹² „Aspoň jsme mohli aktualizovat naše nápisy, jinak by tam nebylo žádné místo“, podotýká Veverka.“ (Ševela, 1995: 18)

⁹³ – začaly se používat šablony, jejichž aplikace byla rychlejší a umožňovala vytváření objektů, jako byl např. velkoplošný portrét Johna Lennona od Josefa Maracziho.

⁹⁴ Viz o popularitě, vyvolané přetřením Lennonovy zdi, v knize *Lennonova zed' v Praze: Neformální shromáždění mládeže na Kampě 1980 – 1989*, na str. 12–13.

⁹⁵ Pamětníky často zmiňovaným protestním výkřikem na Lennonově zdi v osmdesátých letech bylo: „Vy máte Lenina, neberte nám Lennona!“ Citace z měsíčníku, publikujícího články od autorů z SSSR, z lednu roku 1986: „On the 'Lennon Wall' in the Prague (...), one can see the attitude of resignation expressed as follows: 'Vy mate Lenina, nechte nám Lennona' (...).“ (Dworczak, 1986: 106 – dostupné z: https://archive.org/details/DTIC_ADA346164/page/n111?q=lennon+wall)

⁹⁶ – nadneseně alegoricky: střet malířů a natěračů.

a barva. Kolizní však nebyl pouhý prostor Zdi, účastníci spontánního diskurzu usilovali o akcent na obsáhlejší problematiku vůči vládnoucímu totalitnímu režimu. Lennonova zeď figurovala jako médium veřejného manifestu tichého boje za svobodu a mír – boje s režimem; umožňovala komukoliv anonymně vyjádřit individuální protest vůči establishmentu.

Demonstrační projev destrukce původního – přemalováním Zdi – zůstává navíc navždy nedokončen, jedná se spíše o deformaci původního než o jeho destrukci; předchozí obsah není zlikvidován, ale konzervován. Plocha Zdi se zdá být neorganizovatelná. Prostor však může být organizován i samotným znemožněním přístupu k němu – vytvořením prostoru nového.

Následující expanzí kontroly nad prostorem byla instalace dřevěné konstrukce, určené pro výlep plakátů, před celou plochu Zdi⁹⁷. Akt destrukce, projevový přetíráním plochy formálním diskurzem, totiž neotřásl ani počínající tradici spontánního diskurzu v podobě pietního setkávání u Zdi. Na den prvního výročí Lennonovy smrti se před Maltézskou zahradou shromáždily početné skupinky lidí k uctění jeho památky položením svíčky nebo květiny, zazpíváním písně či gestem pouhé přítomnosti. Slovy zasahujícího příslušníka StB: „*Nestalo se vůbec nic, a přitom hodně, jak vidíte.*“⁹⁸

Utvoření plakátovací plochy se zde stává zvláštním druhem destrukce. Kontroverzní plocha či prostor, byl nahrazen novou plochou – taktika, vyjadřující druh invence a tvůrčího aktu, přesto s cílem zničení.⁹⁹ Destrukce a tvorba se zde jeví jakožto pojmy, jež jsou schopny pohltnout se navzájem, i přes svoji kontroverzi. Destrukce může být tvořivá a tvorba destruktivní. A obojí je formou komunikace, obojí zjevně může komunikovat recipročně. V případě plakátovacích ploch byla destrukce prostoru ze strany formálního diskurzu destruována následně rovněž účastníky spontánního diskurzu – proces vzájemně destruktivního boje o prostor¹⁰⁰ se opakoval, dle pamětníků, vícekrát.

Definitivní reakcí spontánního diskurzu na překrytí Zdi plakátovací plochou bylo přesunutí symbolického náhrobku, tedy i místa výročních shromáždění do roku 1989,

⁹⁷ Záznam z vlastního měření (nikde jsem rozměry Lennonovy zdi nenalezla) – výška cca: 4,30m; délka cca: 35,8m.

⁹⁸ (Blažek, Laube, Pospíšil 2003: 64)

⁹⁹ Přetírání nápisů barvou, ze strany formálního diskurzu, lze považovat též za tvorbu – to nové, co utváří, je čistá plocha; nedokončuje tím však podmanění a destrukci původního prostoru. Instalace zcela nepůvodní plochy před plochu původní vytvořila nový prostor, z jiného materiálu, s jinou utilitární hodnotou a konotací. Transformace účelu plochy a znemožnění přístupu k původní změnila dočasně i význam zdi maltéžské zahrady. Lidé se začali scházet spíše opodál a vytvořili si nové symbolické místo piety za Johna Lennona.

¹⁰⁰ – pro některé účastníky spontánního diskurzu též boje s komunismem.

blíže ke Kampě – dále od dohledového dosahu francouzské ambasády, což byl jeden z cílů prostorově-podmaňujících taktik formálního diskurzu.

Shromáždění druhého a třetího výročí Lennonova úmrtí hmotně narůstala v početnosti obou zastoupených diskurzů a věcně eskalovala v propracovanější a cílenější strategie, jimiž oba diskurzy přistupovaly k prostoru Zdi a jejímu symbolickému odkazu. Spontánní diskurz byl doplňován účastníky opozičních hnutí, jež zde inklinovali k proklamaci protirežimních názorů. Pietní setkání, reakcí na režimní uzurpační a radikalizující taktiky, se začala politizovat. Formální diskurz začal utvářet pevné operační plány a zapojil do jejich výkonu stovky příslušníků bezpečnostního aparátu státu. Operační plány byly připravovány s předstihem vůči výročním setkáváním; měly tendenci dlouhodobého plánování, ale konkrétní operace se inspirovaly zkušenostmi z předchozích shromáždění a jejich policejních zásahů; rovněž reagovaly na populární vlivy tehdejší mladé generace a na politické změny osmdesátých let – vykazovaly tedy poměrnou procesní pružnost.

Zásadní zkušeností, v tradici a prostoru Zdi pro oba diskurzy, bylo čtvrté prosincové setkání v roce 1984. Poprvé zde byl aplikován surový zásah policie vůči účastníkům shromáždění a poprvé, ač pro spontánní diskurz nedobrovolně, byl expandován význam prostoru Zdi do širšího centra Prahy důsledkem represivního rozehnutí shromáždění. Jednalo se o jediné (doslova “krvavé“) potlačení spontánního diskurzu formálním; ostatních osm prosincových shromáždění (1981–1989) – kontrolně-spravovaných režimem – proběhlo víceméně *absit violentia*.

Výroční setkání v následujícím roce bylo ze strany formálního diskurzu pojato, ač stále represivně, tak po předchozím roce poznatelně umírněně a relativně tolerantně; což se projevilo v absenci přímého násilí a v povolení určitých aktivit spontánního diskurzu, který se, již bez vnějšího zásahu, inicioval k průvodu centrem Prahy až k Pražskému hradu, kde mu bylo dovoleno i hromadné kolování podpisových archů. Skutečnou příčinou umožnění průchodu centrem byla pravděpodobně nepřipravenost na početní převahu spontánního diskurzu, jehož účastníků se u mostu přes Čertovku sešlo nebývale velké množství. Situace byla pro přítomné příslušníky StB neudržitelná. V následujících letech i pro jejich vedení.

Tradice Lennonovy zdi se po polovině osmdesátých let postupně etablovala, včetně zřetelného zapojení opozičních iniciativ. Limitování již natolik výrazného fenoménu ofenzivně-represivní taktikou, navíc v narůstající kolizi celého sovětského bloku druhé poloviny osmdesátých let, bylo zřejmě pro formální diskurz nevýhodné. Lennonova zeď se též častěji dostávala do pozornosti zahraničních návštěvníků Prahy a režim nahlížel celou

záležitost jakožto konspiraci vnitřního i vnějšího protivníka. Represivní taktiky operačních plánů se tedy – spíše než na bezprostřední potlačování shromáždění – zaměřovaly na plnou kontrolu nad prostorem, jednotlivci i davem. Formální diskurz organizovaně vyvíjel snahu o komplexní a preventivní dozor nad Lennonovou zdí, jehož jednotlivé kroky byly plánovány a prováděny v předstihu několika týdnů až měsíců před výročím, i permanentně v rámci observace prostoru.

Vůli čtyř set lidí se, přes všechno úsilí formálního diskurzu, během šestého výročí nepodařilo podmanit a jejich průvod byl razantněji rozehnán slzným plynem až po jejich početním roztržštění u Staroměstského náměstí. Akce byla poprvé monitorována novináři západních médií a reprezentanty západních zastupitelských úřadů, kteří se dále objevovali na pietních setkáních osmdesátých let již pravidelně.

Tendence roztržtit účastníky spontánního diskurzu se nejvíce projevila v prosinci 1987, kdy formální diskurz opět upravil svoji taktiku do společensky přívětivějších represí. Cílem bylo snížit kvantitu účastníků pietního shromáždění na Kampě, a tím pravděpodobně i kvalitu a význam celé tradice setkávání a komunikace u Lennonovy zdi.

Plánování a výkon celé operace probíhalo měsíce dopředu; v listopadu byl účelovými stavebními úpravami znemožněn průchod do Velkopřevorského náměstí a byly uzavřeny vybrané přilehlé restaurace, čímž – po tehdy stále přetrvávajícím uzurpování Lennonovy zdi plakáty – podmanění prostoru formálním diskurzem dočasně expandovalo. Na den výročí byly zorganizovány, pod formální záštitou SSM, dvě akce pro mládež věnované Johnu Lennonovi. K dispozici byla tentokrát i těžká technika a mnoho uniformovaných i tajných příslušníků StB. Rozsáhlá represivní preventivní opatření však nezabránila přítomnosti několika stovek účastníků spontánního diskurzu na poklidném symbolickém pietním aktu v Hroznové ulici, jež byla formálním diskurzem alespoň ukončena uzavřením přilehlých ulic.

Záležitostí se zabývalo ministerstvo vnitra, jež přiřadilo organizaci následujícího výročí Socialistickému svazu mládeže. Nápad s odvedením pozornosti a roztržštěním potenciálního davu koncertem a filmovým promítáním se ujal a byl posunut do úrovně, jež by si podmanila prostor nejen hmotně, ale i významově.¹⁰¹

¹⁰¹ „(...) protože byla akce současně politickou obžalobou režimu, musela se s ní Státní bezpečnost vypořádat, a tak po původním rozhánění 'demonstrantů' vymyslela trik: Uspořádala vzpomínkový večer na Johna Lennona pod patronátem SSM. 'A tak nám vlastně Lennona ukradli.'“ (Budínský L.: *Svíčky v „Lennon Street“*, dostupné v příl. na str. 87, dok. č. 12)

Formální diskurz 8. prosince 1988 uspořádal folkový koncert k uctění památky Johna Lennona přímo na místě, kde si tuto tradici spontánní diskurz utvořil a po roky potízně udržoval.¹⁰² Velkopřevorské náměstí bylo opět provizorně zataraseno z důvodu současně probíhající návštěvy Françoise Mitterranda na francouzské ambasádě, což byla pro formální diskurz nežádoucí konfrontace, již se předem nepodařilo vyhnout přesunutím data shromáždění. Pódium tedy vzniklo v Hroznové ulici u mostu přes Čertovku. Od prvního organizovaného či formálního výročí smrti Johna Lennona se zúčastněný spontánní diskurz spíše distancoval a atmosféra na pódiu i pod ním, monitorovaná televizními kamerami, byla rozpačitá. Shromáždění se po ukončení akce poprvé rozešlo bez jakéhokoliv zásahu bezpečnostních složek.

Program prvního oficiálního uctění Johnovi památky, zaštitěný organizací SSM, byl – i přes latentní ideologické tendence podmaňování – poměrně významově adaptabilní k symbolům spontánního diskurzu. Selektce hudebních účinkujících (Vladimír Merta, Jan Nedvěd, Jakub Noha¹⁰³), pozvání básníka Rogera McGougha, recitování poezie Václava Hraběte, absence formálních “svazáckých“ projevů, absence perlustrování, nevyklízení prostoru po konci oficiálního programu, apod. Náplň programu jistě vyplývala ze spolupráce (během plánování akce) s aktivními účastníky předchozích shromáždění. Nápad se součinností spontánního diskurzu byl poměrně funkční, ačkoliv se nezdá, že by mohl z dlouhodobého hlediska setrvat, neboť oba diskurzy byly na prostoru Zdi vymezeny kontroverzí a měly též natolik protichůdné ideologie, že prolnutí v jediné ideové shodě by těžko udrželo širší kooperaci či sjednocení obou diskurzů. Vztah, skrze určitý významový prvek shody – “John Lennon jakožto poselství míru“ – nicméně měl formálnímu diskurzu, mimo jiné, umožnit: získat pozitivnější konotace u nezávislých a zahraničních médií; proniknout do spontánního diskurzu a rozložit jeho (formálním diskurzem domnělou) strukturu; ideologicky podmanit tradici a s ní spojené symboly a významy spontánního diskurzu; získat jeho účastníky “na svou stranu“; expandovat politický vliv do kontradiskurzu a demonstrovat nenásilnou ideologickou hegemonii – jež nekončí u kontroverzních hranic

¹⁰² „Budete překvapen, co jsme vám nachystali“ – řekl důstojník StB disidentovi a pozdějšímu zakladateli Mírového klubu Johna Lennona, Otakaru Veverkovi: „Po tom, co nám estébáci slibovali nějaké překvapení, rozhodl jsem se nezahálet, a tak jsme s kamarádem vymysleli klub, který by podporoval nezávislou kulturu“ (Ševela, 1995: 17)

¹⁰³ „Do toho, co budu hrát, mi nikdo nemluvil (...) A velké úspěchy tam sklízel Honza Nedvěd. Vzpomínám si, že měl jakési svobodomyšlné, lehce protirežimní proslovy. (– rozhovor s Jakubem Nohou. In.: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 274)

diskurzů, ale navazuje na významové soulady. Bezprostřední reakce účastníků spontánního diskurzu na oficiální program byly rozporné, od pozitivních referencí překvapivě dobré úrovně programu, po reflexe ztráty významu a “uzurpačního pozadí“ oficiální akce, zaštitěné formálním diskurzem.

Navzdory překvapivé adaptační taktice formálního diskurzu byl spontánním diskurzem na místě vyvinut sebevědomý opozičně laděný manifestační projev, jímž daný diskurz etabloval vlastní pozici v rámci symbolického i hmotného prostoru Lennonovy zdi. Otakar Veverka, aktivní účastník spontánního diskurzu, se (i přes zabraňující zásahy příslušníků SSM a StB) na pódiu úspěšně pokusil o proslov a čtení zakládající listiny Mírového klubu Johna Lennona – jež se v následujících letech stal vůdčím a prvním víceméně organizovaným, či spíše strategickým, seskupením – vzešlým ze spontánního diskurzu – v rámci Zdi. Vznik klubu byl, i přes svou pozdější strukturálnost, původně opět spontánní individuální iniciativou v reakci na restriktivní strategie formálního diskurzu.

Společenské a politické kontroverze podzimu roku 1989 neodradily představitele SSM od plánování dalšího folkového koncertu na Kampě. Akce se nakonec zúčastnilo největší množství lidí v celé předešlé i budoucí historii výročních shromáždění, a zdaleka se nejednalo pouze o původní účastníky spontánního diskurzu, ani o výsledek organizace SSM. Euforie i rozporuplnost probíhajících politických změn se odrážela i na pietním setkání, v jehož pořádání usilovali mít na místě dominanci funkcionáři SSM i původní účastníci spontánního diskurzu.

Manifesty posledních kontrolních vlivů formálního diskurzu z prostoru Zdi a jejího okolí vymizely společně se sklonkem roku, novým počínajícím desetiletím a novou demokratickou vládou. Zeď, se svými časem nabytými významy, mohla být poprvé ve své historii ponechána pouze v rukou spontánního diskurzu. Vznik spontánního diskurzu však vycházel z přítomnosti jeho kontradiskurzu; na rozdíl od Zdi, existencí závisel na existenci formálního diskurzu.

Dříve než by se případně spontánní diskurz vzniklý u Lennonovy zdi mohl rozplynout ve formálním – důsledkem převzetí komplexní správy a demonstrativní patronace celého výročního shromáždění i celé symboliky události; nebo by si opět vytvořil nový expresivní prostor piety a svobody na jiném místě – tak události sklonku osmdesátých let předběhly propracované operační plány formálního diskurzu, i obavy o ztrátu prostoru a jeho významu spontánního diskurzu. Po listopadu 1989 veškeré formy dosavadních strategických i spontánních destrukcí v prostoru Zdi podlehly neřízené destrukci historického vývoje – v podstatě zanikly a vpily se do sebe oba diskurzy.

Rozpadem Sovětského svazu skončila éra kontroly i podmaňování a svobodný prostor se jevil být nadosah kdekoliv komukoliv, jeho omezená symbolická podoba tedy ztratila živoucí význam. Žádná destrukce však prozatím nepohltila kult – lidem symbolicky a spontánně zaslíbený Zdi, který zosobnil a artikuloval vytoužené významy vyplývající ze všech nedostatků života v totalitním režimu. Kult mučedníka bez religiozity a pacifistického bojovníka s válkou, jehož odkaz společensky rezonuje dodnes. Kult, jež svou esenci propůjčuje, již téměř čtyřicet let, místu i názvu Lennonova zed’.

Závěrem kapitoly, i jedné ze dvou přelomových etap novodobé historie zdi Maltézske zahrady¹⁰⁴, je vhodné ještě shrnout projevy vizuální komunikace na Zdi a rovněž nejfrekventovanější formulace rétorik¹⁰⁵ obou příslušejících diskurzů, přiřazené do statusů v rámci výzkumu fenoménu Lennonovy zdi, před rokem 1989:

– *Formální diskurz* –

Dohled, kontrola, cenzura, taktické plánování, prevence, represe, podmanění, strategický boj s protivníkem.

– *Spontánní diskurz* –

Svoboda, pacifismus, otevřená komunikace, politický protest, John Lennon, pieta, tradice, rituál, symbolický boj s režimem.

¹⁰⁴ První fáze: před rokem 1989, v rámci existence dvou kontradiskurzů. Druhá fáze: od Sametové revoluce po současnost, v rámci existence následujících diskurzů, jež se vztahovaly a vztahují ke Zdi.

¹⁰⁵ Viz kapitola *Kontroverze* str. 6.

Obrazová komunikace se odehrávala konkrétně na zdi maltézského paláce z několika důvodů: z historické tradice nápisů na Velkopřevorském náměstí, z něhož je největší plochou zeď zahrady; jako následování iniciativy pomyslného hrobu Johna Lennona; a rovněž poměrně výhodná poloha Zdi naproti budovy francouzské ambasády. Alespoň částečné zajištění ochrany této instituce mohlo být jednou z příčin, proč se toto místo stalo nejvíce akcentovaným médiem zakázané komunikace, tvorby a posléze i piety za smrt pacifistického umělce. Výkonným orgánům komunistické moci zbývalo Zeď a osoby v jejím okolí potají sledovat (popř. lustrvat, vyslýchat a vyhrožovat) a neformální setkání u piety Johna Lennona rozhánět na Kampu nebo přes Karlův most na Mariánské náměstí a dále; kam již úředníci západní demokratické země nedohlédli na násilné policejní zásahy vůči mladým lidem sdílejícím obdiv k Lennonovi. Den po výročním shromáždění roku 1988 byla v budově francouzské ambasády rovněž uspořádána (slavná) snídaně Françoise Mitteranda se signatáři Charty 77, včetně Václava Havla. Jednalo se o cenný manifest (společně s tím, že setkání s disidenty proběhlo před oficiálním setkání s prezidentem Husákem) státnické zahraniční podpory pro-demokratických iniciativ v Československu.

Vizuální a písemná vyjádření osmdesátých let na Lennonově zdi překypovala, i přes svoji kontinuálně pomíjivou a na pouhý rok omezenou existenci, do té doby nebývale velkorysími projevy. Množství nápisů se rozrostlo a obsahem významově navazovalo na odkaz k osobnosti Johna Lennona a skupiny The Beatles: úryvky písní, osobní vzkazy Lennonovi, prepisování jeho citátů, rozvíjení jeho myšlenek i personifikování jeho osobnosti do vlastních názorů („*John by plakal*“), atp. Obrazová vyjádření se často zaměřovala na portréty Lennona, jejichž rozměry postupně expandovaly, stejně jako počet aktivních účastníků spontánního diskurzu, jež na Lennonovu zeď přispívali. Důsledkem instalace plakátovací plochy koncem roku 1981 se nápisy přesunuly na zdiva domů v Hroznové ulici a na domy¹⁰⁶ vedoucí od Velkopřevorského náměstí směrem k mostku přes Čertovku, kde byl téměř každoročně před výročím utvořen velkoformátový portrét Johna Lennona. Lennonova zeď byla na osm let konzervována a odkázána na následnou revitalizaci své podoby i symbolického významu.

¹⁰⁶ Komplex čtyř renesančních domů (čp. 490), jež byly na konci 18. století sjednoceny v palác Met(t)ychů z Čečova.

Osmdesátá léta znamenala pro vývoj Zdi, a s ní související spontánní diskurz, vyvíjení nejintenzivnějších snah k zachování významu tradice, jež byla v čase cyklicky udržována rituálem výročních shromáždění k uctění památky Johna Lennona. Ideový odkaz jeho osobnosti se ikonicky sloučil s významy Zdi nářků a umožnil překonání všech destrukcí, vykonaných – účastníky a členy různých diskurzů, přelomovými historickými událostmi, zániky souvisejících diskurzů, přirozenými a umělými demolicemi i ztrátou symbolického protestního a svobodu-tvořivého významu – během historie veškerých statusů plochy a prostoru Lennonovy zdi, až doposud.

Formální diskurz vynakládal v této době nejvíce administrativních i finančních investic k prosazení své hegemonie nad prostorem Zdi, a s ním souvisejícími významy a individui. Strategie podmaňování se během osmdesátých let transmutovaly od extrémně restriktivních manévrů po vstřícnější, však nadále agitační, adaptace vůči cílům „akce Lennon“¹⁰⁷.

Kontroverze, tenze a úsilí kontradiskurzů byly utnuty milníkovou politickou transformací sametové revoluce, jež měla za následek i jejich vzájemný zánik. Poskytla nové době, diskurzům a potřebám devadesátých let plochu Zdi *ad libitum*. Osud Lennonovy zdi byl poté paradoxně v nejsubtilnější kondici svého významu i samotné existence.

¹⁰⁷ „V akci Lennon bylo (...) opatření proti underground, hippies a punk vyznávajících buržoazní pacifismus, kteří se pravidelně od roku 1981 shromažďují u tzv. 'Zdi nářků' v Praze 1 na Kampě pod rouškou vzpomínky na J. Lennona, jedná se o nepovolené srazy, za účasti Z[astupitelských] Ú[řadů] USA, NSR, Francie. (...)“ (– úryvek zprávy StB. Zdroj: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 223)

Zachraňte Zed'

90. léta

„Kulturní monument (...) ohlodává zub času.“¹⁰⁸

„S příchodem demokracie (...) pro leckoho zed' ztratila na významu. Začala pomalu chátrat a stala se objektem zájmu sprayerů z celé Prahy, jejichž dílka neměla s původní myšlenkou nic společného. V roce 1993, když už z Johnova portrétu nezbývalo téměř nic, se Mírový klub Johna Lennona, pod vedením Báry Drastíkové–Kašparové, rozhodl uspořádat akci na záchranu zdi. Tu se bohužel nepodařilo řádně zorganizovat a rekonstrukce neproběhla. Zed' chátrala dál, až do jara roku 1998, když nebylo možné její stav ignorovat. Majitel, Suverénní rád Maltézských rytířů, začal uvažovat o jejím dalším osudu. Maltézští rytíři v zásadě neměli nic proti tomu, aby se na opravenou zed' dále malovalo. Objevily se však protesty Památkové péče a Sdružení občanů přátel Malé Strany a Hradčan. Bylo předloženo hned několik variant řešení. Nejradikálnější byla varianta uvažující o úplném zbourání zdi.“ (Čurdová: *Zed' Johna Lennona 1. strana*. Viz příl. str. 98, dok.č. 21)

„Z Lennonovy zdi na Velkopřevorském náměstí zbylo jen torzo. (...) 'Nechceme, aby se toto místo z Malé Strany vytratilo. Už radu let na ni jako výpověď doby patří. Chodili jsme sem a chodíme my, dříve narození, setkávají se zde dnešní mladí, se zájmem se tu zastavují i cizinci. Lennonova zed' je symbolem protestu proti všemu zlému a všichni se sem vracíme připomínat si její poselství lásky a míru, a proto nesmí zaniknout,' řekla Právu Bára Kašparová, předsedkyně Mírového klubu Johna Lennona. (...) 'Celá omítka zdi je odchlíplá, opadává a neprospívá jí ani snaha některých lidí odloupnout si z ní kus na památku. Musí se tedy sanovat a nejde to udělat jinak než ji otlouci, dostat se na původní zdivo, vše opravit a zed' znovu nahodit. My jako majitelé objektu nebudeme mít po rekonstrukci žádné námitky, aby se tam John Lennon znovu namaloval a zed' se vrátila účelu, který plnila doposud,' řekl Právu Jaroslav Patka, ředitel správy suverénního řádu

¹⁰⁸ (– článek neznámých novin, zkratka autora textu: “kok“. Viz dok. č. 14 v příl. na str. 88)

maltézských rytířů Českého velkopřevorství. (– článek z novin PRÁVO ze dne 20. 5. 1998, autor textu: V. Sysel. Viz dok. č. 17, příl. na str. 95)

„Suverénní řád maltézských rytířů zeď hodlá opravit. Rekonstrukci zdi plánuje tak, že bude otlučena omítka i s Lennonovým portrétem, nápisy názvů písní Beatles a hesly vyjadřujícími touhu po svobodě, lásce a míru. Jak bude vyzdobena nově omítnutá zeď, to zatím není nikomu jasné. Řád totiž tvrdí, že mu kresby na zdi nevdají, ale že památkáři nepovolí ji znovu pomalovat. Památkáři namítají, že je to především věc majitele, tedy řádu, ale proti její současné podobě mají námitky.“ (– článek z neznámých novin, autoři textu: T. Menshchik, M. Klapalová. Viz dok. č. 16, příl. na str. 95)

„'Opravenou zeď bez kreseb si přálo také Sdružení občanů a přátel Malé Strany a Hradčan', řekl ředitel Správy majetku maltézských rytířů Jaroslav Patka. Proti tomu však protestuje Mírový klub Johna Lennona, který poukazuje na to, že by mohla vzniknout podobná situace jaká byla za dřívějšího režimu, kdy byla zeď ostře sledována policií. Rytíři proto klubu navrhli, aby si právo na pokračování tradice vymohli na státní orgánech a památkářích.“ (– článek z neznámých, zkratka autora textu : [moh]. Viz dok. č. 13 příl. na str. 92)

„Po devadesátých letech zeď vypadala hrozně, padala omítka, prostě byla strašná. Pořád se na to kreslilo, ale tím, že to patří tomu klášteru, tak oni se naštváli a řekli, že tu zeď na své náklady opraví, ale že už žádné psaní a malování. Do toho Bára Drastíková z Mírového klubu Johna Lennona a ten Jirka z toho fanklubu Beatles s nimi nějak jednali, už nevím přesně jak to bylo, jestli se účastnil i někdo z magistrátu. Proběhly nějaké schůzky a oni se uvolili k tomu, že se na tu zeď bude kreslit dál. Ono by to stejně podle mě tak dopadlo, můžete si zakázat co chcete, ale lidi byli zvyklí tam dvacet let psát a malovat, tak by tam stejně malovali dál. Byly tam i návrhy, že se to ohradí nějakýma dřevama, jak to bylo už v osmdesátých letech.“ (– Rozhovor s Janou Kinzlerovou [r. n. 1978] vedla Jitka Kotrlá 22. května 2018. Viz příl. dok. č. 5 str. 52)

„Lennonova zeď na Velkopřevorském náměstí zřejmě zůstane i nadále místem, kam si chodí lidé připomínat myšlenky nenásilí, svobody a lásky. Před týdnem ještě vše nasvědčovalo tomu, že polorozpadlé Lennonovy portréty navždy překryje nová omítka, na kterou už nebude možné malovat. V pondělí však dospěli zástupci suverénního řádu maltézských rytířů k dohodě s Pražským ústavem památkové péče.“ (– článek z neznámých novin, zkratka autora textu: [men]. Viz dok. č. 25 příl. na str. 97)

„Existují tři varianty, které řád Mírovému klubu nabídl. 'Za prvé vsadit do omítky pamětní desku, za druhé dát ke zdi dřevotřískové desky s lištami, takže by tvořily velký obraz. Až by byly pomalovány a popsány, byla by možnost je vyměnit za jiné a tak neustále pokračovat anebo malovat přímo na zed'. Nejideálnější je třetí možnost, která vyhovuje i zástupcům klubu. Pokud vše půjde rychle, a to je zájem všech stran, pak by rekonstrukce mohla začít zhruba začátkem června, do prázdnin by mohla být ukončena a hned se bude moci na zdi začít opět malovat.' (...) Podle dohody s památkáři dá řád zed' na vlastní náklady opravit a nahodit přírodní režnou omítkou, budou opraveny prejzy, aby do zdi nezatékalo, a poté bude předána Mírovému klubu.“ (– článek z novin PRÁVO ze dne 20.5.1998, autor textu: V. Sysel. Viz dok. č. 17, příl. na str. 90)

„Ředitel Patka chce Lennonovu zed' pronajmout Mírovému klubu za symbolickou částku jedné koruny za rok. (...) 'Bára Kašparová (...) předloží návrh nového výtvarného zpracování zdi, který přiložíme ke stavebnímu povolení. Poté, co se k němu památkáři vyjádří, povolí s největší jistotou na zed' znovu malovat,' řekl (...) Jaroslav Patka.“ (– článek z neznámých novin, zkratka autora textu: [men] . Viz dok. č. 25, příl. na str. 97)

„Optimální by bylo, kdyby se zed' nechala obrůst břečťanem. Hlavně před rokem 1989 ta zed' byla rarita, která měla své romantické kouzlo a patřila k Malé Straně. To, co je ní teď, to jsou stopy po sprejerech, je to vandalismus a mělo by to zmizet. Jestli zůstane zachován Lennonův pomníček, to je věcí majitele, na to nemám názor,' řekl za Pražský ústav památkové péče Miloš Solař.“ (– článek z neznámých novin, autoři textu : T. Menshchik, M. Klapalová. Viz dok. č. 16, příl. na str. 90)

„Podle názoru Miloše Solaře (...) má Lennonova zed' na Malé Straně smysl a k tomuto zákoutí už patří. Měla a jistě i v budoucnu bude mít kulturní rozměr a svou výpovědní hodnotu. Nyní je zchátralá, je třeba ji opravit a vrátit jí původní poslání.“ (– článek z novin PRÁVO ze dne 20.5.1998, autor textu: Viz dok. č. 17, příl. na str. 90)

„Až bude zed' opět v pořádku, uspořádáme happening, při němž ji lidé opět dotvoří,' sdělila (...) Bára Kašparová.“ (– článek z neznámých novin, zkratka autora textu: [men] . Viz dok. č. 25, příl. na str. 97)

„Kdokoliv bude chtít ostatním něco sdělit, má to vyjádřit květinou.“ (– článek z neznámých novin, zkratka autora textu: [kla]. Viz dok. č. 20, příl. na str. 91)

„Pan Flašar, který na omítku namaluje obrovský portrét Lennona zarámovaný v květinách, měl požadavek, aby se už na zdi neobjevovaly žádné nápisy a vzkazy. (...)

Mírový klub Johna Lennona hodlá podle něho každý nápis setřít a nahradit ho namalovanou květinou.“ (– článek z neznámých novin, zkratka autora textu: [kla]. Viz dok. č. 20, příl. na str. 91)

„Idea teda byla, že nejdřív vůbec nic, a pak že se to pomaluje v rámci nějakého happeningu, aby byla zeď úplně pomalovaná a nezbylo tam místo na nějaké nevhodné věci. Takže někdo našel Flašara, to už nevím kdo a oslovili ho, on vytvořil návrh, (...) chudák se tam s tím lopotil, měl tam lešení postavený a tenkrát bylo strašný vedro, si pamatuju, že on na tom lešení od rána do večera maloval a teď tam chodili turisté a on jim to vysvětloval každému, co tam dělá, protože oni se ho ptali. A ti rytíři říkali, myslím, tenkrát, že když se to počmárá, tak oni to znova zabílej, chtěli ji mít pořád udržovat čistou, bílou. Pak teda povolili tady ten portrét, no ale už během toho happeningu se to porušovalo. (...) Měly tam být prostě jen kytky. A svolávalo se to právě přes ten rozhlasový pořad, přes tu Beatlemánii a ještě se o tom někde možná asi i psalo. Takže tam byl sraz v určenou hodinu, sešlo se tam tak dvacet, pětadvacet lidí, někteří si přinesli barvy a i tam byly nějaké barvy k dispozici (...) to byly barvy v plechovkách a štětce, tam určitě žádný spreje nebyly. Nevím, kdo ty barvy koupil. Ten John už byl skoro hotovej nebo úplně hotovej ten den, no a nejdřív kolem ní začali dělat takovej květinovej věnec. (...) Takže se dělaly kytičky, kytičky a najednou někdo začal psát a už to jelo. A zase se turistům vysvětlovalo proč to tam je, co se tam děje, takže ti si tam začali taky malovat.“ (– Rozhovor s Janou Kinzlerovou [r. n. 1978] vedla Jitka Kotrlá 22. května 2018. Viz příloha str. 52, dok. č.5)

„Každý chtěl na zdi zanechat ten 'svůj' vzkaz. Zákaz vytváření nápisů se nikomu nelíbil, všichni měli pocit jakési diktatury. I přesto trvalo velmi dlouho, než se jej někdo odvážil porušit. Ve chvíli, kdy se tak stalo, bylo rozhodnuto. 'Nikdo nám nebude poroučet, co smíme a co ne, zeď je naše'.“ (Čurdová: *Zeď Johna Lennona 1. strana*. Viz příl. str. 93. dok. č.21)

„'Přinesli jsme si z domova vlastní tempery. Nechtěli jsme se smířit s představou, že někdo rozhodne o tom, jak to tu má v budoucnu vypadat. Chtěli jsme si to udělat po svém – zeď patří mladým lidem, Johnovi, Beatles, je prostě naše. Ale chvíli to trvalo, než se někdo odhodlal napsat první nápis,' řekla dvaadvacetiletá studentka Martina Václavková. Řád maltézských rytířů totiž nedávno jednal s klubem Johna Lennona o tom, že na zdi bude pověšena cedule s textem v několika jazykových verzích, upozorňující, aby se na omítku napříště malovaly pouze květiny. Ta tam však zatím nevisí a při happeningu nikdo výtvoř mladých lidí nekorigoval. (...) 'Kdyby to nešlo při happeningu, přišli bychom sem za týden.

Nikdy bychom se nesmířili s tím, že si někdo uzurpuje právo na Beatles,' vyjádřila pocity mladých lidí Václavíková. Za spontánní výzdobu zdi se již před časem přimlouvala¹⁰⁹ zpěvačka Jana Koubková a nyní se k ní přidali i někteří architekti. 'Je to poutní místo a měl by mu zůstat esprit spontánnosti. Jakmile tomu někdo dá oficiální polohu, lidé to buď budou respektovat a dívat se na to s úctou, nebo to začnou ignorovat, popřípadě ničit. Nikdy to už ale nebude jejich,' (...) architekt Jan Fišer. 'Když něco autenticky vzniká, má to úplně jinou dimenzi, než když někdo něco narychlo vytvoří. To pak nemůže být jiné než povrchní,' míní spoluautor Tančícího domu Vlado Milunič. Ani klub Za starou Prahu proti malování na někdejší zed' nářků nic nenamítá. 'Nikdy nám to nevadilo. Naopak, právě tou spontaneitou byla zed' zajímavá. Lidé se sem tak jako tak zase vrátí a budou malovat, ať to někdo chce, nebo nechce,' dodala místopředsedkyně klubu Kateřina Bečková.' (– článek z neznámých novin, autor textu M. Klapalová, . Viz dok. č. 19, příl. na str. 91)

„Včerejší happening se poprvé obešel bez měkkého zvuku akustických kytar a spontánního popěvování hloučků mladých lidí. O hudební část se postarala elektricky ozvučená revivalová kapela, pro jejíž aparaturu byly postaveny stany (...). 'Dřív to tu bývalo lepší. Organizovat spontánnost je nesmysl,' myslí si dvacetiletá Magda Lachmanová.'“ (– článek novin MFD, zkratka autora textu: [kla]. Viz dok. č. 20, příl. na str. 91)

„Nechyběla samozřejmě ani Bára Kašparová se svým řádně vyzdobeným hippie Trabantem. Sice ji mrzelo, že na zdi nejsou jen květiny, protože květinou lze prý vyjádřit vše, ale pak i ona uznala, že nápisy by se tu stejně dříve či později objevily, a že nemá cenu něco zakazovat, protože to už tady jednou bylo a stačilo to. I pan Flašar nakonec asi dospěl ke stejnému závěru.“ (Čurdová: Zed' Johna Lennona 2. strana. Viz příl. str. 94, obr. č. 22)

„'Myslel jsem, že by se na zed' měla malovat spíš drobnější kvítka, ale hlavní je, že tradice zdi dál žije. Ted' už všechno záleží jen na vkusu a citu lidí,' vyjádřil se Flašar. (...) 'Dodělám ho ještě tento týden. Zdrželo mne mnoho věcí, nejdřív čerstvě omítnutou zed' nastříkali sprejeři, a když jsem začal malovat, stále se mě vyptávali zahraniční turisté, co s ní bude, že ji mají uváděnou v bedekrech jako raritu. Musel jsem jim to vysvětlovat,

¹⁰⁹ „'Nedoporučuji nikomu ,aby to měnil. Lennon se tu vždycky znova objeví. Lennonova zed' vznikla spontánně a uctívají ji na tomto místě nejen naši lidé, ale přijíždějí sem z celého světa. Je to symbolický protest proti všemu zlému a já se sem často chodím dívat, co na zdi zase přibýlo,' řekla zpěvačka Jana Koubková, která bydlí na Malé Straně.'“ (– článek z neznámých novin, autoři textu: T. Menshchik, M. Klapalová. Viz dok. č. 16, příl. na str. 92).

jen v sobotu se tu zastavilo dvě stě padesát lidí,' (...).“ (– článek z neznámých novin, autor textu M. Klapalová., Viz dok. č. 19, příl. na str. 91)

„No, byla tam největší tragédie to, že když tam ten Flašar to dodělal, tak za dva dny to někdo zničil. Tam se tenkrát mluvilo o nějaký rivalitě mezi ním a Knížákem. A že to byli nějakí studenti od Knížáka a vědělo se snad i kdo to udělal. No, a když se tohleto stalo, tak my jsme to všichni ořvali, protože to byly měsíce příprav, jednání, dohadování. No a milí maltézští rytíři se naštváli a tu zeď přebarvili na úplně tmavě zelenou, až úplně do černa. (...) Celá ta zeď byla tmavě, lahvově zelená. Ale ony se na ní začaly stejně objevovat nápisy bílou nebo černou nebo žlutou. Stejně na to šlo kreslit, já nevím, jak dlouho tam ta zelená byla, třeba rok. Dlouho tam byla. No, a pak zase ty maltézští rytíři to nabílili. To byly ještě devadesátý roky. Nikde tam potom nebyl žádný John, jenom na tom pomníčku. Takže ten John tam byl dva dny nebo tři. (...) Nebyl tam ani tejdén.“ (– rozhovor s Janou Kinzlerovou [r. n. 1978] vedla Jitka Kotrlá 22. května 2018. Viz příloha dok. č. 5, str. 52)

„Já jsem se k tomu všemu dostala tak, že jsem začala poslouchat Beatles na rádiu Golem, což bylo takový soukromý rádio na Praze 4, který mělo speciální pořad o Beatles, který se jmenoval Beatlemánie, to bylo v roce 1994. (...) seznámila jsem se s různými lidma, co taky poslouchali Beatles, taková komunita. (...) Fanklub (pozn. 'Celorepublikový klub Beatlemaniaků') měl svůj dvouhodinový pořad v rádiu a tenkrát ze začátku probíhalo všechno dopisama, korespondákama a nebo po telefonu hodně a ten fanklub má členskou základnu, členové si platí roční příspěvky a dostávají časopis. (...) Pořádají se různé akce, koncerty revivalových kapel, ne přímo u zdi, ale v klubech, (...) abyste tam udělala něco fakt oficiálního, tak musíte mít povolení od radnice, musíte mít zábor, a tak. A vzhledem k tomu, že to je v prosinci, tak ještě většinou je strašná zima, takže opravdu málokdy to vyjde opravdu tak, že se tam dá existovat, že by tam někdo vydržel třeba tři hodiny nebo dvě hodiny aspoň. (...) V roce 1996 tam měli Profesoři elektrickéj koncert, natahali si tam aparaturu, stan a hráli. Ono tam chodilo ještě v těch devadesátkách až do roku 2008 nebo 2009 na to výročí vždycky strašně moc lidí. Teď když tam přijdete, tak možná je to taky ve stovkách. (...) koncerty vždycky na výročí úmrtí, chodí tam spousta lidí hrát doted', každéj rok. (...) je to prostě tak, že tam přijdou různý lidi hrát a střídají se, domluví se na místě, ani neví, že tam někdo další bude. Spontánnost a neorganizovanost tam je pořád. Myslím, že hodně lidí tam chodí hrát i na Johnovy narozeniny v říjnu, ale ten prosinec je takový pietní. Lidi tam přijdou, zapálí svíčku. (...) Takže ta komunita je taková spjatá, že ty lidi o sobě vědí;

dělaly se zájezdy třeba do Liverpoolu, zájezdy na koncerty na McCartneyho. To prostě žije tady ta komunita.“ (– Rozhovor s Janou Kinzlerovou [r. n. 1978] vedla Jitka Kotrlá 22. května 2018. Viz příloha dok. č. 5, str. 52)

„V devadesátých letech jsem tam chodil z nostalgie dál. (...) Měl jsem z toho ze začátku docela špatný pocit. Hned potom, co odtamtud zmizely ty plakátovací plochy, tak byla ta zeď hrozným způsobem posprejovaná. Na shromážděních se začalo pít. Předtím, v průběhu osmdesátých let, bys tam nezahlídl člověka s lahví. To by nikoho nenapadlo. Maximálně tam byl někdo s cigaretou, ale i to lidem připadalo nevhodný. Bylo to pro ně jako nějaký svátek nebo duchovní záležitost. V devadesátých letech to lidi brali spíš jako mejdan. Víno, cigarety, parta. Mělo to charakter pouliční párty. Zhruba od poloviny devadesátých let jako by se okolo ní trochu oživily ty hipísácký myšlenky. Bylo to poté, kdy byla ta zeď rekonstruovaná Maltézskými rytíři. Byla už předtím v hrozném stavu.“ (– rozhovor s Romanem Laube. In.: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 237)

„Většina oslovených pamětníků tam už nechodí. Některé, (...) odradily již pokusy svazáků o zoficiálnění akce na konci osmdesátých let. Pro jiné, (...) přestala být v té době shromáždění u Zdi zajímavá, protože se již odehrávaly větší politické protesty. Pro další naopak skončil zájem o Lennonovu zeď se změnou režimu (...). Menší část účastníků shromáždění u Lennonovy zdi se na začátku devadesátých let zapojila do Mírového klubu Johna Lennona. Většina z nich však z klubu po nějakém čase odešla. Klub sice zorganizoval u Zdi v devadesátých letech několik koncertů, jeho činnost však postupně spíše skomírala.“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003:236- 237)

„Mírový klub Johna Lennona není fanklubem Beatles ani samotného Lennona. Zabývá se určitou muzikou, hlásí se k filosofii svobody, nenásílí i extravagantních přístupů, k šíření myšlenek. Činnost klubu není centralizovaná, probíhá v řadě poboček a podřizuje se výhradně jejich zájmu. Pražská pobočka kromě setkání u zídky pořádá každoročně v prosinci také lennoniádu (...).“ (– článek z časopisu Reflex (str. 34-37), autor textu M. Šindelář. Viz příl. str. 67, dok. č. 6)

„To první prohlášení¹¹⁰ Mírového klubu Johna Lennona vznikalo u mě na záchodě. Bydlel jsem v garsonce, s dítětem, družka byla vyplašená. Na záchodě jsme pili čaj

¹¹⁰ Dokument k diskurzu MKJL, viz příl. dok. č 4, str. 51.

se Standou Pencem a Otou Veverkou, kteří to přivezli teplý od Heřmana Chromého z úschovny. Domlouvali jsme, jak to hodíme do blány. Dělal se poslední úpravy. (...) S tím prohlášením jsem ale moc nesouhlasil. Myslím si, že to bylo hodně dílo Heřmana Chromého. Sám nevím, proč to vymyslel. Ale uvítal jsem to s tím, že vzniká další organizace, zase na to režim bude muset vyčlenit lidi..." (– rozhovor s Josefem Marazcím. In.: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 265)

„(...) lidi z toho Mírovýho klubu Johna Lennona, a kteří se kolem toho Mírovýho klubu jako schraňovali, tak to byli takový ti disidenti, nebo bývalí disidenti nebo jejich děti (...) kteří za toho totáče, třeba v osmdesátých letech pamatovali co se tam dělo a za toho totáče byli pronásledovaní a i když třeba nebyli, tak takový ti na tom okraji té společnosti. No, a ten fanklub už pro ně byl hrozně komerční věc, že se to sdružuje přes soukromý rádio v té době a že jsou to pubertáci (...) Takže oni byli jako hrozně proti nám; se to tam tak jako střetávalo, jakože oni už tehdy nás považovali za komerci, jako my teď považujeme za komerci to, že tam někdo tahá ty cizince – že třeba mě to vnitřně z nějakýho důvodu vadí, ani nevím proč. To prostě jen tak jako pocitově, tak oni zase byli proti nám, že tam taháme elektrický kytary, že tam něco někdo organizuje, že si to někde bere pro sebe a přivlastňuje si to, ačkoliv to tak třeba nebylo. Oni už vlastně byli uražení, že organizujeme ten happening s tím Flašarem. A když se do toho ta Bára z toho Mírovýho klubu tenkrát zapojila bylo to i vlastně s jejich přispěním a díky nim, tak už tam byly ty hlasy jakože my jsme tady ti disidenti a nás tady mlátili, tak co nám sem jako lezete, kdo vy jste a co nám tady malujete. (...) My jsme byli mladí lidi, kolem patnácti až pětadvaceti dejme tomu, kteří měli rádi Beatles a našli se navzájem díky tomu rozhlasovými pořadu, my jsme nechtěli nikomu nic zabírat, nebrali jsme to tak. Považovali jsme se teda za fanoušky Beatles, měli jsme nějaký vztah k tomu Lennonovi, tak jsme tam chtěli taky chodit a oni byli takový jako: vy to nepamatujete a jaký vy tady jako můžete mít vztah, vás tady nemlátili.“ (– Rozhovor s Janou Kinzlerovou [r. n. 1978] vedla Jitka Kotrlá 22. května 2018. Viz příloha dok. č. 5 str. 52)

„Občas někdo přišel s tím, že zaslech' něco někde vedle v hospodě. (...) Oni taky třeba hrozně začali odsuzovat ty Beatles revivaly.(...) ti disidenti, ti původní lidi. Tak začali hrozně odsuzovat ty revivaly, že to je nějaká divná móda a co to je. (...) ti, kteří za toho totáče, třeba v osmdesátých letech pamatovali, co se tam dělo a za toho totáče byli pronásledovaní a i když třeba nebyli, tak takový ti na tom okraji společnosti. No, a ten fanklub už pro ně byl hrozně komerční věc, že se to sdružuje přes soukromý rádio v té době a že jsou to pubertáci

a takový ty mladý holky, který si na něco hrajou, že chodí v batikovanejch tričkách a lennonkách. Takže oni byli jako hrozně proti nám; se to tam tak jako střetávalo, jakože oni už tehdy nás považovali za komerci, jako my teď považujeme za komerci to, že tam někdo tahá ty cizince, že třeba mě to vnitřně z nějakýho důvodu vadí, ani nevím proč. To prostě jen tak jako pocitově, tak oni zase byli proti nám, že tam taháme elektrický kytary, že tam něco někdo organizuje, že si to někde bere pro sebe a přivlastňuje si to, ačkoliv to tak třeba nebylo.“ (– Rozhovor s Janou Kinzlerovou [r. n. 1978] vedla Jitka Kotrlá 22. května 2018. Viz příloha dok. č. 5 str. 52)

„'Lennon je něco víc než písničky Beatles – je to symbol svobody v nás,' připomněla Bára Kašparová (...).“ (– článek novin MFD, zkratka autora textu “kla“. Viz dok. č. 20, příl. na str. 92)

„Lennon není a nebyl Bohem, i když právě kontroverzním výrokem 'Jsme větší než Ježíš' [pozn.: „More popular than Jesus] – myšleno Beatles – kdysi silně rozvířil hladinu veřejného mínění. Není a ani nemůže být nedotknutelnou modlou, stejně jako kterýkoliv jiný smrtelník. 'To je štráchů s mrtvolou', (...) výrok mladého studenta, který přitom nevykazoval ani stopu nějaké agresivity či extrémní intolerance. Určité vrstvě zfašizovaných radikálů však Lennon leží bezpochyby v žaludku. Takový už je náš neklidný svět a asi nikdy nebude jiný, i když bude mít své lepší a horší časy. Snažit bychom se měli o ty lepší a cesta k nim by měla vést přes toleranci. Pravě té je pražská Lennona zed' výrazem a je i jistým obrazem její míry ve společnosti v té které době.“ (– článek z časopisu Reflex (str. 34-37), autor textu M. Šindelář. Viz příl. str. 67, dok. č. 6)

Vlastní shrnutí výsledků

Iluminace pojmu svobody implikovala – pro jedince i společnost – též náhlé poznání individuální zodpovědnosti a občanských kompetencí vycházejících z demokratických principů. Pocit aktivní autonomie se zanedlouho definoval rovněž v diskurzech vztahujících se k nabyté svobodě prostoru a slova Lennonovy zdi.

Statusy Lennonovy zdi podléhaly destrukci a kontroverzi v dosud nepoznaných dimenzích: protestní význam, jenž po pádu komunistického režimu pozbyl aktuálnosti; obsah plochy, jež se otevřela projevům – pro jisté diskurzy, s dřívějším konceptem nesouvisející – symboliky liberální doby a nové generace; hmotná existence Zdi, jež podléhala důsledkům dlouho zanedbané péče. Koncepce revitalizace a sanace se ocitly v popředí artikulované rétoriky pluralitních diskurzů Lennonovy Zdi devadesátých let.

“Diskursivní kreace“¹¹¹, spjatá s novými statusy Zdi, vyplývala z kombinace: navazování autochtonních diskurzů; kontextů historie; transformování státního zřízení či krystalizování expresí, vyjadřovaných nastupující generací.

Rigidní vymezení duality kontradiskurzů – spontánního a formálního – expandovalo do fluktuující plurality diskurzů. Diference těchto diskurzů vykazovaly značnou transparentnost, jejich ideologie¹¹² byla unitární a sdílely souvislost s Lennonovou zdí ze své subjektivní svébytnosti – nikoli z potřeby demonstrování hegemonie, taktických mechanismů podmaňování, či jejímu vzdorování.

Efekty podmaňování prostoru a významu Zdi – ze strany příslušejících diskurzů – se ploše Zdi nevyhnuly ani na pozadí otevřené a sdílené demokratické společnosti. Nejednalo se o přímé a systematické podmaňování, jako ze strany formálního diskurzu; spíše byl kladen důraz na projev příslušnosti k danému statusu a dobovým významům Zdi, jehož vedlejším účinkem bylo přivlastňování si prostoru Zdi a podmaňování vizuálních vyjádření jiných diskurzů.

První diskurz, jež symbolicky institucionálně etabloval svoji pozici v prostoru Lennonovy zdi, svoji iniciativu nazýval: “Mírový klub Johna Lennona“. Vznikl v roce 1988 –

¹¹¹ – jedná se o vlastní spojení pojmů vyvíjející snahu vystihnout “zrození“ či spíše formování diskurzu, jenž nevzniká bez souvislosti či návaznosti s původním diskurzem, historickým vývojem, popř. destrukcí. Jde o vlastní pojetí diskurzivní kontextuality. Viz o definování anihilace akreace, v souvislosti chápání destrukce, v části práce *Abstracte finitum* na str. 115.

¹¹² Ideologie, myšlena jako ideály a normy, jimiž se dané diskurzy definovaly – měly společný fundament svobodné, mírové demokratické společnosti.

kdy formálně ustanovil svoji existenci a vymezil působnost – veřejným čtením zakládající listiny na prosincovém výročním shromáždění téhož roku. Prezentoval se jakožto vymezující se reakce vůči uzurpujícím restrikcím komunistického režimu. Propagované vize tohoto diskurzu se nelocalizovaly pouze k prostoru a významům Lennonovy zdi; kladly požadavky přesahující do širších společensko-politických témat. Zakladateli klubu byli aktivní účastníci spontánního diskurzu, na nějž diskurz Mírového klubu Johna Lennona (dále jen “diskurz MKJL“) – působící v prostoru Zdi zejména v průběhu devadesátých let – navazoval. Klub měl, v době svého vzniku, za cíl občanskou a osobní angažovanost – individuální šíření mírového poselství¹¹³ a požadování demilitarizace společnosti. Nezávislé mírové sdružení vznikalo z volného společenství lidí, vymezilo se absencí organizačního uspořádání či příslušnosti k politickému, ideologickému, náboženskému či jinému systému – klub nebyl vázán na žádnou fungující strukturu. Po transformaci státního režimu, priority diskurzu MKJL, inklinovaly převážně k revitalizaci tradice Lennonovy zdi, kterou získala v průběhu osmdesátých let.

Sanace Zdi, zohledňující zejména hmotné hledisko existence, se stala průvodním podnětem formování dalšího diskurzu, souvisejícího s Lennonovou zdí. Profiloval se po navrácení majetkových poměrů, týkajících se objektu velkopřevorství, do rukou Řádu maltézských rytířů. Od devadesátých let vstupuje diskurz Řádu maltézských rytířů (dále jen “diskurz Řádu“) do fenoménu Zdi pouze z pozice jejího majitele, jenž se různými způsoby vymezuje, lépe řečeno – reaguje na symbolický odkaz Zdi, sloužící veřejným památečným účelům a současně působící na jeho soukromém vlastnictví.

Tendence, vyjadřované nastupujícím pokolením devadesátých let a současně představované na prostoru Zdi, se fragmentovaly do dvou diskurzů. Generace prvních českých graffiti streetartistů (v tehdejší převážné rétorice: „vandalů“) pojala Zeď jakožto zeď, na kterou vyjádří nezávislost moderní doby a své generace prostřednictvím barvy ve spreji; podobně jako na jiných zdech v Praze.¹¹⁴ Příslušnost k diskurzům a statusům Lennonovy zdi ustavil diskurz graffiti tvůrců (dále jen “diskurz graffiti“)

¹¹³ „Život v míru je základním právem člověka. Odstranění zbraní však skutečný mír nezajistí, ani nezaručí jeho trvalost. Je úkolem každého národa vytvářet vnitřní předpoklady pro to, aby mohl stav bez zbraní zvládnout, a na tomto úkolu musí spolupracovat všichni občané.“ (– Úvodní odstavec prohlášení Nezávislého mírového sdružení – iniciativy za demilitarizaci společnosti. Viz příl. str. 51, dok. č. 4)

¹¹⁴ „Jisté náznaky ještě předrevolučního potenciálu graffiti v Čechách mohou poskytnout fenomény Lennonova zed' a Servít je vůl. V Česku je počátek spojen s koncem totalitního režimu okolo let 1989 a to ještě nespojovaného s hip hop stylem. Jako rok nástupu se udává 1993 (...).“ (Zdroj: <http://www.marketkaburdova.estranky.cz>)

obrazovými expresemi¹¹⁵ na ploše Zdi. Poměrná dobová neznalost fenoménu a nepochopení jeho možné souvztažnosti se Zdí vedlo spíše ke stigmatizaci a podmaňování diskurzu graffiti ze strany všech souběžných (zkoumaných) diskurzů Lennonovy zdi. Postupem času však graffiti mezi vizuálními vyjádřeními na Zdi převládaly, až se staly pro veřejnost neopomenutelným jevem barevné a vrstevnaté Lennonovy zdi.

Druhým diskurzem generace devadesátých let byli fanoušci Beatles, avšak o řadu let mladší než účastníci spontánního diskurzu nebo členové diskurzu MKJL – jež utvářeli významy Lennonovy zdi v osmdesátých letech. Ideově tento nový diskurz v prostoru Zdi navazoval na spontánní diskurz předchozí dekády, vyjma potřeby jejího protestního a mírového statusu.¹¹⁶ Profiloval se zejména z posluchačů rádia, konkrétně rozhlasového pořadu Beatlemánie, z jehož fanoušků se formovala komunita, jež sama sebe nazývala: Beatlemaniaci. Diskurz tehdejších mladých příznivců Beatles (dále jen “diskurz Beatlemaniaků”) se k Lennonově zdi vztahoval zejména skrze odkaz příslušnosti k hudební ikoně. V zájmu diskurzu bylo rovněž udržování tradice “setkávání s Lennonem“ u jeho porevolučně obnovené Zdi; nejen na výroční pietu úmrtí, ale též jako dostavení během roku a sdílení tamního fluida. Diskurz Beatlemaniaků se v mnoha kontextech proplétal s diskurzem MKJL, včetně některých jejich společných aktivit a setkávání v rámci fenoménu Lennonovy zdi. Diskurz MKJL byl však více aktivistická organizace – ke Zdi se vztahoval rovněž z pozice symbolického “správce významu“ – jež byla akceptována oficiálními institucemi i majitelem zdi maltézske zahrady. Činorodost diskurzu Beatlemaniaků se spíše zaměřovala na organizaci vlastních komunitních událostí, jež se nemusely odehrávat ani přímo na Velkopřevorském náměstí (vydávání fanklubového časopisu, klubové koncerty revivalových kapel a společné tematické zájezdy na zahraniční koncerty). Bedlivě a se zájmem však členové diskurzu Beatlemaniaků vyhledávali a šířili informace či aktivity týkající se – již světově proslulé – Lennonovy zdi. Záleželo jim na její tradici

¹¹⁵ – graffiti expresemi, jež se stávaly kontroverzními v mnoha etapách historie lidstva, i když neexistovaly barvy ve spreji. Původní nápisy a symboly na zdi maltézske zahrady, lze též považovat za graffiti (zejména z protestního hlediska obou fenoménů), pouze s rozdílem vyjádření křídou.

¹¹⁶ „My jsme chtěli, aby to sloužilo odkazu Lennona a Beatles. Nebo když už tam byly nějaké vzkazy, tak aby byly smysluplný a aby to bylo hezký – hezký obrázky a nějaký smysluplný vzkazy a hlavně nám záleželo vnitřně na tom, aby se tam držel nějaký odkaz Lennona. Ale nikdy to moc dlouho nevydrželo, i když se tam něco takového udělalo.“ (– Rozhovor s Janou Kinzlerovou [r. n. 1978] vedla Jitka Kotrlá 22. května 2018. Viz příloha č. 5, str. 52)

a podobě, o čemž svědčí angažovanost při rekonstrukci i nostalgické a emotivní vztahování se k jejímu, nedlouho trvajícím, zrekonstruovanému obrazu¹¹⁷.

Diskurz MKJL a diskurz Beatlemaniaků vykazovaly podobnost zaměření svých členů vůči kapele The Beatles; sdílení ideálů, jež představovala osoba Lennona a společné výroční setkávání u Zdi. Vykazovaly však i kontroverzi vyplývající z generační diference a z ní plynoucí nesdílené historie. Střet diskurzů se projevoval zejména nedůvěrou v upřímnost přístupu členů diskurzu Beatlemaniaků. Z pohledu některých původních účastníků pietních setkání – mladí lidé sdružující se u Lennonovy zdi – nemohli dostatečně uchopit esenci a význam místa, neboť nezažili jeho útrapné utváření. Ti, jež postrádali dobové ideologické spojení s Lennonovou zdí, tedy údajně, vkládali do jejího prostoru nesouvisející symboly a komerční aktivity (koncerty revivalových kapel, apod.). Nevole k pokusům jakéhokoliv subjektu organizovat výroční setkávání byla však po revoluci zřetelná z mnoha stran a z přístupu některých souvisejících diskurzů. Každý pojímá Zed' ze svého subjektivního hlediska, a jelikož je utvářena veřejností, dostává se též do společenského zájmu i do tendence přivlastňování si její specifické podoby i významu.

Transformace spontánního diskurzu, dána jeho kvalitativním i kvantitativním strukturálním zánikem, se projevila ve fragmentárním navázání diskurzu MKJL a diskurzu Beatlemaniaků. Formální diskurz, po rozpadu komunistického režimu, rovněž kvalitativně i kvantitativně podlehl destrukci. Byrokraticko-administrativní uspořádání – jež bylo jedním z průvodních jevů formálního diskurzu – se však transformovalo ve výkony státní správy demokratického státu, jež se definovaly v rámci Lennonovy zdi z perspektivy Národního památkového ústavu a Stavebního úřadu Prahy 1. Projevy administrativního aparátu (dále jen “oficiální diskurz“) se do kontextu se Zdí dostaly jako předpoklad uskutečnění rekonstrukce Zdi – tento proces je začlenil do diskurzů, jež utváří či ovlivňují formování statusů Lennonovy zdi.

Lennonova zed' po odstranění plakátovacích ploch na počátku devadesátých let navázala na vlastní, již dříve akcentovaný, význam otevřeného média ve veřejném prostoru. Svobodné vyjádření – ke kterému skrze lidovou tradici Zed' vyzývala,

¹¹⁷ „No bylo to hrozný, my jsme všichni brečeli samozřejmě, protože prostě půl roku příprav a šílená práce, úplně zničená. (...) z těch fotek, který vznikly po tom namalování toho portrétu, tak když to bylo zničený, tak se nechával dělat takovej velkej billboard, kterej jsme použili na tom výročním koncertě vánočním od toho fanklubu. Dali jsme to na podium zpoza ty kapely, že to vypadalo, že hrajou před tou nově namalovanou zdí, která v tý době už neexistovala.“ (– Rozhovor s Janou Kinzlerovou [r. n. 1978] vedla Jitka Kotrlá 22. května 2018. Viz příloha č. 5, str. 52)

jakožto prostor kontinuálně vzdorující cenzuře totalitního režimu; a po revoluci k němu vybízela liberální společenská atmosféra – bylo však zanedlouho opět podmaňováno.

Podoba Zdi zrcadlila nejen viditelné známky hmotného chátrání¹¹⁸, ale též převažující znakové vizuální projevy mladé generace, jež chtěla navázat na vizuální tradici Lennonovy Zdi předchozích generací – použitím moderních, resp. dříve nedostupných, prostředků výtvarného vyjádření.

Diskurz graffiti se “pozval“ do sdílení obrazového prostoru Zdi. Nebyl však vítán.¹¹⁹ Ostatní diskurzy vztahující se k různým statusům Zdi – od pietního ikonického symbolu; součásti vzezření veřejného prostoru; po soukromý majetek – se vůči diskurzu graffiti vymezily v podobné perspektivě rétoriky: „vandalismus“, „poškození soukromého /veřejného majetku“, „dílka“, „stopy po sprejerech“. Diskurzy vyjadřovaly svůj nesouhlas, z výzkumného pohledu lépe popsáno spíše pojmem – nepochopení – symboliky a významů, prostřednictvím individuálně iniciativních opatření, jež vykazovala účelné demonstrování aktu podmaňování si prostoru a jeho statusů.

Podmanění již nevycházelo z potřeby postupného vykonávání souhrnné hegemonie nad diskurzem, jako tomu bylo u formálního diskurzu nad spontánním. Podmaňování tohoto druhu byla spíše tendence přivlastnění si určitých významů utvářejících výlučný status daného místa a vázání tohoto statusu na konkrétní názorovou skupinu. Snaha, jež se netýkala formování autoritativního významu “podmaněného prostoru“, ale spíše vytvoření lokalizačního významu “podmanivého prostoru“. Snaha o udržování místa, jež by patřičně důstojným způsobem (pro prvotní účastníky tvorby významů Lennonovy zdi), odkazovalo ke své historii a jejím symbolům – “podmanivý památník“ – ideálně, vizuálně a významově organizovaný, dle vůle vybraných diskurzů, jež si na základě událostí historie vymezují specifický druh práva¹²⁰ příslušnosti ke Zdi.

Obrazová vyjádření na Lennonově zdi byla nadále, i v demokratickém režimu, kontinuálně zatírána. Diskurz MKJL se již na počátku devadesátých let ujal opatrování

¹¹⁸ „Vyškrabují do zdi díry, aby tam mohli postavili svíčky. Nebude to dlouho trvat a celá zed' spadne.“ (Budínský L.: Svíčky v „Lennon street“. Viz příl. dok. č.12, str. 87)

¹¹⁹ „(...) lidi se hrozně rozčilovali, když tam začaly být nějaký obrázky nebo graffiti. (...) starší lidi, kteří pamatovali ty osmdesátky nebo i šedesátý léta třeba, tak je to hrozně uráželo, že tam někdo dělá moderní graffiti.“ (– Rozhovor s Janou Kinzlerovou [r. n. 1978] vedla Jitka Kotrlá 22. května 2018. Viz příl. dok. č. 5, str. 52)

¹²⁰ Práva, ústavně podloženého, týkajícího se hmotné existence (soukromý majetek – diskurz řádu; součást historického prostoru Prahy – diskurz oficiální) i práva symbolického, týkajícího se historického statusu (veřejný význam – diskurz MKJL).

vizuální podoby Zdi – jeho členové přicházeli, jistým způsobem organizovaně a pravidelně, ke Zdi lokálně zabití nežádoucí graffiti. Diskurz MKJL se profiloval ze sdružení lidí, které spojovala angažovanost ve znění (následuje citace tří prvních bodů z pěti sepsaných v zakládajícím prohlášení MKJL):

- Jsme pro otevřenost ve všech oblastech života, neboť si uvědomujeme, že každé skrývání textů způsobuje skryté nepřátelství, a tím i ohrožuje mírové soužití uvnitř národa i mezi národy navzájem. Jsme pro to, aby nedůvěra a nepřátelství byly překonávány otevřeností. Chceme se zasazovat o to, aby se i vojenská problematika stala předmětem otevřené diskuse.
- Chceme usilovat o překonávání bariér “posvěceného“ nepřátelství. Odmítáme ideologie, které vidí příslušníky druhého tábora jako apriorní nepřátele a které toto nepřátelství povýšily na ctnost.
- Chceme usilovat o to, aby výchova, kultura i politika vycházely z úcty k životu a ke všem hodnotám, které lidský život spoluvytvářejí, a to od výchovy ve školách až po působení prostřednictvím hromadných sdělovacích prostředků.

(Konec citace, zdroj: Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 183, viz příl. str. 51, dok. č. 4)

Prohlášení vycházelo z přítomných nedostatků socialistické společnosti, při zpětném pohledu též poukazuje na budoucí nedostatky (počínající) demokratické společnosti. „*Otevřenost ve všech oblastech života*“; „*každé skrývání textů způsobuje skryté nepřátelství, a tím i ohrožuje mírové soužití uvnitř národa i mezi národy navzájem*“; „*jsme pro to, aby nedůvěra a nepřátelství byly překonávány otevřeností*“. – Vybrané výroky, jež nepříliš korespondují s pozdějším vystupováním diskurzu MKJL v rámci Zdi – přetíráním nežádoucích graffiti textů¹²¹; s veřejnými výzvami k hlídání zrekonstruované Lennonovy zdi před „*spreyery*“¹²²; k veřejnému závazku přetírání všech nápisů a jejich nahrazení symbolem květiny; a též s prohlášením předsedkyně MKJL o tom, že květinou lze vyjádřit cokoliv.

„*Otevřenost*“ se nejeví příliš vyjádřena v tendenci přivlastnění si významu a prostoru Zdi. Nedůvěra v projevy diskurzu graffiti nebyla překonávaná otevřeností, když se zamezovalo jejich výskytu. Presumpce o skrývání textů a následném působení

¹²¹ „(...) Navíc se mírový klub o její údržbu pravidelně stará, dokonce likviduje i mnohdy nevhodná 'umělecká díla' spreyerů.“ (– Úryvek z neznámých novin, zkratka autora: (la). Viz příl. str. 91, dok. č. 15)

¹²² „Bára Kašparová všechny poprosila, aby se chodili ke zdi dívat a kontrolovat, zda se na ní neobjevují nějaké nežádoucí výtvary spreyerů, kterým je celá Praha malá a rádi ničí, na co přijdou. (...) Výzva k hlídání je stále aktuální, protože právě v poslední době se na ní začaly objevovat obávané nežádoucí kresbičky, sice v malém množství, ale zato nebezpečně blízko dominantnímu Johnovu portrétu.“ (– Úryvek z neznámého časopisu, autor textu: Čurdová, J.: *Zed' Johna Lennona 1. a 2. strana*. Viz příl. str. 93, dok. č. 21)

nepřátelství diskutabilně odkazuje k cílenému přetírání graffiti a (nakonec nesplněným) závazkem přetírání všech nápisů. „*Odmítáme ideologie, které vidí příslušníky druhého tábora jako apriorní nepřátele a které toto nepřátelství povýšily na ctnost.*“ – Jedná se o prohlášení, jehož intence není příliš znát v pejorativní rétorice vůči vizuálním projevům diskurzu graffiti, ani v jejich přetírání a mediálním vyzdvihování symbolů jednoho diskurzu nad druhým, a nakonec ani v jednostranném *a priori* posuzování graffiti jakožto vandalismu a poškozování majetku. Z jistého pohledu může taková rétorika konstruovat ideologie, jež „*vidí příslušníky druhého tábora jako apriorní nepřátele a které toto nepřátelství povýšily na ctnost.*“¹²³

Třetí bod prohlášení, bezděky v podstatě, shrnuje zmíněné nesoulady a též určitou nesouvislost ideálů textu proklamace s pozdějším jednáním. Usilování o to – aby výchova, kultura a politika vycházely z úcty k životu a hodnotám jež spoluvytváří život – by bylo možná více akcentováno v otevřenějším přístupu k hodnotám následujících generací, v toleranci jejich vyjádření a v méně vyhraněných veřejných prohlášeních vůči fenoménu graffiti.¹²⁴

Počáteční nepochopení a nepřijetí diskurzu graffiti vyplývalo z náhlého střetu se vším dříve nedostupným a s objevováním nových prostředků navazování tradic. Pokud lze situaci takto zjednodušit, pak poměry v devadesátých letech – pro tehdejší společnost představovaly poměrně náročnou zkoušku percepce významů svobody a samostatnosti – na pozadí mnohosti nových podnětů a snahy o udržení tradic. Dobová neznalost fenoménu sprejství je patrná nejen v neschopnosti komplexního společenského uchopení tohoto obrazového vyjadřování, ale zejména v neustálené lingvistické formě jejich označování, neboli překladu do češtiny: „*sprejeři*“/„*sprejeři*“. Rovněž je patrná v absenci označujícího pojmu „*graffiti*“. Přivlastňování si vymezeného statusu Lennonovy zdi a její vizuální a významové podoby konkrétními diskurzy – a z toho plynoucí materiální podmanění (přetírání) vyjádření a symbolik jiného diskurzu – pravděpodobně plynulo z popsaného „*diskurzivního neporozumění*“.

¹²³ Mohla by být ctností i starostlivost o historický odkaz Zdi; o vkusné, tematické a s okolím památkově související zpodobnění předem vymezené symboliky ve spontánním prostoru; a starostlivost o omezení výskytu vandalismu, konkrétně spojovaného s graffiti?

¹²⁴ Výše uvedené shrnutí kontextuálních nesouladů textového provolání z doby komunismu s pozdějšími akty tvůrců manifestu MKJL v období demokracie nekladlo za cíl srovnání či posuzování diskurzů, spíše sledování a upozornění na neshody diskurzivního textového materiálu s diskurzivním jednáním. Zjistěte je nutno vzít v úvahu čerstvou transformaci státních zřízení a vlivy dosud uzavřených a neznámých fenoménů, jež z počátku mohly vyvolávat kontroverzi skrze dobovou neznalost či nepochopení.

Nejzrozsáhlejší organizační opatření a vypětí se v devadesátých letech přesto týkala ordinární stavební úpravy rozpadající se Zdi. Podnět k sanaci hmotného stavu Zdi, který vznesl diskurz Řádu, vyvolal – v diskurzích MKJL, Beatlemaniaků, v oficiálním diskurzu a ve veřejných médiích – kontroverzní reakce. Obava o ztrátu a zánik obrazové plochy, tradice nápisů, kreseb a odkazu k Lennonovi prolula rétoriku těchto diskurzů i veřejnosti v roce 1998. V médiích se konstruovaly mýty o účelu a dopadech rekonstrukce.¹²⁵ Narůstala nejistota týkající se pokračování významů a statusu Zdi. Statusu utvářejícího tradici, jež byla v předchozích dekáдах minoritně udržována jediným, víceméně kompaktním, diskurzem a zároveň majoritně ovládána komunistickou mocí.

Většinová společnost – demokratické vlády v první dekádě samostatného státu reprezentovaná rétorikou vymezených diskurzů a veřejných médií – vykazovala v otázce navazování významového statusu Lennonovy zdi souměrná stanoviska. Veškeré související diskurzy se různými způsoby zasazovaly o záchranu symbolické i hmotné existence; nikdo si veřejně nedovolil upřít prostoru památeční status historického odkazu. Žádný diskurz se nakonec přímo nezasazoval o ukončení či destrukci tradice a významu Lennonovy zdi. Překonáním rozepří a nedorozumění, skrze komunikační vyjednání problematiky mezi diskurzem MKJL a diskurzem Řádu, se situace ohledně rekonstrukce Zdi a její tradice ustálila na konsensuálním stanovisku.

Lennonova zeď podstoupila stavební úpravy prodlužující její materiální stav a prodlužující příležitost na Zdi vyjádřit subjektivní stav. Akt, jež v jejím prostoru dosud nebyl vykonán a jež manifestuje soulad a vstřícnost tehdejších diskurzů. Zejména značí otevřenost diskurzu Řádu a oficiálního diskurzu, jež nekladly bariéry požadavkům diskurzu MKJL. Zeď maltézké zahrady byla nejen soukromě užitelně opravena, ale též účelně zaktualizovaná (happeningem) jako podnět pro veřejnost poskytující volný prostor k navázání symbolické tradice. Účel hmoty byl zaktivován pro účel intence. V ideálech a procesu realizace úmyslu však sublimovala spontánnost.

¹²⁵ Mýty o likvidaci Zdi prostupovaly různé typy médií: „*Mírový Klub Johna Lennona má k dispozici informace, podle nichž hrozí známé zdi na pražské Kampě – Lennonově – likvidace. Její majitel – Řád Maltézkých rytířů – se ji totiž má chystat zbourat, protože je prý v havarijním stavu.*“ (...) „*Na Lennonovu zeď se nebude smět psát.*“ (...) „*Proslulé Lennonově zdi na Kampě hrozí tragická rána. Řád maltézkých rytířů, který je vlastníkem paláce (...) uvažuje o jejím zbourání. K demolici zdi by mělo dojít v rámci rekonstrukce (...) zed' s portrétem Johna Lennona, texty písniček Beatles a mírovými slogany bude opět čistě omítnuta a jakýmkoliv dalším 'sprejerským' počínům bude učiněna přítrž za pomoci policie.*“ (...)

Dekonstrukce však historickou symboliku tradice Zdi postihnula. Důsledky rekonstrukce poprvé, i když neúčelně, zcela odstranily veškeré pozůstatky, na Lennonově zdi vyjádřených výpovědí, jež byly dosud archivovány pod nánosy přetíraných barev. Původní veřejně utvářený artefakt Zdi se uchoval pouze v soukromých sbírkách fragmentů omítky, jež v tomto kontextu představují relikvii – “odštěpek ikony“ – ideologie daného diskurzu.

Rekonstrukcí Zdi a konstruováním památníku se nevytratil pouze hmotný pozůstatek upomínky nápisů a kreseb. Spontaneita – bytostná Lennonově zdi; a otevřenost – zbytnělá v postsocialistické éře, v plánech revitalizace nebyly projeveny v dostatečné míře k uskutečnění liberálního navázání na tradici sdílených expresí. Samovolnost může vyvolávat kontroverzi a destrukci i ve svobodomyšlné společnosti.

Organizované, institucionálně zaštitěné, formování – oficiálního lidového památníku Johna Lennona a protestu vůči komunistickému režimu – ze svého procesu abstrahovalo volnou tvorbu. Expresie byly oficiálně omezeny vybraným znakovým systémem a bylo očekáváno většinové individuální přizpůsobení se. Pro případ opaku byla stanovena opatření, jimiž se vybrané subjekty (diskurz MKJL a diskurz Řádu) zavázaly eliminovat nežádoucí vizuální projevy. Fantazie a rozmanitost měly podlehnout organizaci i cenzuře a spontánní vznik náhrobku „za Johna W. Lennona“ nahradil uměle napodobený faksimile¹²⁶ jeho podpisu. Nápisy byly zakázány.¹²⁷ Znak květiny měl pojmout veškeré symbolické konotace.

Restrikce a forma cenzury vyvolávaly v účastnících happeningu, který měl revitalizovat tradici Lennonovy zdi, pocit totalitarismu. Na místě sdělovali nesouhlas zprvu ústně; posléze i prostřednictvím plochy Zdi. Za přítomnosti organizátorů i malíře Františka Flašara, jenž je označován za iniciátora požadavku – přispívání jedině květin – do jeho díla; začali lidé vpisovat, vedle květinových motivů, i texty. Pravděpodobně v tu chvíli si oficiální tvůrci památníku uvědomili¹²⁸, že omezování prostoru a symboliky Lennonovy zdi je, v jakékoliv formě i úmyslu, neprogresivní a neliberální. Nadále ponechali vizuální podobu Zdi na svévoli subjektivity lidí.

Zed' byla opravena, lidový památník byl ustanoven, portrét Johna Lennona dokončen. Vizuální podoba byla ponechána otevřené obrazové i textové komunikaci. Plocha Lennonovy

¹²⁶ Viz příl. str. 12 obr. č. 29.

¹²⁷ Spontánní nápisy na Zdi měly být zakázány oficiálním nápisem u Zdi.

¹²⁸ – dle interpretace jejich verbalizovaných postojů, prohlášených ve veřejných médiích.

zdi prošla revitalizací a krátce na to opět destrukcí¹²⁹. Respektive, uměleckou intervencí – vizuálním manifestem. Studenti Milana Knížáka, ve svém pojetí, dotvořili Flašarův portrét Johna Lennona¹³⁰. Komunikace artové komunity, jež se odehrávala na ploše Zdi, vykreslila nejen problematiku pojetí uměleckého vkusu a anarchii vůči organizování spontánního prostoru, rovněž předvedla otevřené pojetí sdíleného prostoru, vůči němuž si mohl vymezit dočasný “mandát” kdokoliv.

Ignorování požadavku zakazujícího nápisy společně s intervencí do “oficiální” umělecké tvorby vykazovaly expresi vlastní vůle: „*Zed' je naše!*“. Zed' maltézske zahrady je však součástí majetku komendy maltézkých rytířů. Incident, (z jejich pohledu) mařící snahu revitalizovat symbolickou tradici Zdi, je přiměl k rozhodnutí materiálově zamezit další vizuální komunikaci na zdi jejich zahrady. Celou ji opět přetřeli, ovšem natolik tmavou barvou, aby zamezila veškerému následnému vpisování a kreslení. Zhruba rok byli lidé přispívající na Zed' nuceni používat světlé barvy, než diskurz Řádu rezignoval a její prostor opět zpřístupnil veřejnosti bílou barvou.

Plocha Lennonovy zdi byla očištěna od represivních barev a oproštěna od restriktivních bariér. Diskurzivní střety devadesátých let byly zastřeny pod vrstvy nátěrů. Podmaňování bylo vstřebáno v abstrakci témburu. A zed' se otevřela formátům nového milénia.

¹²⁹ Přes veškeré obavy diskurzu řádu, MKJL a Beatlemaniaků destrukce nevycházela z “vandalství sprejerů”:

¹³⁰ Viz příl. str. 9, obr. č. 21.

Forma deklarování významové tradice Lennonovy zdi na sebe během komunismu kontinuálně navazovala – rituální cyklickou obnovou v čase – udržovanou a reflektovanou víceméně homogenními strukturami. Po státní transformaci k demokracii a po destrukci a “kreaci“ diskurzů Lennonovy zdi její tradice navazovala (ve smyslu nové interpretace prostoru) časově lineárním aktualizováním a formováním významů vztahujících se k heterogenním společenským strukturám a statusům Zdi.

Podmaňování prostředků vizuální komunikace na ploše Zdi, vykazované ze strany některých diskurzů vůči jiným, nesouvisela s vykonáváním aktu hegemonie establishmentu, ale z individuální či skupinové tendence – přivlastnění si specifických významových statusů Zdi, s nimiž názorově sounáleží a jež sdílí.

Spontánnost, otevřená komunikace, subjektivní vyjádření, znakový systém, autenticita – podléhaly rovněž organizaci a přivlastňování si výlučných významových substancí Zdi. “Významové vlastenectví“ fenoménu Lennonovy zdi však nebylo represivně vymáháno. Vymezování si originální příslušnosti k jejím statusům plynulo zejména z neporozumění a komunikačně-generačního nesouladu mezi diskurzy Lennonovy zdi devadesátých let.

Hledání ztraceného významu

druhé milénium

„(...) streetart o destrukci skutečně není.“¹³¹

„Lennonova zeď měla v minulosti významné postavení v životě Prahy. Toto místo, jenž bylo poctou zavražděnému představiteli hnutí hippies a symbolizovalo jeho hodnoty, jako například láska, tolerance či mír, se stalo během let komunistického režimu symbolem vzdoru, svobody a demokratických hodnot. Po revoluci v roce 1989 se pomalu vytrácela politická revolta a začínala být nahrazována určitou generační vzpourou, která postupně více a více korodovala původní hodnoty. V roce 2000 v čase opoziční smlouvy a celkového úpadku hodnot proto přikročila umělecká skupina Rafani k akci Láska. Lennonovu zeď jsme přebarvili na tmavozeleno a doprostřed jsme umístili nápis Láska. Celé dílo jsme v pravém dolním rohu signovali logem. Náš vstup do veřejného prostoru vzbuzuje mnoho významových a politických konotací. Tmavě zelená barva byla zvolena záměrně, co nejpodobněji barvě, kterou příslušníci VB bojovali proti 'vlasatcům', zároveň vzbuzuje asociace na armádu a tím vytváří ambivalentní vztah k nápisu Láska a obecně vybízí k diskuzi o hodnotách jak současné společnosti, tak hodnotách hnutí hippies a o vztahu mezi nimi.“

(– autorský text k umělecké performance LÁSKA, kterou utvořila skupina Rafani dne 14.11.2000. Zdroj: Štroblová, 2010: 59)

„'Udělalí jsme to jako manifest po tom, co jsme s řádem Maltézských rytířů byli ve spojení, i když s tím ne úplně souhlasili. Dá se možná říci, že jsme je trochu obešli. Tehdy to pro nás mělo široký kritický obsah. Upozornili jsme na to, že Lennonova zeď byla po rekonstrukci uměle vytvořena, představovala nepravou modlu. Snažili jsme se poukázat na falešné symboly tím, že to bylo hlavní místo, kam se vodili turisté,' říká jeden ze členů umělecké skupiny Rafani Luděk Rathouský.“ (– článek z ČT24. ze dne 18.11.2014. Autor textu: neuveden)

¹³¹ „Myslím si, že streetart o destrukci skutečně není. Vůbec. My spíš jsme měli pocit, že vytváříme něco reálně, že tam vzniká nová realie jako taková, určitě“. – Úryvek z rozhovoru s členem umělecké skupiny Pražská služba Janem Dotřelem, vedla Jitka Kotrlá 21. listopadu 2018. (Viz příloha str. 69 dok. č. 8)

„Akce Láska, přemalování tzv. Lennonovy zdi v Praze na zeleno, byla v podstatě první skutečnou akcí Rafanů, a jako taková sloužila ve smyslu sebedeclarace. Základní konstrukcí byla spojitost mezi tehdejší politickou situací a situací 'svobodomyšlné' zdi otevřené všem názorům a projevům. Tzv. Opoziční smlouva mezi ODS a ČSSD z roku 1998 devalvovala podle Rafanů pojmy jako demokracie, svobodné volby, soutěž, a místo toho nastolila diktát dohod mezi politickými činiteli. Lennonova zeď, za totality symbol svobodného vyjadřování mladých lidí (a v tomto stylu také doporučována v turistických průvodcích), se změnila na chladné místo, které po rekonstrukci na objednávku vyzdobil akademický malíř (František Flašar v roce 1998). Tato vyprázdněnost původních hodnot a jejich falešná prezentace posloužily Rafanům jako záminka k akci. Odstínem zelené, podobným tomu jakým byly StB odstraňovány nápisy ze zdi, se postavili do opoziční role záporného elementu, narušujícího chod a řád místa.“ (Štroblová, 2010: 26)

„(...) akce Rafany na malou chvíli zviditelnila i mediálně, což se dá považovat za úspěch vzhledem k tomu, že akce Láska nebyla prvoplánovou provokací. Možná právě proto rychle zmizela z dosahu pozornosti novinářů. Rafani přemalovali známou Lennonovu zeď na pražské Kampě tmavě zelenou, 'vojenskou' barvou. Zatímco kýčový folklór (kresby a nápisy květinových lidí) je pražskými úředníky tolerován, nátěr, který provedli Rafani, musel být na jejich vlastní náklady přetřen. Vznikla absurdní situace, kdy byla čistá zeď úřady postavena naroveň graffiti.“ (– článek z časopisu Umělec ze dne 1.4.2001. Autor textu: Kulhánek)

„'Jestli jim šlo o strnulost, letargii nebo jednotvárnost, proč nenatřeli na zeleno parlament nebo sídlo vlády?' (...) 'Lennon je přeci víc než nějaká opoziční smlouva. Jeho hudba se s nízkými politickými dohodami nedá vůbec srovnávat.' (...) 'Lidé z té skupiny Rafani nemají duchovně s tímto místem nic společného. Je jedno, co dělá Klaus nebo Zeman. Symbol zdi říká něco jiného. Upozorňuje na to, že důležitý je především mír a láska nebo to, aby se nedávaly peníze na zbraně.' (...) 'Je to pro mě nejdražší a nejkouzelnější místo v Praze. Jakmile zeď někdo znovu přemaluje, přijdeme její odkaz opět zachránit', (...). Vladimír Gaus ještě přimaluje na psí hlavu vkruhu, logo skupiny Rafani, náhubek a šibalsky dodá: 'Neštěkej.'“ (– článek z iDNES ze dne 27.11.2000. Autor textu: Freisler)

„Média pak psala, že tím protestovali proti opoziční smlouvě. 'Ta smlouva byla jen jedním z bodů našeho protestu. Média se vždycky chytanou konkrétních věcí nezahalených abstraktními konstrukcemi. Nám ale šlo o vyjádření zdejší atmosféry, kde se vytrácí genius

loci a nahrazuje se pouhou formální hrou,' vysvětlují Rafani. Za svou akci dostali od magistrátu pokutu.“ (– článek z iDNES ze dne 17.8.2001. Autor textu: Vitvar)

„Do celé věci se pak ještě jednou vložily úřady. Památkový úřad nařídil majiteli – Řádu maltézských rytířů, aby zeď přemaloval. Tentokrát se podkladem pro nové kresby a nápisy stala okrová barva.“ (– článek z iROZHLAS ze dne 19.2.2014. Autor textu: Nováková)

„'Je důležité, že jsme se k tomu činu přihlásili. Poté jsme museli zaplatit i rekonstrukci zdi do původní podoby okrovou barvou,' doplňuje Rathouský“. (– článek z ČT24 ze dne 18.11.2014. Autor textu: neuveden)

„Jeden z nejvytrvalejších pamětníků, Roman Laube, se nakonec dočkal i oživení aktivit kolem Zdi: '(...) Zásadní změna nastala (...) až poté, co tu zeď opět přebarvila nazeleno ta partička Rafani. Bylo to někdy v roce 2000. Teď se tam skupina pražskejch i mimopražskejch hipíků snaží dávat podobnou tvář, jakou to vlastně mělo těch pár týdnů nebo měsíců v roce 1981. Je to taková skupina, která se účastní i jiných aktivit. Třeba setkání Rainbow a podobně. Dělalí například i protiválečný happening teď po 11. září. Začíná to opět nabírat nějaký pacifistický charakter.' Zdá se, že uctívání Johna Lennona, symbolu míry a lásky, na Zdi pražské Kamy je něčím blízké i další generaci.“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 237)

„No tak jsme nadávali (pozn. smích). V té době už to totiž zase celkem vypadalo a zase tam byla nějaká historie a obrázky, zase to začalo tím původním, k čemu to asi bylo určený nebo co jsme tak jako chtěli. A pak to zmizlo. A zase od začátku... (...) Když to přetřeli, tak to jsem věděla a vždycky jsem měla vnitřně takovej pocit: jéé oni to přetřeli, všechno, co tam bylo je pryč, to je škoda, že je to pryč. No ale vlastně zase kdyby to neudělali, tak zase by to bylo pryč tak jak tak a asi čas od času to chce úplně začít od nuly.“ (– Rozhovor s Janou Kinzlerovou [r. n. 1978] vedla Jitka Kotrlá 22. května 2018. Viz příloha dok. č. 5, str. 52)

„'Lennonova zeď bývala skutečně krásným místem, avšak zdá se mi, že v poslední době není příliš daleko od úplné ztráty svého původního kouzla, což je obrovská škoda,' píše Tereza. Ta se proto rozhodla vlastními tvůrčími silami trochu pomoci. Tak tedy – John Lennon¹³² od neděle symbolicky opět 'žije' na své pražské zdi. 'Pokud chcete, můžete

¹³² Viz příl. str. 14 obr. č. 36.

se na něj jít podívat, než opět v tichosti zmizí pod nánosem nových nápisů,' dodává Lennonova fanyška. (– článek z METRO.cz. ze dne 18.9.2012. Autor textu: Belica)

„U příležitosti dvaadvacátého výročí smrti Johna Lennona v neděli 8. prosince 2002 se sešlo na Velkopřevorském náměstí několik stovek lidí, (...) většina z nich se narodila v období, kdy tradice výročních setkání teprve vznikala. (...) Opodál na chodníku se jediný uniformovaný policista snažil zahřát vytrvalou chůzí.“ (Blažek, Laube, Pospíšil, 2003: 52)

„Yoko Ono strávila v Praze jeden jediný den. Zahájila výstavu v Museu Kampa a navštívila i známou Lennonovu zeď na Velkopřevorském náměstí. (...) Yoko Ono na zeď připsala několik svých krátkých textů. 'Je nádherná!', prohlásila po návštěvě pietního místa, okterém prý hodně slyšela. Ještě před návštěvou Prahy jí totiž paní Meda Mládková poslala několik fotografií této zdi. Jaká byla reakce? 'Byla velmi dojatá. Ta zeď je zcela jedinečná', říká Meda Mládková.“ (– článek Českého rozhlasu ze dne 11.12.2003. Autor textu: Marek)

„(...) ona (pozn. Yoko Ono) tam něco napsala a myslím, že ten den odpoledne nebo druhý den jsem to tam jela hledat a nenašla jsem to. Myslím, že to někdo zničil. Ona jak je taková neoblíbená, považovaná za strůjce rozpadu Beatles, tak ji lidé nenáviděj. A tenkrát jsem i slyšela takový hlasy, že co si jako dovoluje vůbec tam přijít a něco tam malovat tahle žena, která zničila Beatles, a tak...“ (– Rozhovor s Janou Kinzlerovou [r. n. 1978] vedla Jitka Kotrlá 22. května 2018. Viz příloha dok. č. 5, str. 52)

„Po vzoru pražské Kamy má také Hongkong svoji Lennonovu zeď. Na tu se od pátku po dvoudenní pauze znovu promítají multimediální vzkazy na podporu protestujících. 'Voda se dostane všude – tak jako vůle lidu,' vzkázal Peter Gabriel, jehož slova se na zeď promítala anglicky i čínsky. (...) Protesty v Hongkongu propukly koncem září poté, co Peking oznámil, že všechny kandidáty do voleb roku 2017 musí předem schválit čínská komunistická strana. (...) Do ulic od září vyrazilo přes 100 tisíc demonstrantů, převážně studentů.“ (– článek z HN ze dne 30.11.2014. Zkratka autora textu: [kul])

„'Přijeli jsme ukázat, že Česko tohle hnutí podporuje. Chceme tady vybudovat kopii tzv. Lennonovy zdi, kde by lidé mohli uměleckou formou vyjadřovat svou touhu po svobodě. Už jsme oslovili některé pouliční umělce. Vylepujeme také vzkazy s vyjádřením podpory v češtině a čínštině a setkáváme se se skvělou zpětnou reakcí. Lidé tu znají Václava Havla a vědí i o sametové revoluci.'“ (– článek z aktuálně.cz ze dne 3.10.2014. Autor rozhovoru: Jemelka)

„Sometimes art and protest travel across space, time and language, a journey that changes old messages as it creates new ones, like with two John Lennon walls: the original in Prague, the new one in Hong Kong. (...) 'To Hong Kong, From Prague, We Support You,'¹³³ read the giant silver, spray-painted letters on the Lennon Wall in the Czech capital, on the far side of the world from Hong Kong and its movement, called Occupy Central, that erupted in late September. (...) In Hong Kong, another Lennon Wall recently sprang up expressing similar sentiments. It is covered with hundreds, possibly thousands, of colored sticky notes, poised like butterflies above and on a curved outdoor staircase near government headquarters in the Admiralty district.“ (– článek z NYTIMES.com. ze dne 20.10.2014. Autor textu: Tatlow)

„Following the end of the occupation, most of the arts were removed from its original positions while many protesters and citizens had been trying to re-create some of the arts, especially the Lennon Wall Hong Kong, which aroused further issues such as the dispute in which a fourteen-year-old girl being arrested for drawing flowers on the wall with a chalk.“ (– Lennon Wall Hong Kong. Zdroj: wikipedia.org)

„V noci z neděle na pondělí zakryla bílá barva nápisy a obrazy na Lennonově zdi na Velkopřevorském náměstí na pražské Kampě.¹³⁴ Jediný nápis, který zůstal, je Wall Is Over, připomínající Lennonovu píseň War Is Over. K natření Lennonovy zdi na bílo se přihlásila streetartová skupina Pražská služba. Podle ní se jedná o studentský streetartový projekt na počest a v rámci oslav 17. listopadu s odkazem na Johna Lennona. Záhy po přetření na bílo se na zdi začaly objevovat nové nápisy. Řád Maltézských rytířů, kterému zeď patří, ráno podal trestní oznámení na neznámého pachatele. Po komunikaci se studenty ale trestní oznámení kvůli vandalismu už stáhl. (...) Podle mluvčího pražské policie Tomáše Hulana by nicméně šlo maximálně o přestupek, a to buď proti občanskému soužití, nebo proti majetku. O trestný čin sprejerství se prý nejedná, zeď je k němu v podstatě určena. 'Praha 1 proti sprejerství bojuje, ale Lennonova zeď má svoji symboliku. Je to takové sprejerství naruby,' řekla mluvčí Prahy 1 Veronika Blažková.“ (– článek z ČT24. ze dne 18.11.2014. Autor textu: neuveden)

¹³³ Viz příl. str. 17, obr. č. 47.

¹³⁴ Viz příl. str. 16, obr. č. 46.

„My jsme samozřejmě teda neměli toho spásitelského ducha, jakože bysme tím něco extrémně proměnili, to jako ne. Ale chtěli jsme poukázat na nějakou věc, která se nám... Samozřejmě tam byla návaznost na ty Rafany, který jsou umělecká skupina, kterou všichni od nás hrozně uznáváme a byl to nějaký obraz. (...) jim samotným to přišlo vkusný, že na to někdo navázal. My jsme to tam nechtěli nějak explicitně, ale že to je spíš kontinuální návaznost.“ (– Rozhovor s členem umělecké skupiny Pražská služba Janem Dotřelem, vedla Jitka Kotrlá 21.11.2018. Viz příloha str. 69, dok. č. 8)

„My jsme se strašně naštváli v moment, kdy jsme si tam (pozn. u Lennonovy zdi) s klukama někdy dávali pivo a přemýšleli jsme, jestli to máme udělat nebo ne. A teď jsme viděli komerční zájezd Japonců, který tam ještě platili nějakým terminálem, za to dostaly ty spreje a ten průvodce jim začal říkat, co tam mají oni sprejovat. Tak jsme si říkali ok, tak to prostě přetřem, tohle nemá smysl. To byl bod, kdy jsme se rozhodli, že to budeme dělat. Protože tenhle prapodivnej způsob tý postmoderní společnosti, který je všechno jedno, jenom je to hnaný komerčním elementem; to bylo, proti čemu jsme chtěli vyjádřit a to teď teď představuje, i dodneška.“ (– Rozhovor s členem umělecké skupiny Pražská služba Janem Dotřelem, vedla Jitka Kotrlá 21. listopadu.2018. Viz příloha str. 69, dok. č. 8)

„A všichni nám hrozně vyčítali, jakože jsme to měli zaznamenat předtím, než to přetřem, to nám bylo úplně ukradený, protože v tu fázi, kdy jsme to my přetírali tam nebylo vůbec nic hezkého vlastně, bylo to úplně zaplněný. Nás primárně štvál ten současnej stav a vůbec nám nevadilo, že tam přetřem byť stopový části věcí, který prostě možná fungovaly jako nějaký pomníčky. Jako ta Lennonova tvář tam nějakým způsobem furt byla, ale ona furt metamorfozovala zvláštním způsobem. Myslím si, že tam bylo pár subjektů, který to nějakým způsobem udržovaly a to, že jsme jim to my přetřeli, nebyl – podle mě – vůbec žádný problém, protože jsme chtěli dát ten čistej štít. (...) Když zadáš do googlumaps jenom Prahu, tak Lennonova zeď je jedno z míst, který tam je. A to je, myslím si, špatně. To místo by mělo fungovat v nějaký skrytosti nebo něčem takovým a my jsme udělali jenom věc, která byla hodně výrazná (...).“ (– Rozhovor s členem umělecké skupiny Pražská služba Janem Dotřelem, vedla Jitka Kotrlá 21. listopadu.2018. Viz příloha str. 69, dok. č. 8)

„My jsme byli strašně strašně překvapený, kolik lidí mělo potřebu se k tomu vyjadřovat, do kterých bych to ani netipnul. U nějakých jsem tomu rozuměl, ale někdy to bylo fakt přes čáru. Těch výhružek, co jsme dostali. (...) Jsem se už pak i bál. (...) ale přišly nám ty argumenty strašně drzý, že oni mají nějaký mandát na to, čím ta zeď je. Proto my jsme

to dělali toho 17. listopadu. V tu dobu jsme byli hodně mladí, byli jsme studenti, měli jsme nějakou potřebu na to nějakým způsobem reagovat. Pak přišla tady ta starší generace s nějakým mandátem, že je to jejich. Vůbec ne. Oni se vyjadřovali vůči komunismu, já kdybych v tu dobu byl, tak mluvím úplně stejně. Ale dnešní doba je jiná. (...) bylo to opravdu strašlivě vyhocený a překvapilo nás, jakým způsobem je ta stěna podstatná a jakou má váhu, to nás na jednu stranu hrozně těšilo a v druhý se odrazil takovej ten českéj specifickéj způsob, že se všichni vyjadřují ke všemu, ačkoliv o tom vůbec nic neví.“
(– Rozhovor s členem umělecké skupiny Pražská služba Janem Dotřelem, vedla Jitka Kotrlá 21. listopadu.2018. Viz příloha str. 69, dok. č. 8)

„Pro nás byla totiž skutečně nejpodstatnější ta sémantika Lennona, která se spojila s tím WAR IS OVER a přišlo nám to jako vtipnej znakovej systém. Nás to takhle napadlo – přišlo nám to hravý – že se k tý zdi hodí ta vizualita tý černý a bílý, že to by mohlo bejt zajímavý. No, pro spoustu lidí to bylo hodně dráždivý. Tak proč ne, to bylo dobře, že to takový bylo. (...) my jsme měli za to, že ta intervence, se kterou jsme tam šli, je v drtivý většině případů mnohem sofistikovanější než to, co na tý stěně bylo v tu dobu. (...) Jestli tam bylo něco, ale my jsme to fakt neřešili, chtěli jsme to mít jakoby komplet, že se jedná jen o strukturální změnu. To byl ten argument, který jsme používali, ten byl danej. Je to úplně ten stejnej princip, jako když přijdeš a dáš tam malej nápis – vždycky musíš překrejt to, co je pod ním, vždycky. My jsme jenom udělali, co je strukturálně větší, ale je to úplně to samý. A ještě, my bysme nikdy neudělali to, že bysme to jenom natřeli na bílo. To by nám přišlo jako úplná blbost, to by byla kravina. Ta bílá barva, kterou jsme zvolili, to bylo jenom kvůli Lennonovi. (...) Ještě z tý vizuality ty stěny, z tý černý a bílý – my jsme si udělali trademark, všechny pak ty věci. Už jsme pracovali s nějakým znakovým systémem černýho písma na bílým pozadí, jednoduchej font a udělali jsme si z toho rozpoznávací znak naší tvorby. Přišlo nám to natolik signifikantní, že jsme to nechtěli už měnit.“
(– Rozhovor s členem umělecké skupiny Pražská služba Janem Dotřelem, vedla Jitka Kotrlá 21. listopadu.2018. Viz příloha str. 69, dok. č. 8)

„My, když jsme tu věc udělali, říkali jsme si, že to bude žít vlastním životem a nazdar. Chtěli jsme celou dobu stát inkognito. (...) ta skupina byla založená reálně až v tu chvíli,

kdy jsme to¹³⁵ potřebovali někam poslat a celý se to takhle nabalilo. (...) My jsme se opravdu tři roky scházeli, nevím jestli to byly tři roky... Snažili jsme se dojít k nějakému řešení nebo nějakému problému, kterej nás trápí nejvíc a kterej je obecněj, ke kterému bysme se mohli vztahovat kontinuálně nějakým způsobem. Ale až ta zed' odstartovala, vykristalizovala to, co nás v tu dobu štválo nejvíc. A to byl ten turismus jako takovej, kterej nějakým způsobem reflektuje hodnoty města špatně. To jsme do té doby nevěděli. Věděli jsme, že tady toto chceme udělat, ale nebyli jsme ještě pojmenovaný Pražská služba, jenom jsme to zvažovali. (...) jsme Pražská služba, protože chceme čistit vizuální smog a urbanistickéj smog, kterej v tom městě je. To nás nějakým způsobem zformovalo, byl to pro nás takovej 'kick'. (– Rozhovor s členem umělecké skupiny Pražská služba Janem Dotřelem, vedla Jitka Kotrlá 21. listopadu.2018. Viz příloha str. 69, dok. č. 8)

„(...) ta škola byla jen takovej zástupnej argument, to s tím nemělo takřka nic společného. (...) my jsme totiž byli fakt trochu vyděšený z toho. Jsme nevěděli... Volali jsme těm maltézským rytířům hned v ten den, co podali to trestní oznámení. A to bylo úplně šílený. Mluvčí nám řekla, že bude chtít, abysme šli do vězení, což bylo absolutně šílený. Takže my jsme se snažili zabránit tomu. (...) No, oni se pak uklidnili nějak. My jsme jí volali ještě znovu, když to stáhli, že jsme rádi, když nás do toho nebudou tahat. A ještě jsme se s ní chvíli bavili a ona nám říkala, že by jim to vůbec nevadilo, kdyby jsme jim to řekli dopředu. Nojo, jenomže gerilový umění se nedělá s tím, že to řekneš někomu dopředu, protože by nám řekli, že ne. U žádný té věci jsme se neptali nikoho dopředu, protože to je blbost. Ok, byl to cizí majetek, ale to jsme opravdu neřešili.“ (– Rozhovor s členem umělecké skupiny Pražská služba Janem Dotřelem, vedla Jitka Kotrlá 21. listopadu.2018. Viz příloha str. 69, dok. č. 8)

„Nikdo nám nic neříkal celou dobu. Jenom když jsme u toho stáli, všichni zaprasený od té barvy, tak tam přišla skupina Japonců a ptala se: kde je ta zed'? Tady žádná zed' není, nevíme. To byl vtipnej moment. Zase tam přišli s terminálem, chtěli se vyfotit a my jsme jim jenom řekli, že nevíme, kde to je, že musí jít hledat jinam. Pak jsme šli domů.“ (– ibid.)

¹³⁵ Pozn. “to“ odkazuje k manifestu, který sepsal Jan Dotřel 17. listopadu těsně po akci přebílení Lennonovy zdi; poté, co se členové umělecké skupiny z médií dozvěděli o tom, že Řád maltézských rytířů podal trestní oznámení na neznámého pachatele (zajímavé je, že diskurz řádu musel rovněž rychle veřejně reagovat a najmout si tiskového mluvčího, aby připravil oficiální zprávu k trestnímu oznámení). Originální znění manifestu Pražské služby je k dispozici v přílohách, dok. č. 7 na str. 63.

Vlastní shrnutí výsledků

Revitalizace materiálního stavu a významového statusu Lennonovy zdi do její vizuální podoby proponovala vnést organizovanou estetiku založenou na fundovaném umění. Zamýšlený řád měl, v prostoru Zdi, za následek spíše chaos a ztrátu významu; což byl nutný podnět pro jeho znovuobjevování a inovativně pojaté navazování. Pozbytí vnímané autenticity vycházelo z jednostranného podmanění esence spontánnosti, jež byla nahrazena formami oficiálního umění. Jednalo se o podnět, vyvolávající pocit strnulosti z období komunistického režimu a pocit naléhavosti ke zpětné reakci na ploše Zdi, jíž se ujala artová komunita.

Studenti uměleckých oborů (dále jen “umělecký diskurz“) začali, po rekonstrukci roku 1998 a v pozdějších letech, na Zdi vymezovat a etablovat své exprese, názory a manifesty. Vizuální artovou komunikaci na Lennonově zdi iniciovali již zmínění studenti Milana Knížáka – vykreslením Flašarova portrétu se vymezili vůči kýči. O dva roky později je následovala umělecká skupina Rafani poukazující akcí Láska – na ztrátu významu a demokratických kvalit (nejen v rámci Zdi), jež korodovaly generačním střetem a zaprodáním hodnot v kapitalistickém formování Lennonovy zdi, jakožto turistického symbolu Prahy. V návaznosti k této intervenci, o čtrnáct let později, na plochu Zdi vizuálně vstoupila skupina Pražská služba reagující rovněž na vyprázdňení a zastření historických hodnot Lennonovy zdi pod nánosy kvazi-uměleckého a kvazi-Lennonovského turistického balastu.

Umělecké intervence na ploše Lennonově zdi vykazují paralelní tendence nejen v navazování na historické statusy Zdi – ve snaze akcentovat a hledat ztracené významy; ale i v návaznosti na použité obrazové, znakové i ideové formy exprese. První dva umělecké manifesty, za použití zelené barvy a radikálního vizuálního zásahu, znakově konotovaly k nespojitým principům, aplikovaným na prostoru Zdi – estetická – cenzura, uzavřenost, organizovanost a strnulost. Obě celková přetření Zdi pak vykazují, za použití jediné barvy a nápisu, sourodou intenci oprostít plochu od významových nesouladů a od tvorby komerčních statusů Zdi.

Všechny tři intervence symbolicky vyňali z prostoru Zdi jakýkoliv dlouhodobý vizuální mandát, jež by si kdokoliv vůči ní mohl nárokovat. Studenti Knížáka aktem “znehodnocení“ oficiálního portrétu; Rafani a Pražská služba strukturálním celoplošným překrytím. Přebarvení manifestuje očištění prostoru od významového a vizuálního chaosu

a zároveň denotuje organizovanost, jež tento rozpad hodnot zapříčinila. Řád jediné barvy překrývá chaos a umožňuje aktualizaci hodnot. Struktura, poskytující spontánnost, nikoliv postulující.

Umělecká intervence ve veřejném prostoru na Lennonově zdi byla, pro uměleckou skupinu Rafani i Pražskou službu, prvotním a formujícím uměleckým vyjádřením. Definovali a deklarovali v tomto vizuálním počínu (a jeho vybraných ex post konotacích) intenci svého uměleckého aktivismu. Pražská služba navíc utříbila a stabilizovala členskou základnu a znakový systém své pozdější tvorby ve veřejném prostoru. Ačkoliv se obě skupiny v počátcích snažily být apolitické, site-specific intervence ve veřejném prostoru města¹³⁶ se nedaly pojmout abstrahováním politických a oficiálních struktur, jež do něj zasahují a ovlivňují jeho systém a podobu. Obě skupiny zde spojila profilace v umělecko-občanskou angažovanost, která veřejně-kontroverzním způsobem demonstruje kritické body společnosti, se sémantickým odkazem na historické a dobové souvislosti a nesoulady.

Vstupy uměleckého diskurzu do obrazového prostoru Lennonovy zdi vždy katalyzovaly výrazný veřejný ohlas a mediální pozornost spolu s vymezující se reakcí diskurzu Řádu. Nezdařilé důsledky rekonstrukce majitelé překryli okrovou barvou totožnou s pozdějším Rafany financovaným nátěrem napravujícím jejich zelený. Bílá Zeď po zásahu Pražské služby byla postupně překrývána obrázky a nápisy kolemjdoucích; diskurz Řádu se však vůči intervenci v prvotní reakci vymezil trestně-právní cestou, již následně odvolal a jež by, dle policie ČR, ani nebyla vymahatelná.

Samozvané přetření Lennonovy zdi vždy vyvolalo kontroverzní ohlas veřejný i individuální a rozložení názorů, schvalujících či odsuzujících celoplošné přetření, se diferencovalo různorodým způsobem – v souvislosti s ideovou inklinací k danému statusu Zdi. Veřejné sdílení postojů k přemalování Zdi nejvíce eskalovalo po iniciativě WALL IS OVER; zejména v důsledku možností tehdejší doby, kdy byla společnost výrazněji zapojená v internetové síti než dříve a každý online mediální článek o Lennonově zdi poskytoval prostor ke sdílení názorů¹³⁷. Virtuální komunikace směřující až k osobním

¹³⁶ U uskupení Rafani i mimo veřejný prostor.

¹³⁷ Součástí online článku v novinách www.lidovky.cz byla i anketa: *Schvalujete přemalování Lennonovy zdi na bílo?* První možnost: *Ano. Studenti mají pravdu, zeď potřebovala nový impuls*, získala 427 hlasů. Druhá možnost: *Ne. Zeď byla unikátní, nesla dědictví na minulost, je to velká škoda*, získalo 1004. (Odkaz na zdroj: Online texty, bod č. 50)

– Vyjma zavádějící formy dotazování (nový impuls byl, v rámci WALL IS OVER, právě směřovaný na obnovu dědictví minulosti) vykazuje anketa názorovou většinu (již mohlo ovlivnit též rozložení osob zajímavých

výhružkám vůči členům umělecké skupiny se projevila též po sdílení a přihlášení se k události na sociální síti Facebook.

Příznivci Lennonovy zdi rovněž reagovali na přebílení založením stránky na sociální síti Facebook s názvem „Lennonova zeď v Praze – Lennon's wall in Prag“, která měla¹³⁸ dvacet šest členů. Za cíl¹³⁹ si vytyčili shromáždit fotografie, které zachycují zeď před přemalováním *Pražskou službou*, avšak na stránce se objevovaly i fotografie vizuálního vývoje zdi po roce 2014. Jednalo se o jedinou skupinu u nás i v zahraničí, která se věnovala Lennonově zdi na síti Facebook. Stránka je ke dni 29.11.2018 již nedostupná – zrušená. Mnoho uživatelů této i jiných sociálních sítí však publikuje nepřeborné množství fotografií z návštěv tohoto místa, jež se stalo turistickou atrakcí lákající k pořízení netradičních portrétů.

Důsledky nečekané osobní konfrontace členů *Pražské služby*¹⁴⁰ s vyhraněnými názory veřejnosti, s trestním oznámením a z přímé komunikace s diskurzem Řádu vyvolaly formování mýtů ze strany členů umělecké skupiny, jež měly zaštitit jejich iniciativu. Studenti využili formální patronace svých *alma mater*, aby nebyl jejich počínán vnímán jako prosté vandalství; ačkoliv se oficiálně nejednalo o tři roky promyšlený a konzultovaný školní projekt. Členové umělecké skupiny neočekávali natolik kontroverzní reflexi veřejnosti a ačkoliv se získanou mediální popularitu snažili přenést i do pozdějších (dle jejich názoru více signifikantních) intervencí ve veřejném prostoru Prahy, pozornost však již nedostála srovnání s přemalováním Lennonovy zdi.

Většinový tehdejší přístup k přetření Lennonovy zdi na bílo byl vyhraněný směrem k nepřijetí intervence, jež vyplývalo mimo jiné rovněž z nepochopení předkládaného záměru a významu akce. Konotované kontexty vizuálního sdělení byly abstrahovány a namísto toho byl kladen důraz na povrchový (povrchní) denotovaný obsah symbolického označení. Signifikantní vizuální odkaz na Johna Lennona, dále symbolický protest vůči zaprodání

se o téma Lennonovy zdi) inklinující k setrvání na původní vizuální podobě a nesouhlasící s výraznými zásahy do plochy Lennonovy zdi.

¹³⁸ Ke dni 8.3.2018 (bylo dostupné z: <https://www.facebook.com/groups/1562256097319810/about/>).

¹³⁹ Oficiální popis skupiny: „*Toto je pietní místo určené všem, kteří mají vztah a osobní vzpomínky na zeď Velkopřevorského náměstí na kterou, až na poslední umělce lépe řečeno vandaly, umísťovali své grafické vize lidé z celého světa.*“ (dostupné z: <https://www.facebook.com/groups/1562256097319810/about/>)

¹⁴⁰ „*My jsme nechtěli být pod tím podepsaný, jako naše jména. Nám přišla pěkná ta záhada, a tak jsme to chtěli nechat. Jenže když na nás bylo podaný to trestní oznámení na neznámého pachatele, tak nám přišlo zase fěr se pod to podepsat. Nechtěli jsme, aby to někdo vyšetřoval nebo něco. (...) všude jsme to opakovali – nám to nikdo nevěřil – že jsme to fakt nečekali, že to způsobí takovej mediální rozruch, to vůbec nebyla součást té věci.*“ – Úryvek z rozhovoru s členem umělecké skupiny *Pražská služba* Janem Dotřelem, vedla Jitka Kotrlá 21. listopadu 2018. (Viz příloha str. 69, dok. č. 8)

historických hodnot a otevření prostoru pro jejich aktualizaci – byl textově zmiňován zřídka; naopak rétorika totalitarismu celoplošného přetření a egoistického podmanění předchozích vyjádření byla publikovaná často.

Podmanění prostoru, skrze plošné překrytí Lennonovy zdi, však nebylo motivem ani jedné z iniciativ. Samotný akt byl symbolickou expanzí a vizuálním demonstrováním myšlenkových obsahů, souvisejících s fenoménem Zdi a poukazujících na konkrétní dobovou společenskou kontroverzi. Záměrem obou plošných přetření rovněž nebyla propagace uměleckých skupin, ale propagace historického a hodnotového odkazu Zdi. Specifický druh podmanění, však zdá se, vyplývá z vedlejšího podnětu obou iniciativ, čímž bylo – vymezení se vůči komerci, jež je zastupovaná přítomností turistů u Zdi a jejich vizuálních sdělení.

Zahraniční návštěvníci Lennonovy zdi zaujímali uznatelný vliv a hodnotu během jejího historického významového utváření. Pozornost – jež začala být v polovině osmdesátých let věnována zahraničními médii a turisty vizuálním projevům a setkávání mladých příznivců Johna Lennona u zdi v Praze, včetně komunistického potlačování této tradice – ovlivnila průběh tehdejších událostí a tvorbu statusů Zdi. Represivně-ofensivní taktika podmaňování fenoménu Lennonovy zdi ze strany komunistického režimu se transformovala v zahraničně-společensky přijatelnější mechanismy restrikce. Násilná potlačování výročních setkávání vystřídala snaha přizpůsobit tradici Lennonovy zdi, aby byla normativně socialisticky přijatelná. Turisté a novináři byli zvaní od účastníků tradice i členů undergroundových uskupení, jež se rovněž zasazovali o zahraniční publikování událostí probíhajících okolo Zdi. Po revoluci se Lennonova zeď uváděla i v tuzemských bedekrech o Praze a průvodci začlenili výklad o Zdi do prohlídky Malé Strany. Rekonstrukce na sklonku devadesátých let vykazovala rovněž snahy o vzbuzení zájmu turistů, když malíř František Flašar všem vysvětloval svoji uměleckou činnost na Zdi a účastníci happeningu vyzývali kolemjdoucí cizince, aby rovněž na Lennonovu zeď něčím přispěli. Výhoda a žádanost zájmu turistů o tento fenomén byla též součástí veřejných prohlášení zmocněných osob oficiálních institucí.

Příznivci Lennonovy zdi a urbanistické strategie rozvoje města byli těmi, kdo pozvali turisty do jejího prostoru a popularizovali její vizuální a významové veřejné užití. Lidé žijící a podnikající v České republice byli těmi, kdo pro Lennonovu zeď zformovali

nový status komerční podívané¹⁴¹. Praha si postupně shromažďovala (nejen) v rámci Zdi – diskurz turistického spektaklu.

John Lennon je celosvětově známá osobnost i po téměř čtyřiceti letech od své smrti. Jeho Zeď, jež je unikem svého druhu na světě, se brzy (též díky prostředkům virtuální doby) stala globálně sdíleným fenoménem. Významovým místním úkazem, na nějž ideově navázala i pro-demokratická mírová demonstrace v Číně – zemi nám vzdálené kulturně i geograficky. Lennonova zeď není pouze „naše“; její diskursivně formované významové poselství expandovalo již dávno před otevřením hranic i trhu a obsáhlo kohokoliv z celého světa; stejně jako zamýšlená šíře inspirace Lennonovým poselstvím míru a lásky.

Diskurz turistického spektaklu se, v pojetí historických sousledností, jeví jako opodstatněná součást tradice Lennonovy zdi. Způsob a podoba jeho sdílení Zdi, však mnohdy nebývá přijímána místními lidmi ani některými příslušnými diskurzy. Nejzřetelněji vymezující se iniciativy byly prezentovány uměleckým diskurzem. Formování statusu kapitalistických utopií Lennonovy zdi bylo kritizováno Rafany i Pražskou službou. Nejednalo se o snahu odstranění či vyčlenění zahraničních návštěvníků z prostoru Zdi, spíše o upozornění na nesoulad komerčních motivů s vyššími hodnotovými principy Zdi. Podmanění zde bylo spíše formou radikálního vyvolání myšlenky (popudu), než formou konkrétního diskursivního, ideologického či vizuálního uchopení prostoru. Tendence zapírání existence čerstvě přebílené Lennonovy zdi členy Pražské služby vůči zájezdů turistů však krátkodobě (jednalo se o situační nadsázku) alegoricky podmaňuje i prostor.

¹⁴¹ Zeď začala úspěšně prodávat nejen v lokalitě svého výskytu, rovněž jako symbolické pozadí reklamy. Marketing firmy Škoda auto využil symbolický status Lennonovy zdi v sémantice své propagace: „*Odvaha je hnací silou pokroku, odvaha dovede lidi ke svobodě, odvaha jednoho je inspirací pro další. Nechte se inspirovat unikátně maskovaným vozem ŠKODA SCALA před Lennonovou zdí v Praze.*“ Pro účely reklamy byl na Zdi v listopadu 2018 vytvořen 3D obraz rukou s perem od street artisty “Chemis“, fragmenty obrazu jsou patrné i nyní, ke konci roku. Viz. příl. str. 23, obr. č. 73.

Lennonova zeď v novém miléniu představovala symbol liberálního, demokratického a protestního média. Manifestovala otevřený prostor, veřejně sdílený a souvztažný k české historii, jež svými kontexty a znakovým systémem vybízel ke kritice dobové společnosti a establishmentu. Vizuální podoba Zdi, opředená sémantickými elementy a vzory významových nesouladů, byla inspirací pro intervence uměleckých skupin, jež zde podobnými formami definovaly esence svých pozdějších tvůrčích stimulů.

Zeď postupem let rovněž představovala symbol virtuální globalizace a komercializace prostoru města a jeho historických hodnot. Impuls – komerční deformace hodnotových principů – rovněž vybízel umělecký diskurz k aktualizaci plochy Zdi a formoval nový status fenoménu Lennonovy zdi, jehož představitelé – participující na komerčních významech, zastupují diskurz turistického spektaklu.

Turistický ruch prostoupil dříve tichý kout Prahy a podnítil i nové tendence přivlastňování prostoru Zdi a jeho významů. Příslušnost k daným statusům byla však pouze symbolická, momentální a měla za intenci poukázat na ztrátu významů a poskytnout očištěný prostor pro jejich revitalizaci. Vizuální kontroverzí a destrukuralizací vyvolat kolizi, jež nastolí ryzí významovou strukturu – “rituál obnovy řádu“.

Ponechání napospas

současnost

„Vlastně ty lidi už nevědí.“¹⁴²

„(...) vnitřně, kdykoliv tam teď přijdu, třeba za poslední dva roky... Tak pokaždý, když tam přijdu, tak je tam osmdesát turistů s průvodcema, fotí se tam a píšou tam nesmysly... nesmysly no... Tak mě to tak jako vnitřně uráží nebo moje prvotní podprahová reakce je – co tady dělaj, proč jich je tolik, že to kazí, smějí se tam něčemu, vystavují se. Kazí pietu místa, narušují tam ten klid, a pak si vždycky řeknu – ježíš, vždyť je to dobře, že sem jdou. Takže se to ve mě tak pere... že když tam přicházím a vidím ty hordy turistů, který tam dělají, podle mě, kravál a bordel, tak mě to uráží, a pak si rozumově říkám – co děláš?! (...) Potkala jsem tam několik svateb třeba, asijskejch! Což bylo hrozně zajímavý. Potkala jsem tam jednu českou svatbu a tu jsem teda obřečela. (...) tito tam měli vyloženě obřad. (...) Ale to bylo myslím ještě v té době než začaly ty nájezdy turistů, dneska by se jim to nepodařilo nebo nevím, jaký by museli mít strašný štěstí. Protože dneska, když tam stojíte a čekáte až odejdou jenom abyste se k té zdi dostala a koukla se jestli tam není nějaký hezkej obrázek a než se kouknete a ten obrázek najdete, tak už vidíte, jak se jich žene dalších padesát s deštníčky a mě z toho vždycky stávají vlasy hrůzou na hlavě. Ale tak já nedokážu říct, jestli je to pro to místo dobře nebo špatně, vlastně je to asi úplně jedno. Já si myslím, že postupem doby to místo už úplně ztratilo. Dneska už to moc lidí ani nezajímá. Spousta mladejch dneska ani neví, že byl nějaký John Lennon, kdo to je, to prostě neznaj. Mám kolegyně v práci, mladý, který se vůbec nechytaj.“ (– Rozhovor s Janou Kinzlerovou [r. n. 1978] vedla Jitka Kotrlá 22. května 2018. (Viz příloha dok. č. 5, str. 52)

„(...) turisti, ty nájezdy nejsou tak dlouho. Já to nedokážu jako odhadnout, ale víc jak deset let to určitě není, možná je to spíš míň. Člověk se šel tak jako projít po Praze,

¹⁴² Úryvek z rozhovoru s Janou Kinzlerovou [r. n. 1978] vedla Jitka Kotrlá 22. května 2018. Viz příloha dok. č. 5, str. 52.

já jak ráda fotím, tak si ráda chodím fotit po Praze, tak jsem tak jako vždycky k tý zdi šla si odpočinout, oddechnout. (...) A teď tam přijdu a přesně jsem úplně jen ve stresu když to vidím, co se tam jako hemží... a ještě jsem si všimla, teďka asi třikrát, když jsem tam byla, že tam prostě hrajou celý dny od rána do večera ňáci frajeři za peníze prostě do klobouku na kytaru si tam začali vydělávat, a to tam nikdy jako nebylo.¹⁴³ Občas tam člověk šel a někdo tam seděl na zemi a hrál, že si tam občas někdo přišel zahrát jen tak jako sám pro sebe.“ (– Ibid.)

„Já si myslím, že turisté jako takový, tam chodí tak posledních osm, deset let maximálně. Že je tam začali vodit průvodci. (...) Tak rok 2010, jsou tam poměrně krátce a teďka když tam přijdete, tak je tam nával a už jsou tam posprejovaný stromy okolo, je posprejovaná pumpa a ty vrata toho kláštera, jak je tam teď nějaká kavárna, to dřív vůbec nebylo. Tam se udržoval ten pomníček a na tom pomníčku vždycky byl John, kterej tam teďka taky dávno není, nebo jsem neměla na něj štěstí, neviděla jsem ho. Idea byla, že to prostě bude pořád spojený s Beatles, ale to samozřejmě málo kterej ten obrázek má s tím něco společnýho. (...) ti průvodci jim něco řeknou, oni se tam pak všichni fotí, mají selfie tyče. No. Takže tak.“ (– Ibid.)

„Ne Pražský hrad, ani Vyšehrad nebo Karlův most, ale zeď Johna Lennona – to je pražská památka, za kterou vdnešní době proudí davy cizinců. (...) 'Zeď Johna Lennona se nám moc líbí. Chtěly jsme se u ní vyfotit, protože jsme se oní dozvěděly na Instagramu a přišlo nám to docela cool,' (...). Ke zdi se chodí fotit kromě skupinek mladých teenagerů i zamilované páry. Kromě zamilovaných párů slouží zeď jako romantická destinace i zahraničním novomanželům, kteří tu často požadují své svatební fotografie. (...) 'Každý zahraniční pár, který jsem fotila v Praze, chtěl mít fotku u této zdi. Cizinci si místo velice oblíbili, neboť vzdává holt světově známému členovi skupiny Beatles a je symbolem lásky a míru (...),' vysvětlila Daniela Lišková, která se specializuje na fotografování svateb.“ (– článek z prazsky.denik.cz ze dne 6.5.2018. Autor textu: neuveden. Viz. Seznam online zdrojů, str. bod č. 51)

¹⁴³ Zmínění komerčně produkující hudebníci se nazývají “buskeři“ a jejich fenomén je zmapován v bakalářské práci FHS UK z roku 2018 od K. Smolíkové: *Hudební svět buskerů u pražské “Lennonovy zdi“*.

„Artisème – nový obchod s českým designem: Za celým projektem stojí trojlístek tvořený Markem Vaculčíkem, Shirin Rahmanovou a Janou Trávníčkovou. S pomocí designérské dvojice Andrea a Martina se jim podařilo barokní salu terrenu patřící do areálu Řádu maltézských rytířů ve velmi krátkém čase přetvořit v galerijní prostor. (...) V zahradě se budou konat akce podporující budování komunity, a to jak umělecké, tak místní: výstavy, workshopy i malé pop-up eventy zaměřené také třeba na hudbu či jídlo.“ (– článek z časopisu dolcevita.cz, ze dne 11.9.2018. Autor textu: O. Lipár)

„Lennonova zeď je památkově chráněná jako součást areálu komendy řádu maltézských rytířů, rejstříkové číslo památky je 38927/1-493. Samotné graffiti chráněno není.“ (– vyjádření NPÚ k vlastní žádosti o informace ohledně památkové ochrany Lennonovy zdi. Viz příl. str. 82, dok. č. 10)

„(...) zeď je součástí objektu Velkopřevorské nám. čp.485/4, který je národní kulturní památkou. Před svou první odpovědí jsem si prohlédla naši archivní dokumentaci a k Lennonově zdi tam žádné povolení není, nenalezla jsem ani, že by náš úřad vydával v roce 1998 povolení k rekonstrukci zdi (je tam pouze výzva z března 2001 vlastníkovi objektu k odstranění nepovoleného nátěru ohradní zdi zelenou barvou).“ (– vyjádření Stavebního úřadu ÚP1 k vlastní žádosti o informace ohledně stavebního povolení k podobě Lennonovy zdi. Viz příl. str. 83, dok. č. 10)

„Chápu tu proměnu v tom čase, že ty mladí lidi, co nemají už k Beatles vztah, tak mají potřebu nebo touhy vyjádřit se nějak jinak, moderně, svojí formou, po sobě tam zanechat něco. My jsme byli ovlivnění, (...) jsme ta generace, která zažila tu změnu a měli jsme k tomu jako hroznej respekt a hroznou úctu, že něco takovýho tam bylo, existovalo a my jsme to mohli jako dál udržet. Ale jak čas tak hrozně letí, že to už je třicet let od té revoluce a dnešní mladý lidi to vnímají zase úplně jinak, co se narodili po revoluci, tak se zase potřebujou vyjádřit k něčemu jinému a jiným způsobem. A když ta zeď k tomu pořád slouží, tak je to hrozně důležitý, že pořád se tam můžou vyjádřit a říct si co chtěj. A že nám se to nelíbí, starým páprdům, že bysme tam prostě chtěli něco jinýho, tak prostě smůla... nic netrvá věčně a pokud tam bude něco kvalitního, hezkýho, tak... Občas se tam objevěj hrozně nádherný věci a nemají vůbec žádnou souvislost s Lennonem, s Beatles, prostě s ničím. A pak se tam objevěj věci, který s tím souvislost maj' a o to má člověk větší radost, když se tam vrátí a najednou tam něco najde.“ (– Rozhovor s Janou Kinzlerovou [r. n. 1978] vedla Jitka Kotrlá 22. května 2018. Viz příloha dok. č. 5, str. 52)

Vlastní shrnutí výsledků

Lennonova zeď v současné době představuje status unikátního světoznámého lidového památníku sdíleného nejen v rámci svého prostoru, ale rovněž ve virtuálním prostoru sociálních a uživatelských sítí. Rostoucí množství návštěvníků Zdi v posledních letech vybízelo k vynakládání komerčních aktivit v jejím prostoru. Již dříve se zde zvýšil počet a cenová úroveň okolních kaváren; v létě roku 2018 byl otevřen v přízemí Velkopřevorského paláce obchod-galerie tematizující se na lokální designové výrobky i Johna Lennona. Díky obchodu se zpřístupnila zahrada paláce, neboť vstup vede skrze dřevěnou bránu v Lennonově zdi. Průvodci pěší, ve (pseudo-) veteránských autech či na všemožně poháněných jezdících prostředcích – přivádí ke Zdi početné skupiny turistů. Ti podnikavější mají k dispozici i barvy ve spreji a platební terminál. Téměř každý den před Zdí za drobnou úplatu do futrálu hrají na kytaru buskeři a profesionální fotografové zde “zvěčňují“ svatebčany. Lennonovo poselství lásky a míru však stále navazuje prostřednictvím zájmu, se kterým se u Zdi vyskytují a fotografují romantické páry, přátelé a rodiny.

Významové konotace diskurzu turistického spektaklu se zaměřují především na osobnost Johna Lennona a netradiční vizuální podobu Zdi, jež je známá z internetu. Turisty, dle terénního pozorování, zde v podstatě nejvíce zajímá fotografování se před Zdí, čímž se stala též významem “plátna v pozadí portrétu“ – signifikantní lokalizační prezentace sebe samého. Tendence, jež připomíná samotné obrazové přispívání na plochu Zdi – snaha “vtisknout se“ do jejího prostoru, být na chvíli intimní součástí a zároveň se v rámci její plochy zveřejnit (v dnešní době zveřejnit posléze na zdi sociální sítě). Obraz, který zde fotografií vzniká však nezůstává na její ploše a neproměňuje ji; naopak archivuje, přenáší a šíří tuto fragmentární podobu Zdi do virtuálních sfér, kde se dále konzervuje a expanduje svou působnost (ve smyslu propagace).

Diskurz turistického spektaklu, dá se říci, odrazuje ostatní související diskurzy a některé místní lidi od přílišné účasti na tomto fenoménu. Turistický ruch příliš nekorresponduje s historickými statusy, k nimž se ostatní diskurzy vztahují a množství lidí narušuje kontemplativní nadstavbu prostoru. Lennonovu zeď zná mnoho lidí žijících v Praze, málo z nich se o ni však zajímá, popř. k ní chodí a minimum na ní něco obrazově přispělo. Přístup mnoha lidí značí inklinaci k pojímání fenoménu jakožto “zprofanované a zpeněžené letargie prostoru“.

V devadesátých letech považovali původní účastníci spontánního diskurzu za komerci a ztrátu významu diskurz Beatlemaniaků. Nyní oni, spolu s uměleckým diskurzem a částí veřejnosti, považují za komerci turisty. Přivlastňování významových statusů Lennonovy zdi je téměř od počátku tohoto fenoménu nepřetržitě udržováno příslušnými diskurzy, jenž se statutárně vymezují vůči historickým i současným významům Zdi a podmaňují si různými způsoby její symbolický prostor.

Během komunistické éry byl myšlenkový systém formálního diskurzu, podmaňujícího si Zed' prostorově i významově homogenní. Po pádu železné opony se myšlení Zdi, jako fenoménu, ocitlo v heterogenním prostoru, který s předchozím stejnorodým poměrem sdílí pouze ambici podmaňování–přivlastňování. Přejít ze stejnorodého do různorodého poukazuje k tomu, že komunikace – vnímaná jakožto komunikace skrze sdílení systému jazyka, který si podmaňuje universum skrze jeho uchopení pojmy – je na médiu Zdi podmaňována v neustáleném pohybu; nezávislém na dobovém myšlení či aktuálně působícím establishmentu i diskurzu. Dalo by se říci, že podmaňování si Lennonovy zdi, ze všech myšlenkových stran během zkoumané historie, by se dalo chápat jako příklad podmaňování→podmaňování (tedy podmanění si komunikace samotné). Zed' se tváří jako hrana (a hra) mezi heterogenním a homogenním prostorem – neboli artefakt.

Podmaňování si konkrétních statusů Zdi je podmínkou pro navazování a aktualizaci symboliky Zdi v čase historickém i rituálním. Prozatím neukončený proces nové interpretace prostoru-předmětu Zdi a jejího významu – formuje kontinuální symbolický rozměr vnímaného, nabalující na sebe historické, mocenské a společenské kontexty. Rozmanitá vizuální plocha Lennonovy zdi symbolicky i hmotně ilustruje vrstvení svých významových statusů.

Různorodost významových statusů Zdi se odvíjela od normativních statusů působícího establishmentu; jeho pozadí bylo reflektováno na ploše Zdi, a ta byla i je reflektována establishmentem. Komunistická moc vyvíjela mechanismy nejdříve k persekuci Zdi, následně k využití jejího ideologického potenciálu. Demokratické instituce byrokraticky spravují materiální i historickou podobu Lennonovy zdi a normativně definují její status. Zde se rozehrává další heterogenost fenoménu v současné době – jak je Lennonova zed' vnímaná veřejností a jakými legislativními principy je vymezena oficiálně.

Lennonova zed' je v mnoha výpovědích příslušníků souvisejících diskurzů či lokalit (– oslovení lidé z Prahy) a v analyzovaném tisku vnímaná jako oficiálně chráněná kulturní památka. Nenachází se však v katalogu národních kulturních památek databáze Národního památkového ústavu. Zed' samotná, dle příslušných úřadů, spadá pod chráněnou kulturní

památku pouze jakožto součást paláce. Samostatný fenomén – sdílené vizuální podoby její plochy – není brán v potaz. Zvláštní výjimkou, již po přemalování Rafany v roce 2000, byla byrokratická reakce vyzývající maltézské rytíře Stavebním úřadem Prahy 1 k odstranění nepovoleného zeleného nátěru, což nakonec financovala zúčastněná umělecká skupina. Výzva se týkala pouze jediného přemalování Zdi od roku 1990 po současnost (přičemž zhruba rok před Rafany vymalovali majitelé Zed' rovněž na výrazně tmavě zelenou). Výzva od úřadu, jež běžně vydává sankce za (Rafany přetřené) graffiti, značí současnou nejednoznačnost pojmání Lennonovy zdi od oficiálního diskurzu. Potvrzuje ji i příslušná dokumentace o Zdi – zajímavá je nepřítomnost dokumentu stavebního povolení, vydaného k rekonstrukci roku z 1998, v archivu stavebního úřadu; jeho nutnost společně s posudkem NPÚ byly v pramenech a výpovědích vícekrát zmiňovanou okolností rekonstrukce.

Vizuální podoba Lennonovy zdi – obecně shrnuto – není oficiálně chráněna ani vázána a graffiti je na ní výjimečně (dle nepsané historické tradice) úřady tolerováno, ačkoliv se nachází v chráněné památkové zóně a působí na součásti nemovité kulturní památky, jež je současně soukromým majetkem a jehož správci fenomén Lennonovy zdi rovněž tolerují. Ačkoliv v telefonickém rozhovoru se zaměstnankyní Řádu maltézských rytířů bylo opakovaně naznačeno i řečeno, že by se pražská maltézská komenda tradice Lennonovy zdi nejradyji zbavila – což by však z historie a s ní související vůle lidu nebylo pravděpodobně prakticky možné. Z právního hlediska problematiky Zdi má její vlastník právo požadovat, aby na ní již graffiti nebyly, ale jeho právo je v podstatě derogované veřejným míněním – kolektivní pamětí.

Lennonově zdi náleží specifický druh “veřejné lidové ochrany“ – ti, kteří Zed' považují za památník, ať Johna Lennona, tak boje za demokracii – se zasazují o tradici její vizuální podoby a vlastními iniciativami obraz i aktivity Lennonovy zdi aktualizují.

Rozměrnější vizuální odkazy na Johna Lennona, setrvávající v podobě jeho portrétu se vyskytují z individuálních tvůrčích podnětů v době výročí jeho narození či úmrtí. K narozeninám v roce 2018 Lennonovi, dle svých slov: „*daroval*“, umělec David Strauzz portrét z “graffiti pointilismu“. ¹⁴⁴ Záměrem byla připomínka “lennonovského“ statusu Zdi. Druhý den byla část portrétu překryta nasprejovanou zelenou Davidovou hvězdou. ¹⁴⁵

¹⁴⁴ Viz příl. str. 11, obr. č. 24.

¹⁴⁵ Viz příl. str. 11, obr. č. 25.

Poslední výročí Lennonova úmrtí, dne 8. prosince 2018, vycházelo na sobotu s poměrně (na prosinec) nemrznoucím večerem. Na místě bylo přesto pouze pár desítek lidí, jejichž počet se postupně rozrůstal. Během sledované doby však stěží přesáhl stovku. Zpočátku bylo na místě více turistů, jejichž počet se téměř rovnal počtu účastníků shromáždění; později však převládali zejména místní. Nejdříve bylo na místě rovněž více mladých lidí, ve věkovém rozmezí cca 20-40 let; okolo 20h však přicházely menší spřátelené skupinky starších generací, povětšinou pánové s dlouhými vlasy i fousy doprovázející své partnerky.

Setkání působilo intimním komorním dojmem. Lidé, postávající v půlkruhu před hudebníky u Lennonovy zdi, se povětšinou v malých skupinkách vzájemně znali; popíjeli horké nápoje z termosky a víno z lahve, pokuřovali cigarety, pohupovali se do známých melodií a povídali si. Kolem nich poskakovaly děti a sfoukávaly hořící svíčky, přiložené u Zdi, jež nestačil uhasit nezvykle prudký vítr. Spontánně procházející turisté se na chvíli přidávali mezi shromáždění a v tichosti, bez portrétového fotografování, sledovali poklidnou událost. Z účastníků ani produkujících si nikdo nic nenárokoval, nikdo nikoho neomezoval, nikdo neorganizoval; atmosféra byla uvolněná a přátelská. Komunitní a vzpomínkový charakter setkání, sdíleného mezi generacemi a mezi národy; jež otevírá prostor kolektivní i individuální spontánnosti a svobodě.¹⁴⁶

Pietní výroční shromáždění je však, ve své atmosféře u Lennonovy zdi, výjimkou. Prostor Zdi přestal fungovat, minimálně během dne a mimo prosincová setkání, jako poklidné spontánně sdílené působiště s příměsí spirituality. Prozatím též nenavazuje a nevykazuje, výraznějšími iniciativami, snahu o obrazové obnovení (dříve akcentovaného) protestního ani demokratického statusu.

Místo, aby Lennonova zeď vyvolávala vzpomínku, vydělává peníze. Zeď je, v současné době místními lidmi a příslušejícími diskurzy, významově spíše ponechána na pospas.

¹⁴⁶ Viz o výročním shromáždění roku 2018 u Lennonovy zdi, v příl. na str. 75, dok. č. 9.

Dodatek:

Po dokončení diplomové práce, stále však před jejím odevzdáním, se Lennonova zeď dostala dvakrát do centra pozornosti veřejnosti i zájmových skupin. Na ploše Zdi se odehrály dvě výrazné vizuální změny stojící za zmínku; z důvodu časové kapacity zde však již nebudou analyzovány (fotodokumentace je k dispozici v přílohách, str. 26-30, obr. 79-91). Obě iniciativy částečně pozměňují charakter přístupu k Lennonově zdi, který již nevykazuje známky nezájmu místních lidí o její význam, symboliku a vzhled.

První událostí byl happening, organizovaný osobní iniciativou autora loga Občanského fóra a též současného loga k výročí sametové revoluce – Pavla Šťastného a dalšího okruhu lidí. Spoluorganizátorem byla Hospodářská komora České republiky, která 30 let svobody v zemi prezentuje jako období svobodného podnikání. Záštitu poskytli i členové vedení Senátu. Účelem události bylo zahájení oslav k výročí 30. let svobody od sametové revoluce. Akce měla navrátit místu původní poselství a symboliku, slovy Pavla Šťastného: *„Pestrobarevně pomalovaná Lennonova zeď v srdci Prahy na Kampě byla dávným předrevolučním symbolem svobody v České republice. Za posledních 30 let se zeď stala jednou z nejvyhledávanějších turistických lokací Prahy. V současné době však trochu ztrácí svou původní uměleckou tvář. Proto bude první akcí oslav 30 let svobody navrácení umělecké podoby a symbolického významu Lennonově zdi.“* (www.idnes.cz)

Happening se konal dne 18. března 2019 a účastnily se ho desítky lidí, včetně umělců a známých osobností české veřejné scény (např. ekonom Tomáš Sedláček). Akce byla uvedena ozvučenými proslovy organizátorů i politiků. Na místě byly k dispozici předem navržené a připravené šablony, které mohli účastníci happeningu přemalovat na plochu Zdi. *„Společné dílo dvou desítek umělců, tedy pomalovanou zeď, nazval iniciátor 'Meet Art'. Jedním z motivů, kterého se umělci měli držet, byl název písně Johna Lennona 'All you need is Love' ve 30 jazycích. Tvoření těch, kdo vkleče u země nebo naopak z výšky na lešení malovali a stříkali barvy, sledovali především turisté zvyklí na malebné malostranské náměstí chodit.“* (www.idnes.cz)

Veřejné ohlasy z internetových diskuzí reagujících na novinové články, jež informovaly o akci, měly opět rozporuplné reakce. Někteří brali znovuoobnovení symboliky Zdi pozitivně a oceňovali estetický vzhled její plochy; jiní akcentovali opětovné přivlastňování si Zdi konkrétními zájmovými skupinami a osobami.

Druhou akcí bylo přemalování celé plochy Zdi, včetně téměř všech výtvorů z předešlého happeningu, bílou barvou ponechávající pouze obnažené fragmenty původní barevné plochy ve formě nápisu: “KLIMATICKÁ NOUZE“, doplněného nadživotním obrázkem barevné lidské lebky. Tvůrci též ponechali z předchozího happeningu portrét Václava Havla, jež doplnili vzkazem v textové bublině: “ACT NOW“.

Organizátorem byli aktivisté z českého spolku “Limitsy jsme my“ a mezinárodního hnutí s názvem “Extinction Rebellion“, jehož cílem – stejně jako cílem přemalování Zdi – je apel na vládu k řešení klimatické krize. Událost proběhla na Den Země 22. dubna 2019, iniciátoři tím vyzvali vládu k vyhlášení stavu klimatické nouze a k zahájení přechodu do budoucnosti bez emisí nejpozději do roku 2025. *„Součástí přemalování zdi je i příležitost pro veřejnost přidat na zed' svůj vlastní vzkaz vyzývající Prahu k akci a k vyhlášení stavu klimatické nouze dřív, než bude pozdě, uvedl jeden z iniciátorů skupiny Arne Springorum.“* (www.idnes.cz)

„'Lennonova zed' byla pro Čechy odjakživa symbolem vzdoru, a jako taková je tedy perfektním místem k vyjádření nespokojenosti s nečinností našich politiků a k vyzvání Českého národa k boji za budoucnost pro nás i pro naše děti,' vysvětlují organizátoři, proč zvolili právě takový protest.“ (www.blesk.cz)

„Přemalování Lennonovy zdi představuje první ze série protestů za záchranu planety. 'Prakticky chceme donutit města Prahu a Brno, aby spolu soupeřila o to, kdo dřív vyhlásí stav klimatické nouze,' tvrdí členka hnutí Extinction Rebellion Veronika Fuxová. 'Zatím to vypadá, že žádné reakce na naše hnutí moc nejdou, takže budeme asi postupně přitvrzovat,' dodává.“ (www.seznamzpravy.cz)

Diskuze s reakcemi čtenářů internetových novin směřovaly zejména pejorativním vyjadřováním vůči aktivistům upozorňujícím na klimatickou nouzi; podpora akce nebyla zaznamenána ani v jednom z příspěvků, naopak lidé zmiňovali ztrátu odkazu Lennonovy zdi a její zneužívání vůči nesouvisejícím významům a cílům.

V šedesátých a sedmdesátých letech byl spontánním diskurzem kladen důraz zejména na potřebu otevřeného média ke komunikaci a protestu. V osmdesátých letech se personifikovala pacifistická ideologie spontánního diskurzu do kultu Johna Lennona. Postupné podmaňování těchto symbolik formálním diskurzem započala kontinuální ideologický i fyzický boj o prostor, hegemonii a ideologii, ukončený sametovou revolucí. V devadesátých letech byla vyvíjena snaha následujících diskurzů o záchranu hmotné kondice a uchování odkazu symboliky a statusu Zdi, jež nabyla v předchozí dekádě. Po druhém miléniu byly realizovány iniciativy revitalizující význam Zdi získaný po okupaci Československa a proklamující protest vůči establishmentu. Současný diskurzivní status Zdi odkazuje svůj význam zejména k Lennonovi – turistická reminiscence vůči jeho osobnosti spojená s návštěvou unikátního a propagovaného místa v centru Prahy.

Kontroverze a s ní související destrukce jsou, v rámci fenoménu Zdi, expresemi inverzních vztahů, jež – jakožto demonstrace dualitní existence¹⁴⁷ – nabývají interferenční komplex vnímaného. Interferenční, je zde míněno jakožto neustále navazující¹⁴⁸ – žádná z vln (v tomto kontextu – diskurzů, statusů, významů Zdi) zcela nezaniká, nepodmaňuje se jiné; splétají se do významového uzlu – rizomu.

Významy a symbolika – obrazově zhmotněny na Zdi, transformované historickými událostmi, uplývající v čase, reprezentované míjivými diskurzy – jsou díky své kontinuální anihilaci a současně její inverzní kreaci¹⁴⁹ uzpůsobené k neustálému navazování na projevy destrukce. Fluktuují v neukončeném procesu krystalizace, deformace, aktualizace.

¹⁴⁷ Snahou zde není zachytit metafyziku destrukce či uvažovat pouze v dialektice. Dualitní pojetí je míněno jakožto konkrétní – zánik a vznik – demonstrování percepce vymezených relací, jež utváří v určitém bodě interferenci (ve smyslu navazování), tedy generuje pole neomezených možností.

¹⁴⁸ – “navazování“ v pojetí Jeana-François Lyotarda: přístup, jež (v kontextu s výzkumem Zdi) vystihuje co nejupřímněji snahu zachytit pohyby v diskurzu – tímto konceptem je implikována možnost neukončeného navazování diskurzů a jimi konstruovaných významů symbolického i hmotného prostoru Zdi.

¹⁴⁹ Dovolují si zapůjčit fyzikální termíny “kreace“ a “anihilace“ do kontextu s přítomnou rétorikou vzniku i zániku diskurzů, významů a symbolů – přiřčeným Zdi – a (recipročně) transformujícím se. Zánik diskurzů a jejich symbolických významů souvisejících se Zdi vždy znamenal skon vyzařující následnou potencialitu pro kreaci; vytvořil otevřené pole pro působení energií a aktivit nových diskurzů. Destrukce je v tomto smyslu souborem (i rozkladem) inverzního a kontroverzního vztahu mezi tvorbou a zánikem. Destrukce je procesem navazování (inovace); neboli “zenový“ zánik protikladů v bodě sloučení á la Fénix povstávající z popela.

Původní je podkladem nové formy. Destrukce není definitivní.

– *Finitum non est capax infiniti.*¹⁵⁰

¹⁵⁰ [*Konečnost není schopností nekonečna:*] – fráze přisuzovaná Janu Kalvínovi, který ji explicitně nikdy nepoužil, v rámci reformace byla však kvitovaná v souvislosti s idolatrií katolické církve, podobně jako (Kalvínem užívaná) fráze: *solī Deo gloria* [:pouze Bohu sláva:]. V přeneseném významovém kontextu destrukce je tato věta užita jakožto formulace presumpce, že určité pojetí destrukce se vyhýbá definitivnímu – konečnost není schopností nekonečna – proces navazování destrukce a křeace – definitivní (konečnost) není schopností destrukce (nekonečna), neboť destrukce je, přinejmenším u fenoménu Zdi, neukončeným procesem navazování forem (deformace). Současně je neukončeným procesem jakýkoliv závěr o neustále se transformující Lennonově zdi; včetně této práce a jejího závěru.

5 Závěr

Intencí předložené diplomové práce bylo ilustrovat možnosti interpretace vymezené kontroverze: destrukce a formování významů obrazu ve veřejném prostoru – na pozadí historických transformací a distribuce moci; s důrazem na rétoriku, konstrukce a kontroverze souvisejících diskurzů v rámci jejich (vizuální) komunikace. Vše demonstrováno na příkladu odehrávajícím se na symbolickém i hmotném prostoru Lennonovy zdi v Praze.

Zvolený názorný předmět výzkumu vyplynul během studia tématu (z důvodu dosud nekomplexně zmapované historie fenoménu) do zpracování skrze chronologickou strukturu pojímající studium historické linie, jež ovlivňuje formování významů a interpretací Zdi. Vymezená struktura práce současně otevírá, skrze ukázky studovaného materiálu, prostor pro interpretaci čtenáře (zajisté částečně podmíněnou vlastní selekcí a uspořádáním materiálů, vždy je však uveden odkaz na komplexní znění textu v příloze či externích dokumentech), následně je předložena interpretace vlastní. Navržená kontinuálně-navazující struktura textu měla též poskytnout přehled, jakým způsobem byl konstruován postup analýzy – interpretace.

Nutnost zakotvení historické studie, fenoménu vizuální podoby a tradice zdi Velkopřevorské zahrady, se projevila užitečnou nejen pro faktické zakotvení tématu; rovněž z ní vyplynulo několik dosud nezveřejněných či neprobádaných doložených historických poznatků.¹⁵¹

Konec si dovolím doplnit medailonkem vlastního přístupu k tématu práce a jeho studiu. Zpočátku mne zajímala destrukce umění ve veřejném prostoru, kterou lze pojímat jakožto formy komunikace (vůči establishmentu); vedoucí práce navrhnul příklad tohoto přístupu – Lennonovu zeď. Existence tohoto fenoménu mi připadala zprofanovaná a vizuální podoba nepřiliš umělecká. Opak tvrzení, opanující symboliku této Zdi: poměrná všeobecná (i osobní) neznalost komplexnosti fenoménu; rozmanitost – kontextů, kontinuálnosti, sémantiky, poetičnosti a tichého protestu, formujícího demokratické významy; vizuální i historické hodnoty Zdi – prostoupili můj zájem a utvářený text. Pestrost tématu diplomové práce mi umožnila propojit oblasti vlastního zájmu i nabyté kvality z vysokoškolského studia, čehož si velmi vážím.

¹⁵¹ Kdo započal tradici nápisů na Velkopřevorském náměstí; K čemu původně sloužil náhrobek Johna Lennona; Mýty o WALL IS OVER; Lennonova zeď a památková ochrana; a jako banální přídavek – Rozměry Lennonovy zdi.

6 Použitá literatura

Knihy

1. BENEŠ, Bohuslav; HRNÍČKO, Václav: *Nápisy v ulicích*, Brno: Masarykova universita, 1993.
2. BESANCON, Alain: *Zakázaný obraz*, Brno: Barrister & Principal, 2013.
3. BLAŽEK Petr; LAUBE, Roman; POSPÍŠIL, F.: *Lennonova zed' v Praze: neformální shromáždění mládeže na Kampě 1980 – 1989*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2003.
4. CÍSAŘ, Karel (ed.): *Brno Art Open / Sochy v ulicích 2011*, katalog výstavy, Brno: Dům umění města Brna, 2011.
5. DIJK, Teun A.: *Discourse and Communication*, New York: W. de Gruyter, 1985.
6. DWORCZAK H.: *Prospect for human rights evaluated*. In.: East Europe report, Springfield, Virginia: 17. January 1986.
7. FAIRCLOUGH, Norman: *Critical discourse analysis: the critical study of language*. Londýn: Longman, 1995.
8. EIRE, Carlos M. N.: *Calvin's Attack on Idolatry*. In: GEORG, T. (ed.), John Calvin and the Church: Prism of reform. Westminster: John Knock Press, 1990.
9. EMLER, Jan: *Průvodce po Praze*, Praha: Knihotiskárna Dr. Ed. Grégra a syna v Praze II. 1918.
10. FAIRCLOUGH, Norman: *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press, 1992.
11. FAIRCLOUGH, Norman: *Language and Power*. London: Longman, 1989.
12. FAIRCLOUGH, Norman; WODAK, Ruth. *Critical Discourse Analysis*. In: VAN DIJK, Teun Discourse as Social Interaction. London: Sage Publishing, 1997. s. 258-284.
13. FIŠEROVÁ, Michaela: *Obraz a moc*. Praha: Karolinum, 2015.
14. FIŠEROVÁ, Michaela; BORECKÝ, Felix; ŠVANTNER, Martin; VÁŠA, Ondřej: *Rozum, nerozum a přesvědčivost obrazů*, Praha: Togga, 2015.
15. FOUCAULT, Michel: *Archeologie věděni*. Praha: Herrmann & Synové, 2002.
16. FOUCAULT, Michel: *Slova a věci*, Brno: Computer Press, 2007.
17. GAMBONI, Dario: *The Destruction of Art: Iconoclasm and Vandalism since the French Revolution*, London: Reaktion Books Ltd., 1997.
18. HENDL, Jan: *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*, Praha: Portál, 2005
19. KAROUS, Pavel a kol.: *Vetřelci a volavky*, Praha: Arbor vitae, 2013.

20. KRIPPENDORFF, Klaus: *Content Analysis*. An Introduction to Its Methodology. 2. vydání. Thousand Oaks: Sage 2004.
21. KOVÁŘOVÁ, Helena: *Vývoj školních sešitů od poloviny 19. stolní do jejich normalizace v roce 1932*. In *Kultura psaní v dějinách*. Ladislav Nekvapil, ed. Pardubice, 2016, s. 301-321.
22. KUPKOVÁ, Marika: *Sochy v ulicích / Brno Art Open 2009*, katalog výstavy, Brno: 'Dům umění města Brna, 2009
23. LACY, Suzanne (ed.): *Mapping the Terrain. New Genre Public Art*, California: Bay Press, 1995.
24. LATOUR, Bruno; WEIBEL, Peter: *Iconoclash*, Karlsruhe: Center for Art and Media, 2002.
25. LOSSAU Julia, STEVENS, Quentin: *The Uses of Art in Public Space*, New York: Routledge, 2015.
26. LYOTARD, Jean-François: *Rozepře*, Praha: Filosofia, 1998.
27. MILES, Malcolm (ed.): *Art for Public Places – critical essays*, Winchester: Winchester School of Art Press, 1989.
28. MOLINA, Jenifer: *Public spaces or privat places*, Cantembury: University of Cantembury, 2006.
29. ORUM M. Anthony; NEAL P. Zachary: *Common Ground? Readings and Reflections on Public Space*, New York: Routledge, 2010.
30. PECKA, J. – Prečan, V. (ed.): *Proměny Pražského jara 1968–1969*. Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé veřejnosti. Brno 1993, s. 39-66.
31. PHILLIPS, L.; M. W. Jorgensen: *Discourse Analysis as Theory and Method*, London: Sage Publishing, 2002.
32. RUTH, František. *Kronika královské Prahy a obcí sousedních*. Praha: Pavel Körber, 1903-1904.
33. ŠEVELA, Vladimír: *Akta Lennon*. In: Magazín Dnes. Vydání dne: 7.12.1995. s. 17-18. (dostupné v obrazových přílohách)
34. VÁVRA, Martin: *Diskurz a diskurzivní analýza vsociologii*, In: Soudobá sociologie II, Ed. J. Šubrt, str. 204-221, Praha: Karolinum, 2008.
35. WEIDLICH, Evžen (ed.): *Verše ze zdi*. Praha: Restaurace a jídelny v Praze 1, 1977.
36. WODAK, Ruth; MEYER, Michael: *Methods of Critical Discourse Analysis* (Second Edition), London: Sage Publishing, 2009.

37. ZAPA, Karel Ladislav: *POPSÁNĚ KR. HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY, PRO CIZINCE I DOMÁČÍ.*, Praha: Arcibiskupská knihtiskárna, u Johsefy wdowy Fetterlowé, wednjm a nákladem W. Špinky, 1835.
38. ZUIDERVAART, Lambert, *Art in Public: Politics, Economics, and a Democratic Culture*, Cambridge: Cambridge University Press, 2010

On-line texty

1. Vašát, Petr: Kritická diskursivní analýza: Sociální konstruktivismus v praxi. [online]. (Datum poslední aktualizace neuvedeno). [cit. 2018-02-11]. Dostupné z: http://www.antropoweb.cz/media/webzin/webzin_2_3_2008/8_KRITICKA_DISKURSIVNI_ANALYZA_SOCIAL.pdf
2. Karous, Pavel: Vizuální umění ve veřejném prostoru v „Reálném kapitalismu“. [online]. (Datum poslední aktualizace neuvedeno). [cit. 2016-06-11]. Dostupné z: <http://www.vetrelciavolavky.cz/texty/vizualni-umeni-ve-verejnem-prostoru-v-realnem-kapitalismu>
3. Nobel, C.: City Space: A Semiotic and Visual Exploration of Graffiti and Public Space in Vancouver. [online]. (Datum poslední aktualizace neuvedeno). [cit. 2016-06-15]. Dostupné z: https://www.graffiti.org/faq/noble_semiotic_warfare2004.html
4. Rapaport, K. Brook: Art in Public Spaces, in: New York Times. [online]. (© 2016). [cit. 2016-06-15]. Dostupné z: http://www.nytimes.com/2015/06/28/opinion/sunday/art-in-public-spaces.html?_r=0
5. Míšová, Jana: Mediální obraz rezignace papeže Benedikta XVI. (Diplomová práce). [online]. (© 2015). [cit. 2017-01-15]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/322127/fss_m/DP_Final_version.pdf
6. Croteau R. David: The Destruction of Public Space. [online]. (Datum poslední aktualizace neuvedeno). [cit. 2016-05-29]. Dostupné z: <http://rampages.us/socy101croteau/2014/06/23/the-destruction-of-public-space/>

7. Bendorf, Oliver: Public space and public art: e100 lesson plan. [online]. (© 2016). [cit. 2016-05-27]. Dostupné z: <http://www.slideshare.net/OliverBendorf/public-space-and-public-art-e100-lesson-plan>
8. Yip, W. Erin: What is Street Art? Vandalism, graffiti or public art – Part I. [online]. (© 2016). [cit. 2016-06-20]. Dostupné z: <http://artradarjournal.com/2010/01/21/what-is-street-art-vandalism-graffiti-or-public-art-part-i/>
9. Kordic, Andie: Is graffiti art or vandalism? Questions of art, advertising and public space. [online]. (© 2016). [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <http://www.widewalls.ch/is-graffiti-art-or-vandalism/>
10. Metzger, Gustav: Auto-destructive art. [online]. (Datum poslední aktualizace neuvedeno). [cit. 2016-06-20]. Dostupné z: <http://www.tate.org.uk/learn/online-resources/glossary/a/auto-destructive-art>
11. Thompson, Giles: The vandalisation of art: (de)commissioning art in public space. [online]. (Datum poslední aktualizace neuvedeno). [cit. 2016-06-17]. Dostupné z: <https://www.artlink.com.au/articles/4113/the-vandalisation-of-art-28de29commissioning-art-in-/>
12. Nikitin, C., Kent, Fred: Collaborative, Creative Placemaking: Good Public Art Depends on Good Public Spaces. [online]. (Datum poslední aktualizace neuvedeno). [cit. 2016-06-22]. Dostupné z: <http://www.pps.org/reference/collaborative-creative-placemaking-good-public-art-depends-on-good-public-spaces/>
13. Tusa, John: Art in public spaces should be decided by the people. [online]. (© 2016). [cit. 2016-06-23]. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/artanddesign/artblog/2008/may/11/artinpublicspacesshouldbe>
e
14. Washington State Arts Commission, a state government agency established in 1961. [online]. (© 2016). [cit. 2016-06-25]. Dostupné z: <http://www.arts.wa.gov/public-art>

15. The Rachel Tanur Memorial Prize for Visual Sociology: Street art. [online]. (Datum poslední aktualizace neuvedeno). [cit. 2016-06-20]. Dostupné z: <http://www.racheltanurmemorialprize.org/street-art/>
16. When Dead Celebrities Come Back As Street Art. [online]. (© 2016). [cit. 2016-06-25]. Dostupné z: <http://londonist.com/2016/05/when-dead-celebrities-come-back-as-street-art>
17. Street art in Prague. [online]. (© 2016). [cit. 2016-06-29]. Dostupné z: <http://www.czechpragueout.com/blog/2015/street-art-in-prague>
18. Vinogradoff, Niki: A local's guide to Prague street art. [online]. (Datum poslední aktualizace neuvedeno). [cit. 2016-06-26]. Dostupné z: <http://www.urbanadventures.com/blog/locals-guide-prague-street-art.html>
19. Lennonova zeď. [online]. (© 2016). [cit. 2016-06-30]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Lennonova_ze%C4%8F
20. Tatlov, Didi Kirsten: In Hong Kong and Prague, Notes of Support and Windows on Unrest. [online]. (© 2018). [cit. 2018-03-9]. Dostupné z: <https://sinosphere.blogs.nytimes.com/2014/10/20/in-hong-kong-and-prague-notes-of-support-and-windows-on-unrest/>
21. Studenti přetřeli zeď na bílo, majiteli se později omluvili. [online]. (© 1999–2017). [cit. 2017-10-30]. Dostupné z: https://praha.idnes.cz/lennonova-zed-na-kampe-byla-kompletne-pretrena-na-bilo-ppd-/praha-zpravy.aspx?c=A141118_115348_praha-zpravy_bur
22. Zeď Johna Lennona. [online]. (Datum poslední aktualizace neuvedeno). [cit. 2016-06-30]. Dostupné z: <http://www.imagine.cz/john-lennon>
23. Blažek, Petr: Vzkazy na omítce, Lennonova zeď v Praze. [online]. (© 2016). [cit. 2016-06-30]. Dostupné z: <http://www.dejinyasoucasnost.cz/archiv/2006/12/vzkazy-na-omitce/>

24. Melková, Pavla: Role veřejného prostoru v současné tvorbě města. [online]. (Datum poslední aktualizace neuvedeno). [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: http://www.iprpraha.cz/uploads/assets/dokumenty/kvp/melkova_architekt6_2013.pdf
25. Jemelka, Petr: Česka v Hongkongu: Chceme tu postavit Lennonovu zeď. [online]. (© 2018). [cit. 2018-03-26]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/destnikovy-protest-jako-sametova-revoluce-po-hongkongsku/r~24951df04a3a11e4ba15002590604f2e/>
26. Buquoyský palác. Národní památkový ústav. Památkový katalog. [online]. (© 2015). [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: <http://pamatkovykatalog.cz/?element=15528333&sequence=1&mode=parametric&isProtected=1&catalogNumber=1000151556&action=element&presenter=ElementsResults>
27. Komenda řádu Maltézských rytířů. Národní památkový ústav. Památkový katalog. [online]. (© 2015). [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: <http://pamatkovykatalog.cz/?element=15536275&sequence=1&mode=fulltext&keywords=kostel+marie+pod+%C5%99et%C4%9Bzem&order=relevance%3Adesc&action=element&presenter=ElementsResults>
28. ÚZK. Nahlížení do katastru nemovitostí. [online]. (© 2014-2018). [cit. 2018-11-6]. Dostupné z: <https://nahliznidokn.cuzk.cz/>
29. Buben, Milan: *Řád maltézských rytířů v českých zemích*. [online]. (© 2015). [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: http://www.maltezskyrad.cz/historie_cechy.html
30. Skřivánek, František: *Kostel Panny Marie pod řetězem konce mosta*. [online]. (© 2015). [cit. 2018-04-12]. Dostupné z: http://www.maltezskyrad.cz/o_kostele.html
31. Archiv hlavního města Prahy - Farní škola při kostele P. Marie pod řetězy (maltézská), Praha III, - Malá Strana, č.p. 472. [online]. (© 2013 - 2018). [cit. 2018-07-31]. Dostupné z: <http://www.badatelna.eu/fond/148934/>

32. Archiv hlavního města Prahy – archivní katalog – sbírka fotografií – Velkopřevorské náměstí. [online]. (© 2013 - 2018). [cit. 2018-07-31]. Dostupné z: <http://katalog.ahmp.cz/pragapublica/SearchBean.action?searchType=basic>
33. Fenomén Underground: Eugen Brikcius. [online]. (© 1996 - 2018). [cit. 2018-05-12]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10419676635-fenomen-underground/412235100221002-umeni-bez-galerii/8469-eugen-brikcius/>
34. Informační systém abART. Weidlich Evžen. online]. (© 2005 - 2006). [cit. 2018-08-21]. Dostupné z: <http://abart-full.artarchiv.cz/osoby.php?Fvazba=osobavdokumentech&i=2&Fmistoumrti=&Fprijmeni=weidlich&Fjmeno=&FnarozDen=&FnarozMes=&FnarozRok=&FumrtiDen=&FumrtiMes=&FumrtiRok=&Fmisto=&Fobor=>
35. Ivan Lutterer: Nenápadné souvislosti. [online]. (Datum poslední aktualizace neuvedeno). [cit. 2018-08-21]. Dostupné z: <http://www.upm.cz/index.php?page=123&year=2014&language=cz&id=236>
36. Historie SČB. [online]. (© 2018). [cit. 2018-08-21]. Dostupné z: <http://spolekceskychbibliofilu.cz/scb/z-historie/>
37. Štroblová, Kateřina: Deset let umělecké skupiny Rafani. Diplomová práce. [online]. [cit. 2018-11-27]. (© 2010). Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/75973>
38. Kulhánek, David: Rafani jsou tady. In.: časopis Umělec 2001/4. [online]. (Datum poslední aktualizace neuvedeno). [cit. 2018-11-27]. Dostupné z: <http://divus.cc/praha/cs/article/the-beagle-boys-are-here?printLayout=true>
39. Vítvar, Jan: Chceme ovládnout zdejší scénu! – článek v MF DNES o umělecké skupině Rafani. [online]. (© 1999–2018). [cit. 2018-11-27]. Dostupné z: https://kultura.zpravy.idnes.cz/chceme-ovladnout-zdejsi-scenu-dkl-/vytvarne-umeni.aspx?c=A010817_104033_vytvarneum_cfa

40. Freisler, Eduard: Hippies: Lennonova zeď politice nepatří – článek v MF DNES o reakci na přetření Lennonovy zdi Rafany. [online]. (© 1999–2018). [cit. 2018-11-27]. Dostupné z: https://zpravy.idnes.cz/hippies-lennonova-zed-politice-nepatri-fcd-/domaci.aspx?c=A001127_103339_praha_pek
41. Nováková Jolana: Na Lennonově zdi na pražské Malé Straně můžete zanechat svůj vzkaz. [online]. (© 1999–2018). [cit. 2018-11-27]. Dostupné z: <https://regiony.rozhlas.cz/na-lennonove-zdi-na-prazske-male-strane-muzete-zanechat-svuj-vzkaz-7440365>
42. Belica, Tomáš: Zeď ztrácí své kouzlo. Proto čtenářka namalovala nového Lennona. [online]. (© 2015). [cit. 2018-11-27]. Dostupné z: http://www.metro.cz/zed-ztraci-sve-kouzlo-proto-ctenarka-namalovala-noveho-lennona-ps5/praha.aspx?c=A120918_133432_me-hlidac_bel
43. HongKong má svoji Lennonovu zeď. Vzkazy zanechali Peter Gabriel i Pussy Riot – článek z HN. [online]. (© 1996–2018). [cit. 2018-11-27]. Dostupné z: <https://art.ihned.cz/hudba/c1-63193200-lennonova-zed-hongkong>
44. Jemelka, Petr: Česka v Hongkongu: Chceme tu postavit Lennonovu zeď. – článek z aktuálně.cz. [online]. (© 1999–2018). [cit. 2018-11-27]. Dostupné z: <https://zpravy.aktualne.cz/zahranici/destnikovy-protest-jako-sametova-revoluce-po-hongkongsku/r~24951df04a3a11e4ba15002590604f2e/>
45. Tatlow, Didi Kirsten: In Hong Kong and Prague, Notes of Support and Windows on Unrest. – článek z nytimes.com. [online]. (© 2017). [cit. 2018-11-28]. Dostupné z: <https://sinosphere.blogs.nytimes.com/2014/10/20/in-hong-kong-and-prague-notes-of-support-and-windows-on-unrest/>
46. Marek, Jaromír: Yoko Ono v Praze. – článek z Českého rozhlasu [online]. (© 1996–2018). [cit. 2018-11-28]. Dostupné z: <https://www.radio.cz/cz/rubrika/udalosti/yoko-ono-v-praze>

47. Lennon Wall Hong Kong. [online]. (© 2018). [cit. 2018-11-28]. Dostupné z: [https://en.wikipedia.org/wiki/Lennon_Wall_\(Hong_Kong\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Lennon_Wall_(Hong_Kong))
48. Wall is iover! Lennonovu zed' v Praze přetřeli na bílo. – článek z ČT24 [online]. (© 1996 –2018). [cit. 2018-11-28]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/regiony/1008826-wall-over-lennonovu-zed-v-praze-pretreli-na-bilo>
49. Doležal, X. Jiří: Lennonova zed' na pražské Kampě byla přetřena na bílo – článek z časopisu Respekt [online]. (© 2001–2018). [cit. 2018-11-28]. Dostupné z: <https://www.reflex.cz/clanek/zpravy/60401/lennonova-zed-na-prazske-kampe-byla-pretrena-na-bilo.html>
50. Proč přemalovali Lennonovu zed' na bílo? Přišlo nám dobře ji vyčistit, říká student. – rozhovor z novin lidovky.cz, autor textu neuveden [online]. (© 2018). [cit. 2018-12-3]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/domov/proc-premalovali-lennonovu-zed-prislo-nam-dobre-ji-vycistit-rika-student.A141118_162102_ln_domov_ele
51. Památka moderní doby láká hlavně teenagery. U Lennonovy zdi se fotí i svatby. Článek z prazsky.denik.cz, ze dne 6.5.2018. Autor textu: neuveden. [online]. (© 2015–2018). [cit. 2018-12-5]. Dostupné z: https://prazsky.denik.cz/zpravy_region/pamatka-moderni-doby-laka-hlavne-teenagery-u-lennonovy-zdi-se-foti-i-svatby-20180506.html
52. Artisème – nový obchod s českým designem. Článek z dolcevita.cz, ze dne 11.9.2018. Autor textu O. Lipár. [online]. (© 2018). [cit. 2018-12-6]. Dostupné z: <http://www.dolcevita.cz/design/artiseme-novy-obchod-s-ceskym-designem/>

53. Přemalování Lennonovy zdi k výročí 30. let od sametové revoluce. [online]. (© 2019). [cit. 2019-5-1]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/lennonova-zed-premalovani-nova-malba-praha-kampa-mala-strana.A190318_155258_domaci_cern
54. Přemalování Lennonovy zdi na bílo: výzva vlády k řešení klimatické krize. [online]. (© 2019). [cit. 2019-5-1]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/praha/zpravy/lennonova-zed-klima-den-zeme.A190422_153343_domaci_jumi
55. Lennonova zed' už nezobrazuje ikonického muzikanta. Vyzývá k řešení klimatické nouze. [online]. (© 2019). [cit. 2019-5-1]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/lennonova-zed-uz-nezobrazuje-ikonickeho-muzikanta-vyzyva-k-reseni-klimaticke-nouze-70838>
56. Vyhlaste klimatickou nouzi, nabádají Prahu aktivisté. Přemalovali Lennonovu zed'. [online]. (© 2019). [cit. 2019-5-1]. Dostupné z: <https://www.blesk.cz/clanek/regiony-praha-praha-zpravy/604146/vyhlaste-klimatickou-nouzi-nabadaji-prahu-aktiviste-premalovali-lennonovu-zed.html>